

SOZIO

TE WEINIG VAN VEEL

SOZIO-SPECIAL

**OVER ARMOEDE,
KANSEN(ON)GELIJKHEID,
SOCIALE UITSLUITING**

ISBN 978-90-8560-208-8

9 789085 602088 >

MAAT

door
Joyce Guldmond
& Monique
Guldmond
(eindredactie Sozio)

Armoede: voor een deel van de mensen een ver-van-mijn-bed-show, voor een ander deel de harde realiteit. Ook in Nederland, een van de rijkste landen ter wereld, heerst armoede en bij meer mensen dan je zou denken. Het is voor een deel van de Nederlandse bevolking moeilijk om het hoofd boven water te houden.

Bij armoede denken we vaak aan gebrek aan eten, het niet kunnen betalen van de huur en betalingsachterstanden tot problematische schulden. Armoede gaat echter vaak gepaard met problemen op diverse leefgebieden; mensen die niet genoeg geld hebben schamen zich hier vaak voor en zoeken soms een toevlucht in verdovende middelen of gaan zich sociaal isoleren. Dit heeft effect op het hele gezin en de ontwikkeling van kinderen. Daarbij

kan het tot gevolg hebben dat zij minder snel in beeld komen bij de hulpverlening, waardoor zij steeds dieper afzakken in het web van problemen. Daarbij komt naar voren dat armoede vaak relatief is en ook gepaard gaat met het gevoel van ergens niet bij te kunnen horen.

Op dit moment is armoede een steeds actueler onderwerp aan het worden. Door hoge brandstofprijzen, hoge energiekosten, duurdere boodschappen en ga zo maar door, komen ook mensen met een middeninkomen erachter wat het inhoudt als je opeens je rekeningen niet meer kunt betalen.

In dit themanummer proberen we u een kijkje te geven in de wereld van armoede.

Illustratie: Arend van Dam

04

Armoede in Nederland

Steeds meer mensen worden door armoede getroffen

08

Column Bolt:

Staatsontvoeringen en de toeslagenaffaire

12

Een integrale aanpak van armoede in gezinnen: acht succesfactoren

17

Hoe voor Branka

de puzzelstukjes eindelijk in elkaar vielen.

22

Culture of poverty: discussies over armoedecultuur en armoedebeleid zijn relevant voor sociaal professionals

26

Lokale interventies

in de schuldhulpverlening.

32

De langetermijnaanpak

van COVID-19: twee jaar na de start van de pandemie ziet de prognose er minder rooskleurig uit.

37

Aanpak kinderarmoede in Limburg

Een op de acht kinderen in de provincie groeit op onder de armoedegrens.

39

Dichter bij armoede

Perspectief op wat nodig is in de kennisonwikkeling rondom armoede

42

SOS bij kinderarmoede:

De *SOS aanpak* maakt concreet hoe professionals deze rol kunnen vormgeven.

46

Gezonde kinderen in

krappe tijden: de ontwikkeling van een nieuw programma door de ogen van een 'persoon met ervaring'.

49

Armoede effectief bestrijden: wat is er in tien jaar tijd veranderd?

54

Het participatiehuis:

samen meedoen is gemakkelijker dan alleen

59

De maatschappelijke

tweedeling tussen veilig en onveilig gehechten.

62

Stel bestaanszekerheid

van mensen centraal bij brede armoede- en schuldenaanpak.

67

aan de slag

met de beroepscompetentieset sociaal-financiële dienstverlening

72

Waarin verschilt

ervaringsdeskundigheid bij mensen die opgroeien in armoede van die van ervaringsdeskundigen in de ggz?

76

Een duizendkoppig monster

Armoede in Nederland betekent dat je niet mee kan doen met de maatschappij.

81

Geld en geweld:

armoede en schulden in afhankelijkheidsrelaties.

Verder lezen

Pagina 57: nieuwsberichten
Pagina 85: meer over armoede

ARMOEDE IN NEDERLAND

Hoewel Nederland tot de rijkste landen van Europa behoort, is ook hier armoede. Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) blijkt dat eenoudergezinnen, mensen met een niet-westerse achtergrond, bijstandsontvangers en alleenstaanden onder de 65 jaar een grote kans op ernstige armoede hebben. De armoede uit zich onder meer in (zeer) beperkte financiële middelen, sociale uitsluiting, gezondheidsproblematiek en beperkte toegang tot onderwijs. *Bron: Armoedefonds*

In 2020 leefden ruim 900.000 mensen in een huishouden onder de lage-inkomensgrens, van wie 376.000 al ten minste vier jaar achtereen.

Wat is armoede?

De Verenigde Naties omschrijven armoede als 'het niet kunnen voorzien in de eerste levensbehoeften'. Veel onderzoeken tonen aan dat in een rijk land als Nederland steeds meer mensen door armoede getroffen worden. We spreken in Nederland over absolute armoede als mensen leven onder de lage-inkomensgrens en bijvoorbeeld niet beschikken over (gezond) voedsel, huisvesting, toegang tot gezondheidszorg (bv. een zorgverzekering) of geen mogelijkheden hebben om verder te leren na de verplichte schoolperiode. Relatieve armoede verwijst naar de levensomstandigheden van een individu of groep in verhouding met zijn/haar omgeving.

Sociale armoede betekent dat mensen niet mee kunnen doen aan het normale maatschappelijk leven omdat er geen geld is voor een sportclub of vereniging, voor schoolactiviteiten of een uitstapje van de bejaardenvereniging of bijvoorbeeld voor toegang tot internet.

Armoede in Nederland

Wat is de lage-inkomensgrens?

Bij een inkomen onder de lage-inkomensgrens spreekt het CBS van een huishouden met een laag inkomen of van een huishouden met risico op armoede. In 2020 lag de grens voor een alleenstaande op 1100 euro per maand, voor een paar was dat 1550 euro. Met twee minderjarige kinderen was de grens voor een paar 2110 euro en voor een éénoudergezin 1680 euro.

Armoede niet altijd zichtbaar

Er is veel 'stille' armoede: het is vaak niet zichtbaar dat mensen hun huur niet meer kunnen betalen of kinderen zonder ontbijt de deur uit moeten. Het sociale vangnet in Nederland wordt steeds kleiner. Steeds meer mensen moeten een beroep doen op maatschappelijk werk, ouderenzorg, sociale uitkeringen, jeugdzorg, studiefinanciering, ondersteuning van kerken enz. Door de voortdurende bezuinigingen worden deze voorzieningen steeds minder toegankelijk.

Langdurige armoede

Nog steeds leeft een grote groep mensen langdurig in armoede. We spreken van langdurige armoede als er sprake is van een armoedesituatie die ten minste vier jaar achtereen voortduurt. Van de huishoudens met een laag inkomen moesten er 221.000 al ten minste vier jaar achtereen van een laag inkomen rondkomen. Daarmee kwam het aandeel huishoudens met een langdurig laag inkomen uit op 3,1 procent in 2020 en dat is lager dan in de drie jaren daarvoor. Eenouder-

gezinnen, alleenstaanden tot aan de AOW-leeftijd, huishoudens met een niet-westerse migratieachtergrond, bijstandsontvangers en laagopgeleiden zijn groepen die van oudsher kampen met een relatief hoog risico op (langdurige) armoede.

Terugvallen in armoede

Opvallend is echter dat op een zeker moment mensen terugvallen in armoede. Van de mensen die in een bepaald jaar uit de armoede zijn geraakt, verkeert een jaar later bijna 20 procent opnieuw in een armoede situatie. Na vijf jaar is in totaal 40 procent in armoede teruggevallen, zo blijkt uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Een vijfde van risicohuishoudens heeft een vermogensbuffer

Een huishouden met een laag inkomen kan door een vermogensbuffer toch voldoende financiële middelen hebben om in de basisbehoeften te voorzien. De vermogensbuffer moet dan wel direct beschikbaar zijn. ➔

- Het aandeel huishoudens met een laag inkomen die tevens weinig direct beschikbaar vermogen hebben, kwam in 2020 uit op 5,4 procent. Dat is 1,4 procentpunt minder dan het aandeel met inkomensarmoede en betekent dat ruim 100.000 huishoudens voldoende vrij opneembaar vermogen hadden om hun inkomens tekort te compenseren. Dit blijkt uit recente gegevens van het CBS.

Kwetsbare groepen in Nederland

Kinderen in armoede

In 2020 maakten 221.000 minderjarige kinderen deel uit van een huishouden met een laag inkomen. Dit blijkt uit de nieuwste CBS-gegevens over risico op armoede.

ZZP'ers het meest kwetsbaar voor armoede

Van de mensen met hoofdzakelijk inkomen uit betaald werk maakte 1,9 procent (147.000 werkenden) in 2020 deel uit van een huishouden onder de lage-inkomensgrens.

Werkende armen

Een groep die vaak wordt vergeten zijn de mensen die een betaalde baan hebben, maar te weinig verdienen om ervan rond te komen. Hoe beperkter de werkweek, hoe hoger de kans op armoede is. Werk wordt als hét middel gezien om uit de armoede te

is minder dan in 2019 toen het aandeel werkenden met een laag inkomen op 2,1 procent uitkwam.

Bijstandsontvangers lopen grootste risico op armoede

Bijna 64 procent van de huishoudens die voornamelijk van een bijstandsuitkering of een verwante sociale voorziening (bijvoorbeeld een Wajong-uitkering) moesten rondkomen, had in 2020 een laag inkomen. Ruim 40 procent van deze bijstandsontvangers had bovendien al minstens vier jaar een laag inkomen. Ook onder ontvangers van een werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsuitkering lag het aandeel huishoudens met een laag inkomen ruim boven het landelijk gemiddelde van 6,8 procent. Van alle huishoudens met een overdrachtsinkomen als belangrijkste inkomensbron, hebben de pensioenontvangers de meest gunstige positie. Van hen had 3,6 procent in 2020 een inkomen onder de lage-inkomensgrens; ruim 1 op de 100 pensioenhuishoudens had een langdurig laag inkomen. Het betreft dan merendeels huishoudens met een onvolledige AOW-opbouw en geen of weinig aanvullend pensioen.

Alleenstaanden tot AOW-leeftijd lopen grootste armoederisico

Van alle huishoudenstypen is het armoederisico onder alleenstaanden tot de AOWgerechtigde leeftijd met bijna 17 procent het grootst. Daarna volgen de

Er is veel 'stille' armoede: het is vaak niet zichtbaar

dat mensen hun huur niet meer kunnen betalen

of kinderen zonder ontbijt de deur uit moeten.

komen. Van alle volwassenen in armoede heeft een derde betaald werk als belangrijkste eigen inkomensbron. Van de werkende bevolking maakte in 2020 1,9 procent (147.000 personen) deel uit van een huishouden met een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Dat

eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen: 15 procent van hen liep in 2020 risico op armoede. De laagste risico's zijn voorbehouden aan paren onder de AOW-leeftijd met ten minste één meerderjarig kind (1,6 procent in 2020) en aan

paren vanaf de AOW-leeftijd zonder kinderen (2,3 procent).

Er zijn ook arme pensioenontvangers

Ruim 1 op de 100 65-plushuishoudens had in 2020 al ten minste vier jaar een laag inkomen. Merendeels betreft het dan huishoudens met een onvolledige AOW-opbouw. Betrekkelijk vaak gaat het daarbij om eerstegeneratiemigranten: zij maken ruim 40 procent uit van de groep 65-plussers met langdurig armoederisico.

Gevolgen van armoede

Armoede heeft verregaande gevolgen voor iemand zijn leven. Armoede zorgt bijvoorbeeld voor minder kans op een opleiding, heeft betrekking op je woon-situatie en je gezondheid. Schaamte, sociaal isolement, eenzaamheid, stress en depressies kunnen een gevolg zijn van armoede.

Armoede is slecht voor je gezondheid

Mensen mijden een medisch specialist of bijvoorbeeld de tandarts. Bang voor de kosten die dit met zich meebrengt. Vergeet ook zeker niet de verplichte eigen bijdrage in de ziektekosten en medicijnen die niet worden vergoed, ook deze kosten zorgen ervoor dat mensen minder snel medische hulp inschakelen.

Armoede geeft stress

Constante, langdurige stress heeft een negatief effect op de mogelijkheid om een goede keuze te maken.

- Het IQ neemt gemiddeld met 13 punten af. Dit is vergelijkbaar met een nacht niet slapen.
- Chronische stress is slecht voor body & mind. Zo vergroot het gevaar op hart- en vaatziekten en de kans op overgewicht.
- Men heeft minder denkkracht en maakt meer kortetermijnbesluiten. Mensen hebben 'te veel aan hun hoofd'. De acute geldproblemen nemen je in beslag, daardoor is er minder aandacht voor de lange termijn en is men alleen bezig met zijn of haar primaire behoeften.

Mogelijkheden om deel te nemen aan de maatschappij nemen af

Ook kan armoede ervoor zorgen dat iemand in een maatschappelijk isolement raakt. Door een beperkt

budget nemen de mogelijkheden om deel te nemen aan activiteiten af. Een beperkt budget kan ervoor zorgen dat het gebruik van een auto of het openbaar vervoer te kostbaar wordt. Net als een telefoon, computer of internet. De mogelijkheid om ergens te komen, contact te leggen of jezelf te voorzien van informatie wordt daardoor ook een stuk lastiger.

Gevolgen voor kinderen die opgroeien in armoede

Kinderen uit een laag-inkomensgezin gaan minder vaak uit dan kinderen met rijkere ouders. Ze sporten minder, volgen minder muziekles en gaan minder vaak een dagje naar de speeltuin. Die activiteiten buiten de deur kosten namelijk geld, reden waarom deze kinderen volgens hun ouders, minder vaak aan deze activiteiten mee kunnen doen. Kinderen uit een laag-inkomensgrens nodigen ook minder vaak vrienden uit, bijvoorbeeld voor een verjaardag, om te spelen of te blijven eten. Een laag inkomen heeft ook invloed op schoolactiviteiten waarvoor een eigen bijdrage nodig is, zoals een schoolreis, die moeten kinderen vaak aan zich voorbij laten gaan. ❖

Literatuur

- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), *Armoede en Sociale Uitsluiting, 2021*.
- Sociaal Cultureel Planbureau (SCP), *Armoede in Kaart, 2019*.
- Goderis, B., Hulst, B. van, & Hoff, S. (2019). Waar ligt de armoedegrens? In: *Armoede in Kaart, 2019*. Geraadpleegd op 4 juni 2020 via <https://digitaal.scp.nl/armoedein-kaart2019/waar-ligt-dearmoedegrens>.
- 'Waarom arme mensen domme dingen doen'. In dit artikel is de theorie van professor William Shaffir verwerkt, schrijver van het boek *Schaarste*.

Scan voor meer informatie over het Armoedefonds en het originele artikel de QR-code.

Boeken

Staatsontvoeringen

'Dit zijn gewoon staatsontvoeringen', slingert opgewonden standje Peter Pannekoek mijn woonkamer in. Ik lig onderuitgezakt op mijn bank naar wat welverdiende verstrooiing te kijken. Het is het programma 'Dit was het nieuws'. Humor om te lachen. En dan krijg je dit. Cabaretier Peter Pannekoek fulmineert tegen premier Rutte en consorten. En hij gaat er met gestrekt been in. Het gaat over de 1675 uithuisgeplaatste kinderen van ouders die onterecht beschuldigd werden van toeslagfraude door de belastingdienst. Ik vraag me af of Pannekoek een punt heeft? Kun je zeggen dat de Nederlandse staat kinderen ontvoert?

ver de toeslagenaffaire heeft premier Rutte gezegd dat het in alle opzichten 'een verschrikkelijk ongeluk' is. 'We gaan heel precies uitzoeken hoe het zit', belooft hij, maar beweert net zo stellig dat uithuisplaatsingen in Nederland niet 'zomaar' gebeuren. Het is een typische 'rutteriaanse' reactie. Een appetizer van kakelverse tjongjonge's met een vleugje medeleven. Vervolgens een welgemikt meaculpaatje op een bedje van handengewas-in-onschuld met wat gefrituurde vage

beloften als bijgerecht. En als dessert een knappe commissie die het zaakje eens haarfijn in kaart gaat brengen. In het geval van de uithuisplaatsingen van 'toeslagaffairekinderen' is dat een ondersteuningsteam. Het is echter niet de bedoeling, aldus de premier, dat het ondersteuningsteam gaat 'inbreken in het bestaande stelsel'. Nee, stel je voor. Een stelsel veranderen dat overwerkte en vaak onervaren jeugdbeschermers, soms niet eens droog achter de oren, op pad stuurt om kinderen bij hun ouders weg te halen zonder dat daar gedegen besluitvorming aan ten grondslag ligt?

Prof. dr. Peer van der Helm is een verstandige hoogleraar die je niet snel op een peter-pannekoekje zult betrappen. Als hij zich uitspreekt, dan voert hij bestaande kennis, feiten en wetenschap op ter onderbouwing. 'Het is een kapot systeem,' zei hij onlangs. Ik ken stukjesschrijvers, ik noem geen namen, die geneigd zijn om iets op te schrijven als: 'Het hele zaakje

OVER DE AUTEUR

Arjan Bolt is orthopedagoog en schrijver. Hij is in zowel de kinder- en jeugdpsychiatrie als in de jeugdhulp werkzaam geweest als groepsleider en later als gedragsdeskundige/behandelcoördinator. Arjan is auteur van onder andere *Het gezin centraal* en geeft als zelfstandige al zo'n twintig jaar training, coaching en werkbegeleiding aan professionals. Meer informatie is te vinden op: arjanbolt.nl.

is kats naar de kloten'. Zelf ben ik het met de hoogleraar eens dat het verstandig is om weldenkend en genuanceerd over te komen.

Professor Van der Helm doelt met zijn uitspraak op het systeem van de 'dolgedraaide Nederlandse uithuisplaatsingsfabriek'. Zijn woorden. Hij legt uit hoe schadelijk een uithuisplaatsing voor veel kinderen is. Zeker als gedegen hulp aan het gezin in kwestie ontbreekt, wat vaak het geval is. Extra schadelijk is het als de Jeugdbescherming kinderen onverwacht en met geweld uit huis plaatst. Geassisteerd door een troepje koddebeiers in vol ornaat met hun bluffers in de aanslag. Het gebeurt potverdikke nog steeds. En veel te vaak. De hoogleraar vindt dat we daar acuut mee moeten stoppen. En hij is niet de enige.

Onlangs werd de factsheet 'Uithuisplaatsingen in Nederland', op basis van onderzoek van de Universiteit Leiden, gepubliceerd. De conclusies zijn schokkend. Er is een gebrek aan rechtsbescherming voor

kinderen en ouders. Niet een beetje te weinig, of: het zou beter kunnen. Nee het gaat over het ontbreken van rechtsbescherming. Ouders en kinderen staan zwak tegenover de macht van de Jeugdbescherming. Rechters nemen adviezen van jeugdbeschermers of de Raad voor de Kinderbescherming over, zonder die kritisch te onderzoeken. Hebben daar niet eens tijd voor. Uithuisplaatsingen leiden vaak niet tot stabiliteit en veiligheid voor de kinderen.

Eigenlijk weten we dit al lang. In 2019 bijvoorbeeld stelde een rapport van het NJI vast dat besluiten over uithuisplaatsing vaak een sterk houtje-touwtjekarakter hebben en dat de betrouwbaarheid en de validiteit van beslissingen over uithuisplaatsing over het geheel genomen laag zijn. Jeugdbeschermers en de Raad voor de Kinderbescherming varen in veel gevallen op subjectieve oordelen en indrukken in plaats van op feiten. En rechters laten ze ermee weggkomen. Nu weten premier Rutte en het kabinet het eindelijk

Onze kinderen zijn anders

Liefde en chaos in een bijzonder gezin

Christel Kooyman-van Loo

'Ik ben de gelukkigste man van de wereld!' roept mijn echtgenoot vrolijk. Hij gaat met de dubbele kinderwagen, gevuld met Felix en Chris, op weg naar het dorp om boodschappen te doen. (...)

Ik sta in de deuropening, zwanger van ons meisje dat in november geboren zal worden, en zwaai hen uit.

'Mijn leven is begonnen sinds ik kinderen heb. De jaren daarvoor zijn voorbijgegaan zonder dat ik me kan herinneren wat ik exact deed', vertelde mijn man mij de avond ervoor.

Ik zie mijn man genieten van deze kleine mensjes, net zoals ik dat doe. Het was te mooi om waar te zijn.'

Fragment uit *Onze kinderen zijn anders*.

Zeldzaam syndroom in drievoud

Wat als het noodlot toeslaat? Christel, een optimistische en stralende vrouw met een enorme levenskracht, vertelt in dit aangrijpende en ontroerende boek over haar uitzonderlijke gezin. De jongste drie van haar vier kinderen zijn verstandelijk beperkt en autistisch. Hierdoor ontstaat een chaotische en onzekere situatie. Uiteindelijk blijken zij het zeldzame syndroom van Cohen te hebben. Eerlijk en kwetsbaar schrijft deze moeder over de invloed die haar drie speciale kinderen hebben op haar relatie, haar gezin en hun omgeving.

Onze kinderen zijn anders is een persoonlijk verhaal van een vrouw, moeder en echtgenote. Het boek biedt herkenning voor ouders die een 'handicap' overkomt. Voor specialisten, zorgverleners (in opleiding), instellingen en instanties biedt dit boek inzicht in het proces dat verwanten van hun cliënten doorstaan.

Lees meer via www.swpbook.com/2472 of scan de QR-code om direct meer te lezen!

ISBN 9789085602156 | 324 PAGINA'S | PAPERBACK

Uitgaven van SWP zijn verkrijgbaar in de (online) boekhandel

ook. Al zal Teflon Mark zich wel weer door de ophef over deze misstanden heen weten te glibberen en een of andere gewichtige stuurgroep installeren. Maar iets aan het bestaande stelsel veranderen? Ben je betoeterd. Peter Pannekoek vroeg zich in zijn tirade af, hoe het nou toch mogelijk is dat veel van de kinderen die vanwege de toeslagenaffaire uit huis zijn geplaatst, nog steeds niet terug bij hun ouders zijn. Drenten Gerda en Jurgen zijn ‘toeslagaffaire ouders’ die hun kinderen kwijtraakten. Gerda gaf per ongeluk een halfuur per week te veel aan kinderopvang aan de belasting op. In no-time zaten Gerda en Jurgen in het fraudeursstrafbankje van de belastingdienst. Ze moesten een enorme boete betalen. ‘We kunnen het niet leuker maken, maar wel gemakkelijk u het leven zuur maken’.

Het stel dreigde door de geldzorgen hun huis kwijt te raken. En kwamen terecht in een storm van ellende,

rechtszaken en een tombola van al of niet goed bedoelende bemoeials: deurwaarders, budgetcoaches, maatschappelijk werkers, jeugdbeschermers, psychologen en psychiaters. Gerda kreeg psychische problemen. Daarom besloot het stel *vrijwillig* hun twee jonge kinderen tijdelijk in een gastgezin te plaatsen. Voor zes weken. Veilig Thuis fabriceerde in de tussentijd allerlei redenen om terugkeer van de kinderen uit te stellen. En plaatste de kinderen, tegen de wil van Gerda en Jurgen, in een pleeggezin. We zijn nu zeven jaar verder en de kinderen zijn nog steeds niet terug bij hun ouders. Nu weten we dat Gerda en Jurgen geen fraudeurs waren. Dat de boete en andere gevolgen onterecht waren. En dat de kinderen nooit hun ouderlijk huis hadden hoeven verlaten. Hoewel het echtpaar gerehabiliteerd is, kunnen de kinderen volgens de Jeugdbescherming toch niet meer terug naar huis. Gerda en Jurgen mogen de kinderen maandelijks een paar uur ontmoeten. Onder toezicht. Maar terugkeer zou niet goed zijn voor de stabiliteit en de veilige hechting van de kinderen.

Ik ken mensen die bij het lezen hiervan zouden zeggen: ‘Zijn ze nou helemaal van de pot gerukt!’ Professor Van der Helm zegt het anders: ‘Er is bij mijn weten geen enkel bewijs dat het slecht zou zijn om kinderen weer terug bij hun ouders te plaatsen.’ Wat we wel zeker weten is dat uithuisplaatsing van kinderen in de meeste gevallen schadelijk is voor de veilige hechting van een kind. De Nederlandse staat erkent fout te hebben gehandeld in de zaak van de kinderen van Jurgen en Gerda, maar houdt een systeem in stand dat de gevolgen van die fout als argumentatie gebruikt om Jurgen, Gerda en hun kinderen een gezamenlijk gezinsleven te ontzeggen. De kinderen van Gerda en Jurgen blijven op de plek waar hun ontvoerders ze gebracht hebben. Zonder een flinter bewijs dat ze in gevaar waren. Ongetwijfeld zijn de pleegouders die de kinderen van Gerda en Jurgen nu opvoeden, lieve en verstandige mensen. Maar het deugt van geen kant. ❖

Veilig Thuis fabriceerde in de tussentijd allerlei redenen om terugkeer van de kinderen uit te stellen. En plaatste de kinderen, tegen de wil van Gerda en Jurgen, in een pleeggezin. We zijn nu zeven jaar verder en de kinderen zijn nog steeds niet terug bij hun ouder

Een integrale aanpak van armoede in gezinnen: **acht** succesfactoren

In het rijke Nederland groeien nog steeds kinderen op in armoede, met alle gevolgen van dien. In Rotterdam bieden informele organisaties integrale ondersteuning aan gezinnen in armoede. Om deze werkwijze methodisch te onderbouwen, is de aanpak enige tijd gevolgd. De werkzame elementen van deze aanpak zijn samengevat in acht succesfactoren. *Mariëtte Lusse, Leonie le Sage en Liesbeth van der Ree*

Aanpak van kinderarmoede

In Nederland groeit gemiddeld één op de dertien kinderen en jongeren op in armoede (SCP, 2019). In Rotterdam is dat er zelfs één op de zes. Rotterdam is dan ook de stad met de meeste armoede in Nederland. Armoede heeft ingrijpende gevolgen voor het kunnen meedoen in het dagelijks leven, de gezondheid en het welbevinden van alle gezinsleden. Het zet de ontwikkeling van kinderen

en jongeren – zowel fysiek, sociaal en emotioneel als cognitief – én hun toekomstperspectief onder druk (Kinderombudsman, 2017).

Een informele en integrale aanpak

Overall in het land, maar zeker ook in Rotterdam, zetten organisaties zich in om armoede tegen te gaan en kansen voor kinderen voor wie dit niet vanzelfsprekend is te versterken. Zo zijn op initiatief van het Sint Laurensfonds negen organisaties gestart met intensieve projecten, bedoeld om gezinnen in armoede duurzaam te versterken. Het betreft informele organisaties die gezinnen laagdrempelige steun bieden. Omdat de gezinnen vaak problemen hebben op verschillende terreinen, hanteren de organisaties hierbij een integrale aanpak die zich richt op alle leefgebieden en alle gezinsleden. Het eerste project startte in januari 2019 en het laatste haakte in september 2021

OVER DE AUTEURS

Mariëtte Lusse is lector Kinderarmoede en lector Samenwerken met ouders.

Leonie le Sage is lector Professionele identiteit van de sociaal werker.

Liesbeth van der Ree is docent bij Social Work en onderzoeker op het thema kinderarmoede.

De auteurs werken bij Kenniscentrum Talentontwikkeling van Hogeschool Rotterdam.

aan. Tot en met peilmoment oktober 2021 ondersteunden deze organisaties 847 gezinnen, waarvan 336 in intensieve en 511 in kortdurende trajecten.

Een leerkring en monitor

Het Sint Laurensfonds heeft onderzoekers van Hogeschool Rotterdam gevraagd een monitor uit te voeren bij deze projecten en met hen een leerkring te vormen (Lusse, Van der Ree & le Sage, 2021). Dit om van elkaars praktijken te leren en de werkzame elementen in de aanpak te achterhalen. Hoewel informele organisaties, zeker als de overheid zich terugtrekt, de sociale basis in de samenleving vormen, is hun bijdrage vaak onderbelicht (Welschen e.a., 2020). Mede daarom is het relevant om na te gaan of en zo ja, welke methodische elementen in de aanpak van deze organisaties bijdragen aan de integrale aanpak van armoede in gezinnen.

In de monitor en leerkring stonden hiertoe de volgende vragen centraal:

- Welke gezinnen worden bereikt?
- Wat zijn hun hulpvragen?
- Welke methodiek wordt gehanteerd?
- Hoe beleven gezinnen de ondersteuning?

De monitor werd uitgevoerd met de vijf organisaties die het eerst gestart waren met de integrale gezinsaanpak. In meerdere ronden werd steeds het antwoord op één of meerdere vragen opgehaald. Hiertoe werd de registratie van de organisaties benut en werden twaalf professionals, acht vrijwilligers en negentien ouders geïnterviewd. Deze resultaten werden in leerkringbijeenkomsten nader uitgediept met professionals van alle negen organisaties.

➔ *Gezinnen met complexe hulpvragen*
Van 213 gezinnen die intensief worden/werden begeleid, zijn de achtergrondgegevens en hulpvragen in beeld gebracht. Deze achtergrond is in lijn met risicofactoren voor armoede. Zo is twee derde van de gezinnen een eenoudergezin. Bij een derde van de gezinnen zijn de ouders qua opleiding onvoldoende toegerust voor de arbeidsmarkt; van deze groep beheerst een derde de Nederlandse taal niet goed, wat een gesprek bemoeilijkt. Meer dan de helft van de ouders (55 procent) heeft – naast de zorg voor hun kinderen – geen dagbesteding in de vorm van opleiding of (vrijwilligers)werk. Waar ouders wel werk hebben (16 procent) is het inkomen daaruit niet altijd voldoende of voldoende stabiel. De hulpvraag van de gezinnen is complex en betreft gemiddeld vijf hulpvragen, verdeeld over meerdere leefgebieden. Acute vragen zijn er vooral als sprake is van schulden, geen dak boven het hoofd, een lege koelkast, huiselijk geweld en/of verblijfsproblematiek. Acute vragen vormen het topje van de ijsberg, maar als de eerste nood geledigd is, wordt ook aandacht besteed aan onderliggende problemen op het sociale vlak (isolement, opvoeding), gezondheid, wonen, participatie (dagbesteding, opleiding, werk) en zingeving.

De gehanteerde methodiek

De methodiek die de organisaties daarbij hanteren, is in beeld gebracht door het bestuderen van materiaal van de organisaties, interviews met vrijwilligers en professionals en discussies in de leerkring. Daarbij viel een aantal methodische kenmerken op: het brede aanbod, de integrale aanpak gericht op alle leefgebieden, de flexibele fasering van de aanpak en de professionele nabijheid.

Een breed aanbod

Alle organisaties bieden vanuit een informele context gezinsondersteuning aan op alle leefgebieden door een vaste contactpersoon. Daarbij hanteren de organisaties elk een mix van formeel sociaal werk en informeel, sociaal 'schaduwwerk' (zie Welschen e.a., 2020). Er zijn nuanceverschillen in deze mix die van invloed zijn op de breedte van het aanvullende aanbod en in de manier waarop de organisaties in contact komen met de gezinnen tussen wat wij 'doelgroep' en 'wijkgerichte' organisaties noemen. Doelgroepgerichte organisaties komen met gezinnen in contact via andere projecten die zij uitvoeren, bijvoorbeeld bij het bieden van leer- en opvoedondersteuning bij gezinnen thuis. Zij benutten de al ontstane vertrouwensband om ook de armoedeproblematiek te kunnen signaleren en bespreekbaar te maken. Deze

organisaties hebben veelal een netwerk in de stad vanwaaruit ook gezinnen worden aangemeld en worden doorgeleid.

Wijkgerichte organisaties hebben hun wortels in wijken waar zij – vanuit een christelijke grondslag – al langer op een breder thema actief zijn voor kwetsbare bewoners. Deze organisaties richten zich naast individuele ondersteuning van gezinnen ook expliciet op gemeenschapsvorming. Als tweede huis, burens of familie vormen zij mede het netwerk van gezinnen. Zij bieden activiteiten aan waar kinderen en/of ouders elkaar treffen, bijvoorbeeld een huiskamer- en/of inloopfunctie, het aanbod van kinderactiviteiten, huiswerkbegeleiding, oudergroepen en/of wijkmaaltijden. Bij sommige van deze organisaties bieden vrijwilligers extra ondersteuning aan de gezinnen. Bij anderen worden ouders in de gelegenheid gesteld om vrijwilligerswerk binnen de organisatie uit te voeren, bijvoorbeeld als gastvrouw, als kok bij wijkmaaltijden of als klusser als er bij een gezin in huis iets aangepakt moet worden.

Een integrale aanpak

De organisaties beschouwen armoede niet alleen als een financieel probleem, maar zien hoe dit ook andere levensgebieden beïnvloedt, zoals de huisvesting, de gezondheid, het sociale netwerk, de opvoeding en de participatie in de samenleving. Vaak ligt de eerste hulpvraag wel op financieel of materieel gebied. Acties die worden ondernomen zijn het creëren van administratief overzicht, het treffen van financiële regelingen, het bieden van materiële ondersteuning en doorverwijzing naar bijvoorbeeld schuldhulpverlening. Doordat gezinnen ervaren dat er werkelijk iets voor hen wordt gedaan, draagt deze financiële stressreductie bij aan vertrouwen van het gezin in de hulpverlener. Een moeder zegt: *'Ik wilde niet meer doorgaan, wilde opgeven. Er zijn nu zoveel dingen verbeterd, alles is veranderd. Als ik een probleem heb, bel ik hen en er is een oplossing. Dat geeft veel rust in mijn hoofd.'* Als (financiële) stressreductie geboden is, kan er aandacht zijn voor onderliggende vragen. Volgende stappen zijn bijvoorbeeld het helpen doorbreken van het isolement door het netwerk van het gezin te vergroten. Of door het bieden van opvoedsteun door opvoedspanningen te bespreken en de dagstructuur en het pedagogisch handelen te versterken. Een moeder zegt hierover: *'Door hen heb ik een band met mijn kinderen op kunnen bouwen zoals ik altijd wilde. Veel hechter. Daar ben ik heel erg trots op.'* Ook wordt materiële steun geboden die kinderen en jongeren helpt om mee te kunnen doen met leeftijdgenoten. Sociaal-emotionele steun wordt geboden bij het versterken van een positief zelfbeeld, zelfvertrouwen en eigen-

waarde van de gezinnen en daarbij oog te hebben voor de kwaliteiten van de gezinsleden. Zo zegt een moeder: *‘Ik dacht altijd dat er niemand voor mij was, dat ik de moeite niet waard was. Daar voelde ik dat er echt werd geluisterd naar me. Ik was het vertrouwen in de mens kwijt, en nu denk ik: er zijn nog heel veel mooie mensen op de wereld die jou belangrijk vinden, die je knuffelen, die je aanmoedigen. Dat heeft mij heel veel kracht gegeven.’*

Ook hulpvragen over wonen, gezondheid en veiligheid krijgen aandacht. Bovendien worden allerlei stappen gezet om de participatie van ouders te bevorderen. Dat kan uiteenlopen van het bieden van laagdrempelige taallessen tot het zetten van eerste stappen tot arbeidstoeleiding zoals oriënteren op kwaliteiten en (beroeps- of opleidings)interesses, het bezoeken van open dagen of bedrijven en het uitzoeken van voorwaarden en regelingen voor deelnemen aan arbeids- of opleidingstrajecten (zoals kinderopvangtoeslag, instroomeisen, regelingen met uitkeringen). Een moeder vertelt hoe een vrijwillig maatje steunend is geweest in het krijgen van een baan: *‘Ik heb een baan gevonden in de zorg. Er was een workshop solliciteren; met mijn maatje heb ik daaraan meegedaan. Wij hebben toen samen gesproken met iemand uit het zorgwerkveld. Bij de tweede sollicitatiepoging ben ik aangenomen.’* Sommige organisaties bieden de mogelijkheid aan ouders om vrijwilligerswerk uit te voeren in de eigen organisatie, wat ouders helpt om hun grenzen te verleggen. Een moeder vertelt: *‘Ik vind het heel fijn om dit werk te doen. Ik ben heel onzeker. Dit geeft mij kracht: je kunt het wel, je kunt een opleiding gaan doen.’* Ook de participatie van kinderen bij peuterspeelzalen, scholen en vrijetijdsvoorzieningen wordt bevorderd en soms worden kinderactiviteiten als kinderclubs en huiswerkbegeleiding in eigen huis aangeboden.

Een flexibele fasering

De organisaties bieden methodische ondersteuning op maat bij het realiseren van verbeteringen op de verschillende leefgebieden. Zij werken methodisch, maar zijn flexibel in de fasering omdat zij het tempo van de gezinnen volgen.

De organisaties besteden allereerst veel aandacht aan het in contact komen met de gezinnen. Door een presente en *outreaching* benadering zijn de organisaties goed vindbaar en laagdrempelig te benaderen. De gezinnen zijn soms al bekend bij de organisatie doordat zij deelnemen aan andere activiteiten. Hierdoor lopen zij makkelijk binnen in het inloopspreekuur of de huiskamer of worden ze door korte lijnen intern makkelijk doorverwezen.

Vervolgens is er een tijdje veel contact, omdat het verhelpen van de acute nood vaak veel regel- en uitzoekwerk vergt. Door hierbij steeds eenzelfde contactpersoon te hebben die empathisch en betrouwbaar is en de tijd neemt voor de gezinnen, wordt vertrouwen opgebouwd. Zodra de stress vermindert en het vertrouwen toeneemt, kan de hulpvraag in de volle breedte en van alle gezinsleden stapsgewijs in beeld worden gebracht (zie ook Jungmann, Wesdorp & Madern, 2020). Op basis van deze inventarisatie worden met het gezin doelen benoemd en plannen gemaakt en kunnen acties ondernomen worden. Het is belangrijk dat er kleine stappen worden gezet en dat de gezinsleden succesmomenten ervaren, want dat vergroot rust, zelfvertrouwen en motivatie bij het gezin.

In de (lange) fase daarna wordt gewerkt aan stabilisatie, waarbij de intensiteit van het contact af kan nemen omdat er rust komt in het gezin. Het gezin kan in toenemende mate dingen zelf of weet beter zelf de weg te vinden wanneer er problemen zijn. In deze fase gaan ouders bij sommige organisaties als vrijwilliger aan de slag en nemen zij desgewenst deel aan aangeboden groepsactiviteiten.

Wanneer de grootste problemen zijn opgelost en het gezin voldoende in staat is overige problemen het hoofd te bieden, dooft de ondersteuning langzaam uit. Bij de wijkgerichte organisaties komen ouders nog wel naar inloopactiviteiten; er is nog contact in de wijk, de kinderen nemen nog deel aan de huiswerkbegeleiding of ouders blijven als vrijwilliger werkzaam bij de organisatie. Zo blijft een lijntje bestaan voor als bij nieuwe levensgebeurtenissen of levensfasen weer ondersteuning nodig is.

Bij doelgroepgerichte organisaties weten ouders dat zij altijd terug kunnen komen als daar behoefte aan is.

Professionele nabijheid

Het laatste methodische kenmerk van de informele, integrale ondersteuning van gezinnen in armoede, is de professionele nabijheid die de organisaties creëren. Professionals hebben een presente, laagdrempelige en *empowerende* beroepshouding met als basis het er zijn voor de ander, naast de ander staan en openstaan voor en aansluiten bij diens leefwereld. Daarbij moeten zij vindbaar zijn door (ook buiten kantooruren) als goede buur in de buurt aanwezig te zijn, of door laagdrempelig aanbod zoals inloopactiviteiten. De huiskamer, inloopfunctie en gezamenlijke uitjes en maaltijden die de wijkgebonden organisaties bieden, dragen eraan bij dat ouders dit als tweede thuis gaan ervaren en zich onderdeel voelen van het grotere geheel. Een vader zegt hierover: *‘Er is nooit een vraag geweest die ik zelf moest oplossen. Hoe betrokken ze zijn; ze hebben alle begrip, ze laten je niet vallen. Dit is een*

SUCCEFACTOREN INTEGRALE AANPAK GEZINNEN IN ARMOEDE

De aanpak is **TOEGANKELIJK** voor alle gezinnen, want is gebaseerd op:

1. Laagdrempeligheid

Een *outreachinge* benadering en informele toegang. Geen formele voorwaarden of wachtlijst.

2. Continuïteit

Vaste contactpersoon, ook buiten kantooruren beschikbaar. Beschikbaar blijven als vangnet.

De aanpak **SLUIT AAN** bij alle gezinnen, want is gebaseerd op:

3. Vertrouwen

Positieve bejegening van, geloof in en regie bij het gezin.

4. Presentie

Niet-oordelend luisteren naar gezinnen. Vanuit relatie onvoorwaardelijk naast gezinnen staan.

5. Maatwerk

Stress sensitief, pragmatisch en flexibel aansluiten op behoeften en tempo van het gezin.

De aanpak is **DUURZAAM** voor alle gezinnen, want is gebaseerd op:

6. Integraliteit

Gerichtheid op alle leefgebieden en gezinsleden/generaties. Inbedding in het lokale netwerk.

7. Empowerment

Aandacht voor en versterken van wat goed gaat, gericht op het opdoen van succeservaringen.

8. Gemeenschapsvorming

Het versterken van het netwerk van gezinnen, de sociale gemeenschap en samenredzaamheid.

➤ *tweede huis en geen instantie. Het wijkteam is ook goed, maar hier kun je altijd langskomen voor een bakje koffie. Ze geven hoop aan de mensen!*

Waar formele steun vaak kortdurende en specialistische begeleiding biedt en waar meer wisselingen van personeel plaatsvinden, bieden vooral de wijkgebonden organisaties meer continuïteit en daarmee meer duurzame steun aan de gezinnen. Dat draagt eraan bij dat gezinnen in zicht komen en blijven en zich verbonden voelen.

Resultaten en succesfactoren

Uit de door professionals aangegeven voortgang op de verschillende leefgebieden van de 213 gezinnen komt naar voren dat de gezinnen uit de acute nood komen en daarnaast veelal vooruitgang boeken op de achterliggende problematiek. Er is zelden sprake van achteruitgang of stilstand. Dat betekent echter niet altijd dat de gezinnen ook volledig zelfredzaam zijn. Soms is het voorkomen dat gezinnen verder afglijden het hoogst haalbare doel en regelmatig blijft samenredzaamheid van belang en is langdurige begeleiding nodig.

De geïnterviewde ouders zijn dankbaar voor de steun die zij ontvangen en voor de rust die gecreëerd wordt. Zij voelen zich serieus genomen, ervaren een meer stabiele gezins- en financiële situatie, krijgen meer zelfvertrouwen en leven op als zij deel gaan uitmaken van het netwerk van de organisatie. Op de vraag wat de organisaties beter zouden kunnen doen zegt een moeder: *'Ik zou echt niet weten wat er beter zou kunnen. Zij betekenen heel veel in mijn leven en in het leven van mijn zoon. Het gaat er niet om wat ze doen, maar om hoe ze het doen. Het is geen stichting die iemand als hulpzoekende helpt, maar als familie.'*

De negen organisaties bieden elk lokaal gebonden maatwerk en verschillen daarin ook van elkaar. Dat maakt het lastig om generieke werkzame ingrediënten te onderscheiden. Door in de monitor en leerkring systematisch op zoek te gaan naar overeenkomsten in en resultaten van de aanpak, en deze te toetsen aan theorie, is het desondanks gelukt om de werkzame elementen te destilleren voor een integrale aanpak van armoede in gezinnen vanuit informele organisaties. Deze onderbouwing dwingt de organisaties niet in een mal. We hopen dat deze onderbouwing van de methodische aanpak eraan bijdraagt dat het waardevolle werk van informele organisaties zichtbaarder wordt. De werkzame elementen van deze aanpak zijn samengevat in acht succesfactoren die richting helpen geven aan vervolgonderzoek. ❖

Bronnen

- Jungmann, N., Wesdorp, P., & Madern, T. (2020). *Stress-sensitief werken in het sociaal domein*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kinderombudsman (2017). *Alle kinderen kansrijk. Het verbeteren van de ontwikkelingskansen van kinderen in armoede*. Den Haag: Kinderombudsman.
- Lusse, M., Ree, L. van der, & Sage, L. le (2021). *Aanpak integrale aanpak armoede in gezinnen*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam. <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/Recycle-Bin/samenvatting-rapportage-integrale-aanpak-armoede-in-gezinnen.pdf>.
- SCP (2019). *Armoede in Kaart, 2019*. Den Haag: SCP.
- Welschen, S., Lucas, P., Hoijtink, M., & Veldboer, L. (2020). *Licht op Sociaal Schaduwwerk*. Amsterdam: Werkplaats Sociaal Domein Amsterdam en omgeving, Hogeschool van Amsterdam.

'Zij staat aan mijn kant'

Hoe voor Branka de puzzelstukjes eindelijk in elkaar vielen...

Ben Bokseveld en Evelyn Bokseveld

e noodkreet

Eind mei 2021. Het land gaat langzaam weer open na de tweede lockdown. Iedereen kijkt uit naar de vakantie. Er hangt hoop in de lucht. Op dat moment krijg ik een mailtje van een praktijkondersteuner (poh'er) uit een van de lokale huisartsenpraktijken. Ze mailt mij, omdat ik voorzitter ben van onze lokale caritasinstelling. Een van onze belangrijkste taken is het bieden van financiële en praktische noodhulp aan mensen die door het vangnet van de participatiesamenleving heen dreigen te vallen.

De poh'er maakt zich zorgen over Branka, een gescheiden vrouw van 44. Branka zit sinds twee jaar in de wettelijke schuldsanering, maar het lukt haar niet rond te komen van haar weekgeld. Soms heeft ze zelfs geen geld om maandverband te kopen voor haar dochter Anica (14). Ik maak een afspraak met Branka en ga bij haar op bezoek.

Ik kom aan bij een oude, sombere flat zonder lift. Aan de telefoon heeft Branka mij al gewaarschuwd dat de bel het niet doet. Binnen lijken de meubels te groot voor het piepkleine appartementje. Branka vertelt dat ze sinds kort een uitkering Participatiewet heeft. Eerder heeft ze in de thuiszorg gewerkt, maar

door rugklachten en slijtage van de gewrichten kan ze dat niet meer. De schulden zijn ontstaan toen zij en haar ex-man vanwege hun scheiding hun woning met verlies moesten verkopen. Branka spreekt goed Nederlands, maar heeft, zo ontdek ik later, veel moeite met het begrijpen van geschreven tekst. Als ze een brief van een instantie krijgt, is ze al snel bang dat ze iets fout gedaan heeft.

Ik overleg met Branka hoe ik haar kan helpen, maar ze wijst elke financiële ondersteuning af. Ze heeft gehoord over de boodschappenaffaire in de gemeente Wijdemeren en is als de dood iets verkeerd te doen. Als ze een sanctie krijgt, betekent dat zo goed als zeker het einde van de wettelijke schuldsanering. Dan kan ze de schone lei, die haar over een jaar wacht, wel vergeten.

Ik bied aan om met haar uitkeringsconsulent te overleggen, maar ze is bang dat ik het daar alleen maar erger mee maak. Een aanbod om met de Wsnp-bewindvoerder te bellen, bezorgt haar nog veel meer stress. Zelfs als ik haar bij een tweede afspraak de gemeentelijke verordening laat zien die zegt dat ze per jaar € 1.200 aan giften mag aannemen, overtuigt haar dat niet. Ze blijft vooral bang. Uiteindelijk staat ze toe dat ik haar eenmalig een giftcard van de Jumbo geef en Anica een ijsbon. Ook vindt ze het goed dat er een keer een vrijwilliger van een welzijnsinstelling komt, om met haar door te nemen of ze wel gebruikmaakt van alle voorzieningen en kwijtscheldingen waar ze recht op heeft.

Als ik wegrijd vraag ik me af hoe het moet zijn om dag in, dag uit, zo in angst te leven. Voortdurend bang dat je een stapje te ver naar links of naar rechts zet en in het ravijn valt.

OVER DE AUTEURS

Ben Bokseveld is docent/onderzoeker aan de opleiding social work van Saxion in Enschede en verbonden aan de Werkplaats Sociaal Domein Twente. In zijn vrije tijd is hij voorzitter van de Parochiële Caritasinstelling De Goede Herder Hengelo.

Evelyn Bokseveld is eveneens docent/onderzoeker aan de opleiding Social Work van Saxion in Enschede.

➤ Een ander leven

December 2021. Ik bel aan bij Branka, maar bij een andere bel, aan een andere voordeur. Ze is verhuisd naar een eengezinswoning. Dat hoorde ik van haar oude burens toen ik haar namens de caritas een kerstpakket wilde brengen. Terwijl ik nog eens aanbel vraag ik me af hoe iemand in de wettelijke schuldsanering een verhuizing kan bekostigen. Er wordt nog steeds niet opengedaan. Dan naderen er twee pubers die vuurwerk aan het afsteken zijn. Ze vragen wat ik kom doen. Ik geef een ontwijkend antwoord, waar ze genoeg mee lijken te nemen. 'Dat is een cliënt van mijn moeder,' zegt de grootste van de twee. Ik vraag waar zijn moeder werkt en hij noemt de naam van de welzijnsinstelling. Ik verbaas me over zoveel loslippigheid en neem me voor de organisatie te waarschuwen.

Twee dagen later zit ik alsnog bij Branka in de woonkamer. Ze lijkt een andere vrouw; oogt ontspannen. In het huis valt direct de ruimte op. Trots laat Branka mij het hele huis zien: drie slaapkamers, waarvan één beneden en een badkamer op de begane grond. Daardoor hoeft ze nog maar af en toe trappen te lopen. Op de bank zit Linda, die ik ken als vrijwilliger bij de welzijnsinstelling. Linda is niet zomaar een vrijwilliger. Twintig jaar geleden heeft ze zelf de Wsnp doorlopen. Daarna besloot ze dat ze iets met haar ervaringen wilde doen. Ze is een kei in wet- en regelgeving. Behalve thuisadministratie-vrijwilliger is ze ook onafhankelijk cliëntondersteuner. Bij de gemeente zijn ze niet altijd even gecharmeerd van haar: als ze iets in haar hoofd heeft, dan gaat ze door roeien en ruiten. Het is duidelijk dat beide vrouwen het goed met elkaar kunnen vinden.

Opeens valt het kwartje. Linda woont hier ook in de straat en die opgeschoten jongen, dat was haar zoon. De volgende dag bel ik Linda. Ik spreek mijn verbazing uit over het feit dat haar zoon haar cliënten kent. Linda schrikt. Ze woont inderdaad vijf deuren verderop en ze neemt Branka weleens mee in de auto

Als ik wegrijd vraag ik me af hoe het moet zijn om dag in, dag uit, zo in angst te leven.

naar instanties. Dat moet haar zoon gezien hebben. Ze zal hem duidelijk maken dat hij dit soort informatie niet van de daken moet roepen.

Hoe is het zover gekomen?

Eind maart 2022. Een zonnige lentedag. Ik heb met Linda en Branka afgesproken om nog eens terug te blikken op het afgelopen jaar. Branka heeft al schaal-tjes met lekkers klaarstaan als ik binnenkom. Linda vertelt hoe ze afgelopen juni bij Branka op bezoek ging en al snel tot de conclusie kwam dat alle minivoorzieningen wel aangevraagd waren. In een vervolgesprek kwam echter aan de orde dat Branka de maximale termijn van haar ziektewet bereikt had en dat ze voor 12,79 procent (!) arbeidsongeschikt verklaard was. De keuringsarts vond dat er nog genoeg geschikt werk voor haar was. Branka kreeg een uitke-

ring Participatiewet. Linda had daar zo haar twijfels over en bracht haar in contact met een advocaat met wie zij goede ervaringen had. Die wist voor elkaar te krijgen dat Branka toch een WIA-uitkering kreeg. Al die tijd ging Linda mee naar gesprekken. Als Branka huilend belde omdat er weer eens slecht nieuws was, kwam Linda langs om haar gerust te stellen. Tegelijkertijd stimuleerde Linda haar om achter een medische urgentie voor een andere woning aan te gaan. Dat ze een steile trap op moest om haar woning te bereiken was al zwaar. Nog moeilijker was het om haar fiets uit de kelder omhoog te duwen. Daardoor bleef ze maar zo veel mogelijk thuis. Net op dat moment kwam er bij Linda in de straat een woning vrij. Een eengezinswoning met een slaapkamer en een badkamer beneden. Linda tipte Branka en met haar urgentie en haar zeven jaar inschrijving als woningzoekende kreeg ze de woning toegewezen. Maar ja,

hoe bekostig je zo'n verhuizing als je in de Wsnp zit? En nu komt de wonderlijke twist in dit verhaal. De Wsnp-bewindvoerder had twee jaar lang het vrij te laten bedrag (vtlb) op Branka's rekening gestort. Dat is het bedrag dat overblijft nadat de bewindvoerder het voor de schuldeisers bestemde gedeelte van het inkomen heeft ingehouden. Van dit vtlb moet iemand de vaste lasten en de boodschappen betalen. De bewindvoerder had Branka op het hart gedrukt om per week niet meer dan 50 euro aan boodschappen te besteden. Ze hield zich daar trouw aan. Ook toen ze zag dat het saldo op haar rekening groeide, durfde ze niet om meer leefgeld te vragen. Ze ging ervan uit dat het geld op haar rekening te zijner tijd onder de schuldeisers verdeeld zou worden. Al die tijd leefde ze extreem zuinig, waarbij ze dus soms zelfs geen geld had voor het allernoodzakelijkste. Linda was de eerste in twee jaar tijd die haar bank-

► saldo bekeek. Ze zag dat er een aardig bedrag gespaard was. Toen Branka de woning toegewezen kreeg, legde zij de situatie voor aan de bewindvoerder. Die ging akkoord met de verhuizing en zo kreeg Branka niet alleen een passende woning, maar ook een buurvrouw met wie ze het heel goed kon vinden. Branka heeft in het verleden ook weleens gesprekken gehad met een sociaal werker. Als ik haar vraag wat Linda nu meer of anders heeft gedaan dan die sociaal werkster, moet ze zoeken naar woorden. De beroepskracht heeft met de gemeente gebeld om te kijken of ze lichter werk kon krijgen. Toen dat niet lukte, hield het op. Branka heeft het ook wel over haar financiële problemen gehad, maar kreeg toen als advies om met haar dochter leuke dingen te ondernemen die weinig geld kosten. Als ervaringsdeskundige gaat Linda een stapje verder: 'Je kan wel praten, maar als je niet het gevoel hebt wat er achter die persoon schuilt, dan wordt het ook moeilijk hè?' Linda had bijvoorbeeld vrij snel door dat fysiotherapie wenselijk zou zijn. Branka's zorgverzekering bood echter maar een beperkte dekking. De bewindvoerder gaf geen toestemming voor een (duurdere) gemeentepolis met uitgebreidere dekking. Daarop inventariseerde Linda alle

vuistregel dat een cliënt na ongeveer een jaar weer in staat moet zijn zijn financiële zaken te behartigen. Lukt dat niet, dan wordt hij veelal verwezen naar beschermingsbewind. Behalve vrees voor afhankelijkheid van de hulpvrager speelt ook zorg voor het welzijn van de vrijwilliger een rol. Mensen in armoede hebben vaak te maken met een complexiteit aan problemen. Sommige vrijwilligers voelen zich daardoor overweldigd. Vandaar het dringende advies van hun coördinator om zich te beperken tot het administratief-financiële.

Als Linda dat gedaan had, had Branka nu nog steeds in haar sombere flatje gewoond, waar het steeds slechter met haar ging. En wat te denken over de effecten op Anica? Gelukkig heeft Linda de afweging gemaakt dat ze voor Branka meer moest doen dan wat er van haar gevraagd werd, dat ze vaker, ook in het weekend, beschikbaar moest zijn en dat ze uiteindelijk zelfs haar buurvrouw moest worden. Linda vertelt dat ze dat niet bij iedereen zou doen. Ze weet dat Branka geen misbruik zal maken van de situatie: 'Ze komt ook niet bij mij. Ik kom bij háár als ze bankafschriften heeft. Normaal ga je met de auto en dan scan je het voor haar in. Nu loop ik naar haar toe,

Mensen in armoede hebben vaak te maken

met een complexiteit aan problemen.

Sommige vrijwilligers voelen zich daardoor overweldigd.

ziektelasten die Branka het afgelopen jaar had moeten betalen en liet ze de bewindvoerder zien dat een uitgebreide gemeentepolis voor Branka goedkoper zou uitpakken. Die was overtuigd en gaf toestemming voor de duurdere polis.

Reflectie: 'het juiste midden'

In de training van vrijwilligers wordt veel nadruk gelegd op het bewaren van voldoende distantie. Organisaties willen niet dat hulpvragers afhankelijk worden van de ondersteuning door hun vrijwilliger. Een organisatie als Humanitas Thuisadministratie hanteert als

kopje koffie erbij. Maar het is niet dat ik hier elke dag kom.' Toch is de grens flinterdun. Linda vertelt hoe gestrest Branka soms was tijdens de verhuizing. Op zo'n moment kwam niets meer binnen van wat Linda zei. 'Een error,' noemt Linda dat. Op één zo'n moment is Linda weggelopen: 'Dat ik denk: nou ben ik er klaar mee.' Op dat moment begon Anica te huilen. Ze dacht dat de vrouwen ruzie met elkaar hadden. Het laat zien hoe niet alleen Branka, maar ook haar dochter gehecht was geraakt aan Linda. Linda's vrijmoedige gebruik van haar discretionaire ruimte heeft deze keer goed uitgedaan. Maar zal het dat een volgende keer ook doen? Afspraken over

distantie en vertrouwelijkheid en over het afbakenen van verantwoordelijkheid zijn er immers niet voor niets. We hoeven maar aan de kinderen van Linda en Branka te denken om te beseffen dat er al snel anderen betrokken raken.

Het lijkt erop dat Linda wel degelijk heeft nagedacht over de grenzen van die discretionaire ruimte Ze heeft, om het in de woorden van Albers en Kruiter (2020) te zeggen, voorrang gegeven aan praktische, context gebonden wijsheid boven protocollen. Daarin heeft ze ‘het juiste midden’ – een begrip uit de deugdethiek van Aristoteles - gezocht tussen star vasthouden aan organisatieregels enerzijds en willekeur anderzijds; tussen volledig opgaan in het onrecht dat haar cliënt is aangedaan en haar eigen grenzen bewaken.

Natuurlijk, Linda had aan de veilige kant kunnen blijven en het contact zakelijk kunnen houden. Maar juist dán zou er in deze casus iets ernstig zijn misgelopen. Branka zou waarschijnlijk nog steeds in haar sombere flatje gewoond hebben en zij en Anica zouden geïsoleerder leven dan ooit. Alleen was dat waarschijnlijk niemand opgevallen, omdat de begeleiding dan allang weer afgesloten zou zijn. Net zoals die keer toen ze hulp kreeg van een beroepskracht. Dat ‘juiste midden’ is altijd contextafhankelijk en kan niet gevangen worden in regels als: nooit je privénummer geven, voldoende distantie houden, geen papieren van de cliënt mee naar huis nemen of tijdig de relatie beëindigen. Het kan alleen gezocht worden en daarvoor is reflectie nodig. Spierings en collega's. (2018) hebben het over socioprudentie: praktische wijsheid die je ontwikkelt door continu te leren van situaties. In vrijwilligersorganisaties zien we nog vaak dat de

nadruk eenzijdig ligt op het volgen van de standaarden. Het gevolg is dat sommige vrijwilligers de richtlijnen star volgen en anderen (vaak de meer ervaren mensen) hun eigen koers varen. Ondertussen vermoedt de coördinator wel vaag iets, maar gaan beide kanten het gesprek niet aan over wat het juiste midden nu is. Juist een casus als deze kan gebruikt worden om te reflecteren op de vraag waarom Linda's besluit om meer te doen dan noodzakelijk, bij deze cliënt, goed uitpakt heeft. De vier kardinale deugden van Aristoteles (verstandigheid, gematigdheid, rechtvaardigheid en moed) kunnen daarbij het kader vormen: welke deugden heeft Linda hier laten zien en hoe heeft ze daarin het juiste midden gehouden? De uitkomst van die reflectie kan gebruikt worden om praktische wijsheid in het sociaal domein te ontsluiten en organisatierechtlijnen rijker te maken. ❖

Bronnen

- Albers, S., & Kruiter, A.J. (2020). *Doen wat goed is. Pleidooi voor praktische wijsheid in het sociale domein*. Van Genneep.
- Spierings, F., De Vos, N., Jager-Vreugenhil, M., Van Doorn, L., & Wilken, J.P. (2018). *Pleidooi voor socioprudentie in het sociaal werk*. Lectoren Sociaal Werk. Geraadpleegd op 30 april 2022 via <https://lectorensociaalwerk.nl/wp-content/uploads/2018/05/20180413-Socioprudentie.pdf>.
- Steenmeijer, J. (2022). *Professionele autonomie in sociaal werk. Een model voor verantwoording*. Coutinho.
- Zacka, B. (2017). *When the State Meets the Street. Public Service and Moral Agency*. The Belknap Press of Harvard University.

Armoede en cultuur

Aan het eind van de jaren vijftig van de vorige eeuw introduceerde de Amerikaanse antropoloog Oscar Lewis (1914-1970) het begrip *culture of poverty* of, in het Nederlands, armoedecultuur. Het begrip leidde tot verhitte debatten over oorzaken, gevolgen en de aanpak van armoede. Een aantal aspecten van dat debat is nog steeds relevant – zeker ook voor sociaal professionals die te maken hebben met armoede. *Jeroen Boekhoven*

Volgens Lewis konden onderzoekers armoede alleen begrijpen door met de armen te leven. Om kennis op te doen over hun bestaan moesten onderzoekers observeren, participeren en zich identificeren met de problemen en aspiraties van de armen. Dat deed Lewis dan ook. Samen met zijn vrouw Ruth Maslow (1916-2008), de zus van de beroemde humanistisch psycholoog Abraham Maslow (1908-1970), dook hij in de wereld van arme bevolkingsgroepen; eerst in Mexico, later in Puerto Rico, New York, India en Cuba.

In Mexico werd Lewis getroffen door de schrijnende omstandigheden waarin groepen armen leefden. Zijn eigen humanistische en socialistische idealen droegen eraan bij dat hij de leefsituatie van die armen verbond aan de opkomst van de kapitalistische klassensamenleving met bijbehorende maatschappelijke veranderingen als industrialisatie en de opkomst van grootchalige landbouw. Sommige bevolkingsgroepen gingen erop vooruit; andere groepen raakten juist gemarginaliseerd en buitengesloten.

Volgens Lewis waren de sociale, culturele en economische patronen van die bevolkingsgroepen zo ontworpen door de modernisering dat ze vervreemden

van de dominante cultuur. Zonder toegang tot de instituties daarvan leek succes daarin uitgesloten. Het gebrek aan perspectieven leverde gevoelens van wanhoop op en in die situatie ontwikkelden de gemarginaliseerde armen een eigen manier van leven, met nieuwe patronen: het was een copingstrategie van mensen die in een benarde toestand verzeild waren geraakt. Ze ontwikkelden een cultuur die radicaal afweek van de dominante cultuur.

Niet overal waar armoede was, was armoedecultuur, maar in verschillende delen van de wereld was volgens Lewis door opkomend kapitalisme een armoedecultuur ontstaan. Die armoedeculturen hadden een aantal vaste kenmerken: afwijkende normen, waarden, omgangsvormen en gebroken gezinnen. In een armoedecultuur waren mensen niet gericht op de toekomst of op het verbeteren van hun omstandigheden. Integendeel, ze leefden van dag tot dag en waren bovendien op een pathologische manier geneigd om aan hun impulsen toe te geven. Doordat die cultuurpatronen werden doorgegeven op nieuwe generaties ontstond een zichzelf bestendige armoedecultuur. Lewis had ook nog suggesties voor de aanpak van de armoedecultuur en de rol van sociaal werkers daarin. Daarbij was het volgens hem belangrijk onderscheid te maken tussen landen waarin een klein deel van de bevolking in zo'n cultuur leeft en landen waarin een groot deel van de samenleving uit armoedecultuur bestaat. In het eerste geval konden sociaal werkers de 'verstokte' armen geleidelijk verheffen en ervoor zorgen dat de armen toetraden tot de middenklasse, zo

OVER DE AUTEUR

Jeroen Boekhoven is docent-onderzoeker aan de Academie voor Sociale Studies van de Hanzehogeschool Groningen, waar hij verbonden is aan het Lectoraat Jeugd, Educatie en Samenleving.

nodig met behulp van psychiatrische behandeling. In minder ontwikkelde landen met een veel grotere armoedecultuur konden volgens Lewis sociaal werk en psychiatrie niet volstaan. Daar was een revolutionaire oplossing op haar plaats, ofwel: fundamentele maatschappelijke veranderingen. Lewis toonde zijn socialistische idealen onverbloemd: volgens hem moest macht worden herverdeeld en moesten de armen worden georganiseerd. Via politieke hervormingen konden en moesten de armen een 'sense of beloning' krijgen waaraan het in de armoedecultuur ontbrak. Via dit soort revoluties verdween vaak de armoedecultuur, stelde hij, ook als armoede niet helemaal verdween.

De kritiek op Lewis was niet mals. Antropologen en sociologen hadden methodologische bezwaren, vonden zijn gebruik van de term 'cultuur' problematisch en vonden dat Lewis ethnografische beschrijvingen niet voldeden aan zijn eigen criteria van armoedecultuur. Critici vielen ook over zijn welhaast denigrerende portretten van armen, die volgens hen waren neergezet als pathologisch, onaangepast, ongeorganiseerd en ongedisciplineerd. Lewis zou bovendien te veel benadrukken dat mensen hun eigen armoede via die armoedecultuur in stand hielden. Hij zou niet armoede, maar armoedecultuur willen bestrijden.

Lewis werd zelfs verweten dat zijn interpretatie van armoede eraan had bijgedragen dat de zogeheten *war on poverty* was mislukt. De Amerikaanse president Lyndon B. Johnson (1908-1973) had die 'oorlog' geïntroduceerd in 1964 met grootse plannen om leefomstandigheden van armen te verbeteren en hun economische perspectieven te vergroten.

Lewis reageerde geprikkeld. Hij stelde dat de *war on poverty* was gestaakt om de oorlog in Vietnam te kunnen bekostigen, niet vanwege hem. Verder vond hij dat hij verkeerd was begrepen. Hij had weliswaar gewezen op de culturele aspecten die armoede in stand hielden, maar hij had wel degelijk oog voor maatschappelijke misstanden die armoede veroorzaakten. Daarmee had hij wel een punt: zijn sympathie voor de communistische regimes van Cuba en de Sovjet-Unie maakte Lewis zelfs verdacht voor de FBI, die hem scherp in de gaten hield in de jacht op communisten.

Refinement of debate

Oud als ze zijn, deze discussies over armoedecultuur en armoedebeleid zijn relevant voor sociaal professionals. Ze illustreren bijvoorbeeld dat onderzoek naar armoede geen harde wetenschap is. Kennis over armoede bestaat, net als kennis van antropologen en veel kennis die relevant is voor sociaal professionals, uit interpretaties van heel complexe *wicked problems*. Vooruitgang van kennis over armoede wordt, zoals de Amerikaanse antropoloog Clifford Geertz (1926-2006) schreef over antropologische kennis, niet zozeer gekenmerkt door consensus over wat er aan de hand is, maar door een *refinement of debate*.

Dat is relevant voor sociaal werkers: hun kennis over armoede bestaat voor een groot deel niet uit harde feiten, maar uit interpretaties. Om inzicht in en kennis over armoede te vergroten, is observatie- en luistervermogen nodig, maar ook een verfijnde en dus zorgvuldige gedachteswisseling over oorzaken, gevol-

- ➔ gen en de aanpak van armoede. Zeker als theoretische inzichten moeten worden vertaald naar concrete handvatten voor de praktijk is, zoals Tine Van Regenmortel in haar oratie schreef (2020), conceptuele helderheid nodig.

Blaming the victim

Die helderheid ontbrak in het debat over armoedecultuur. Juist daardoor kon het begrip een betekenis krijgen die Lewis nooit voorzien zal hebben. Dat was vooral te danken aan de manier waarop de onderminister van arbeid onder president Johnson, Daniel Patrick Moynihan (1927-2003) het gebruikte in zijn zogeheten Moynihan-rapport (1965). Daarin beschreef hij hoe zwarte families in Amerikaanse steden gevangenzaten in de destructieve armoedecultuur van achterstandswijken; een pathologisch complex van ongehuwde moeders en uitkeringsafhankelijkheid. De suggestie werd gewekt dat de zichzelf in stand houdende morele tekortkomingen van de arme, zwarte bevolking verantwoordelijk was voor hun eigen tegenslagen en voor de armoedecultuur. Het rapport werd scherp bekritiseerd door burgerrechtenbewegingen vanwege de racistische en

Voor conservatieven was het bestaan daarvan een argument om de welvaartsstaat te ontmantelen en sociale zekerheid te verminderen, zoals vanaf de jaren tachtig gebeurde. Van armen werd gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen leven; om zelf te ontsnappen aan geldproblemen. Overheidssteun voor mensen in armoede werd gereduceerd. De culminatie van dit neoliberale beleid was de *Personal Responsibility and Work Opportunity Act*, die president Bill Clinton in 1996 ondertekende. Volgens Clinton eindigde daarmee *welfare as we know it*.

De Amerikaanse *war against poverty* was minder dan voorheen een overheidskwestie; het was de taak van individuele burgers geworden om armoede te voorkomen of eraan te ontsnappen. Het Amerikaans neoliberale armoedebeleid was niet langer gericht op het helpen van mensen die in armoede leven. Volgens de Franse socioloog Loic Wacquant was er zelfs sprake van *punishing the poor*.

Van armoedecultuur tot precariaat

Versies van dit neoliberale armoedebeleid werden ingevoerd in verschillende delen van de wereld, zo ook in Nederland. Daar werd de verzorgingsstaat omge-

De Amerikaanse *war against poverty* was minder dan voorheen

een overheidskwestie; het was de taak van individuele burgers

geworden om armoede te voorkomen of eraan te ontsnappen.

stereotypische beschrijvingen van arme en zwarte burgers. Naar aanleiding van dat rapport bedacht de psycholoog William Ryan (1924-2002) zelfs het begrip *blaming the victim*.

Punishing the poor

Academische sociologen en antropologen gingen de term 'armoedecultuur' vermijden; juist omdat die te controversieel was geworden en de conceptuele helderheid ontbrak. Maar de manier waarop Moynihan de term gebruikte sloeg aan bij conservatieve beleidsmakers. Omdat zij de politieke strijd wonnen werd de strijd tegen armoede omgevormd tot een strijd tegen armoedecultuur.

vormd tot participatiesamenleving, waarin sociaal werkers, in overeenstemming met de neoliberale logica, moeten inzetten op eigen regie, eigen kracht en eigen verantwoordelijkheid van burgers. Neoliberaal beleid zorgde ervoor dat het verschil tussen arm en rijk groeide en in delen van de wereld onoverbrugbaar groot werd.

Onder aan maatschappelijke ladders is de sociale, culturele en economische onzekerheid toegenomen door tijdelijke banen, lage inkomens, werkloosheid en uitzichtloosheid. De gemarginaliseerde groepen voelen zich niet gehoord in het politieke debat en vormen daardoor een voedingsbodem voor populisme en extremisme en zelfs een bedreiging voor de democratie. Voilà, een nieuwe onderklasse is ontstaan. Althans,

dat is de analyse van de Britse socioloog Guy Standing, die ook stelt dat het probleem alleen aangepakt kan worden via structurele hervorming van de samenleving. Hij ging niet uit van armoedecultuur maar introduceerde de term 'precariat'.

In Nederland duikt het begrip 'armoedecultuur' af en toe op, maar het is zeer omstreven. 'De term berust op drijfzand, is suggestief en beslist niet wetenschappelijk, schreef de historicus Paul Kok in *Trouw* in 2006. Dat armoede wordt veroorzaakt door ongedisciplineerd gedrag is elitair en onhoudbaar beweerde hij – in een reactie op rechtsfilosoof Andreas Kinning, die een paar dagen daarvoor in *Trouw* had beweerd dat te weinig erkend wordt dat sommige mensen arm zijn doordat ze zich onverantwoord gedragen. Volgens hem komt armoede ook door een bepaalde mentaliteit en moet het in armoedebeleid ook gaan om zeden en gewoonten. Opvallend genoeg presenteerde Kinning zich nadrukkelijk als studeerkamergeleerde en niet als iemand die armoede observeert of naar armen luistert.

Aan de andere kant van de oceaan, waar neoliberal beleid grote groepen mensen heeft vastgezet in een *poverty trap*, is armoedecultuur weer terug op de agenda. Amerikaanse onderzoekers huiverden bijna een halve eeuw voor het gebruik van de term, maar *Culture is back on the poverty research agenda* was te lezen in 2010 in een themanummer van *The Annals, the Journal of the American Academy of Political and Social Science*. Amerikaanse beleidsmakers houden het onderzoek naar armoedecultuur nauwgezet in de gaten: het is input voor hun armoedebeleid.

Probleemfiguratie

Armoedebeleid is altijd gebaseerd op een analyse en interpretatie van armoede en, als het goed is, een zorgvuldig debat daarover. Elke interventie op het gebied van armoede is, zoals Margot Scholte in 2018 in haar excellente Marie Kamphuislezing stelde, onderdeel van een probleemfiguratie; een verhaal waarin het probleem wordt gedefinieerd en waarmee gelegitimeerd wordt dat ergens op een bepaalde manier wordt ingegrepen.

In dat complexe geheel liggen verschillende functies voor sociaal professionals, en niet alleen als uitvoerders van armoedebeleid. Net als antropologen zijn sociaal professionals geen studeerkamergeleerden, maar leren ze armoede van nabij kennen, zien ze hoe mensen in armoede leven en horen ze hun verhalen. Ook zien ze de gevolgen van armoedebeleid en van hun eigen interventies. Daardoor kunnen ze de probleemfiguratie kritisch beoordelen.

Dat betekent dat de ervaringen, observaties en inter-

pretaties van sociaal professionals een bron van kennis vormen die relevant zou kunnen en moeten zijn voor het vormgeven en verbeteren van armoedebeleid. De zogenoemde stille krachten van de verzorgingsstaat, zoals Marcel Spierts sociaal professionals noemde, zouden niet mogen zwijgen over wat ze signaleren. In een zorgvuldig debat over armoede, armoedebeleid en de rol van sociaal professionals mag hun stem niet ontbreken. ❖

Literatuur

- Cohen, P. (17-10-2010). Culture of Poverty' Makes a Comeback, in *The New York Times*. Opgevraagd van <https://www.nytimes.com/2010/10/18/us/18poverty.html>.
- Geertz, C. (1973). Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture, *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, New York: Basic Books, 3–30.
- Kieskamp, W. (8 april 2006). Soms is gedrag de oorzaak (interview met rechtsfilosoof Andreas Kinning), in *Trouw*. Opgevraagd van www.trouw.nl/nieuws/soms-is-gedrag-de-oorzaak
- Kok, P. (11 april 2006). Armoede / 'Cultuur van de armoede': een rijkeluisidee, in *Trouw*. Opgevraagd van www.trouw.nl/nieuws/armoede-cultuur-van-de-armoede-een-rijkeluisidee.
- Lewis, O. (1959). *Five Families. Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*. New York: Basic Books.
- Lewis, O. (1966). The Culture of Poverty, in *Scientific American* 215, 4, 19-25.
- Lewis, O., Valentine, C.G. e.a. (1969). Review of *Culture and Poverty. Critique and Counter-Proposals*, in *Current Anthropology* 10, 2/3, 181-201.
- Price, D.H. (2004). *Threatening Anthropology. McCarthyism and the FBI's Surveillance of Activist Anthropologists*. Durham: Duke University Press.
- Scholte, M. (2018). *Op de barricaden?! Over sociaal werk, probleemfiguraties en de aanpak van structurele problemen in het sociaal domein*. Marie Kamphuislezing 2018. Opgevraagd van <https://www.mariekamphuisstichting.nl>.
- Standing, G. (2011). *The Precariat. The New Dangerous Class*. Londen: Bloomsbury.
- Valentine, C.A. (1968). *Culture and Poverty. Critique and Counter-Proposals*. Chicago: University of Chicago Press.
- Van Regenmortel, T. (2020). *Bouwen aan een wettenschappelijke basis voor sterk sociaal werk. Onderzoek dat er toe doet!* (Oratie). Tilburg: Tilburg University Press.
- Wacquant, L. (2009). *Punishing the Poor. The neoliberal government of social insecurity*. Durham: Duke University Press.

Lokale interventies in de schuldhulpverlening

De schuldenproblematiek in Nederland is groot. Veel mensen met schulden zijn echter nog niet in beeld bij schuldhulpverlening. Gemeenten en maatschappelijke organisaties willen dit veranderen. Zij ontwikkelen hiertoe lokale interventies met als doel mensen met schulden te vinden, te motiveren en toe te leiden naar de gemeentelijke schuldhulpverlening. Vaak worden vrijwilligers ingezet bij deze interventies. *Yke van der Schoor en Anja Machielse*

et is lastig om mensen met schulden vroegtijdig in beeld te krijgen. Geldzorgen en schulden vormen nog altijd een taboe, waardoor veel mensen zich schamen en pas in een laat stadium om hulp (durven) vragen. Ook is niet iedereen bekend met de mogelijkheden voor schuldhulpverlening. Sommige mensen hebben bovendien vervelende ervaringen met maatschappelijke organisaties of overheidsinstanties, waardoor ze deze wantrouwen. Mensen met schulden kloppen doorgaans niet zomaar aan voor hulp. Gemeenten en maatschappelijke organisaties ontwikke-

len steeds meer lokale interventies op het gebied van vroegsignalering van schulden en ondersteuning van mensen met geldzorgen. Hierbij worden in toenemende mate vrijwilligers ingezet. Het is belangrijk om kennis uit te wisselen over deze lokale interventies, zodat de kwaliteit van de schuldhulpverlening kan worden vergroot. Het toenemende beroep op vrijwilligers roept bovendien vragen op over de mogelijkheden en grenzen van vrijwilligerswerk in de schuldhulpverlening. We onderzochten deze vragen aan de hand van een specifieke interventie: het budgetcoachproject van welzijnsorganisatie Stichting Humanitas in Rotterdam-Zuid. Daarbij brachten we in kaart welke afwegingen belangrijk zijn bij het implementeren van een lokaal budgetcoachproject waarbij vrijwilligers worden ingezet.

OVER DE AUTEURS

Yke van der Schoor, promovendus Universiteit voor Humanistiek. Yke doet onderzoek naar het welzijnswerk van Stichting Humanitas in Rotterdam-Zuid. Zij richt zich daarbij op het thema 'sociale veerkracht'.

Anja Machielse, hoogleraar Humanisme en Sociale Weerbaarheid aan de Universiteit voor Humanistiek. Anja doet onderzoek naar de betekenis van sociale relaties, zowel voor het persoonlijke leven als voor de samenleving. In haar onderzoek staat het spanningsveld tussen individuele autonomie en de eisen van de sociale omgeving centraal.

Het budgetcoachproject

De schuldenproblematiek in Rotterdam is het grootst van heel Nederland: zo'n 60.000 huishoudens hebben (risico op) problematische schulden. In 2019 lanceerde de gemeente Rotterdam daarom een nieuwe schuldenaanpak: Reset Rotterdam. Belangrijke speerpunten van de aanpak zijn het vroegtijdig bereiken en het helpen van méér bewoners met schulden. Welzijnsorganisaties, die gebieds-

gericht werken, spelen hierbij een belangrijke rol. De gemeente maakt afspraken met de diverse welzijnsorganisaties in de stad over de inzet van welzijn in de keten van schuldhulpverlening. Afspraken hierover ver-

schillen per gebied en organisatie: er is dus geen uniforme werkwijze. Welzijnsorganisaties krijgen hiermee de ruimte om hun eigen interventies te ontwikkelen die aansluiten bij de lokale situatie en leefwereld van bewo- ➤

➔ ners. Nadeel hiervan is dat het type ondersteuning vanuit welzijn per gebied sterk kan verschillen. In 2019 ontwikkelde Stichting Humanitas in het gebied Feijenoord het budgetcoachproject. Doel van het project is om bewoners met schulden te vinden, te motiveren en toe te leiden naar de gemeente Rotterdam voor professionele schuldhulpverlening. Om dit doel te bereiken werkt Humanitas met lokale vrijwilligers; zij zijn de budgetcoaches. De budgetcoaches hebben een vrijwilligerscontract van 10-24 uur per week. Uitgangspunt van het project is dat de budgetcoaches – dankzij hun positie als vrijwilliger en bewoner van Rotterdam-Zuid – beter in staat zijn om het vertrouwen van hun medebewoners met schulden te winnen en hen te bewegen de stap te zetten naar gemeentelijke schuldhulpverlening. Het budgetcoachproject sluit hiermee aan bij belangrijke speerpunten van de nieuwe schuldenaanpak van de gemeente: vroegsignalering en méér bewoners met schulden helpen door laagdrempelige vormen van ondersteuning.

Werkwijze budgetcoaches

De belangrijkste ‘vindplaats’ voor bewoners met schulden zijn de wijkhuizen. Tijdens inlooppunten die Stichting Humanitas wekelijks organiseert in deze wijkhuizen, kunnen bewoners met vragen en problemen terecht voor advies, informatie en steun. Veel bewoners melden zich bij deze inlooppunten met schijnbaar praktische vragen, bijvoorbeeld over een brief over een betalingsachterstand of hulp bij kwijtschelding van de gemeentelijke belastingen. Maar vaak schuilt achter deze vragen een grotere schuldenproblematiek.

Als het eerste contact met de budgetcoach is gelegd, wisselt de budgetcoach contactgegevens uit met de bewoner en maakt een vervolgspraak om de vragen en problemen uitgebreider te bespreken. In deze afspraak worden ook de inkomsten, uitgaven en schulden van de bewoner zo veel mogelijk in kaart gebracht. Wanneer een bewoner na het gesprek met de budgetcoach bereid is om professionele schuldhulp te zoeken, wordt deze door de budgetcoach aangemeld bij de gemeente Rotterdam. Binnen enkele dagen neemt een schuldhulpverlener van de gemeente contact op om een kennismakingsgesprek in te plannen. Budgetcoaches gaan vaak met bewoners mee naar dit gesprek.

Niet alle bewoners met schulden willen schuldhulpverlening van de gemeente. Wanneer een bewoner geen professionele schuldhulp wil, laat de budgetcoach hem weten dat deze opnieuw contact kan opnemen indien hij (in een later stadium) alsnog gebruik wil maken van schuldhulpverlening. Soms proberen budgetcoaches bewoners zelf verder te helpen.

Tijdens de eerste afspraak bij de gemeente wordt de schuldenproblematiek verder besproken en wordt er een plan opgesteld voor het vervolgtraject. Soms wordt de budgetcoach ingezet bij de vervolgondersteuning, bijvoorbeeld door de bewoner te helpen bij het ordenen van diens administratie of bij het verzamelen van stukken die nodig zijn voor een aanvraag bij de Rotterdamse kredietbank. Bewoners moeten tijdens de eerste fase van een schuldhulpverlenings-traject vaak langs bij verschillende instanties, zoals sociaal raadsliden, werkconsulenten of het juridisch loket. Budgetcoaches gaan op verzoek van bewoners mee naar deze afspraken.

Als een plan voor het vervolgtraject is opgesteld waar de bewoner achter staat, en als de bewoner aangeeft de budgetcoach niet meer nodig te hebben, laat de budgetcoach de bewoner in principe ‘los’. De budgetcoach krijgt dan weer ruimte om nieuwe bewoners met schulden te vinden en aan te melden bij de gemeente.

Meerwaarde inzet vrijwillige budgetcoaches

De veronderstelling is dat de vrijwillige budgetcoaches dichterbij de leefwereld van hun medebewoners met schulden staan, waardoor ze beter in staat zijn contact te leggen, vertrouwen te winnen en mensen te begeleiden naar de gemeentelijke schuldhulpverlening. We onderzochten welke onderdelen van de inzet van de budgetcoaches bijdragen aan dat doel.

1. Tijd en autonomie

De budgetcoaches hebben tijd voor en autonomie in hun werk. Ze werken niet met targets en kunnen de duur en frequentie van de afspraken met bewoners zelf bepalen. De budgetcoaches geven aan dat het hebben van voldoende tijd belangrijk is om persoonlijk contact te krijgen met een bewoner, omdat veel mensen stress hebben door hun schulden. Een budgetcoach vertelt: *Je hebt mensen die overspoeld zijn doordat ze alle*

betalingen niet meer kunnen bijbenen. Dat geeft heel veel stress. Ik probeer dan te zeggen van: "Wil je wat te drinken, we gaan eventjes kalmeren." Dat alles in rust gedaan kan worden, dat haalt al een stuk stress weg.'

2. Taal en cultuur

De budgetcoaches hebben diverse culturele achtergronden en spreken verschillende talen. Zij zijn hierdoor beter in staat om bewoners die geen of beperkt Nederlands spreken te helpen. In het gebied Feijenoord in Rotterdam-Zuid, waar bijna 70 procent van de bewoners een migratieachtergrond heeft, is dat een voordeel. Budgetcoaches met een migratieachtergrond geven bovendien aan dat zij makkelijker begrip kunnen opbrengen voor andere bewoners met een migratieachtergrond, voor wie de organisatie van de gemeentelijke schuldhulpverlening soms extra ingewikkeld is.

3. Positie als vrijwilliger

De budgetcoaches kunnen door hun positie als vrijwilliger vaak sneller het vertrouwen winnen van bewoners die (overheids)instanties wantrouwen. Sommige bewoners nemen bovendien makkelijker feedback aan van een vrijwilliger dan van een beroepskracht. Zo vertelt een bewoner met schulden:

Ik vroeg aan de budgetcoach: "Ben je vrijwilliger of ben je een medewerker?" Hij zei vrijwilliger, en ik zeg eerlijk van een vrijwilliger accepteer ik meer.'

4. Warme overdracht

Doordat de budgetcoaches meegaan met bewoners naar de eerste afspraken bij de gemeente, vindt er een warme overdracht plaats. Dit kan bijdragen aan vroegtijdige uitval in het schuldhulpverleningstraject. Zo vertelt een schuldhulpverlener van de gemeente:

'Wat ik prettig vind, is dat de budgetcoaches al iemand aan de hand hebben en vanaf het begin meekomen. Dat vergroot de kansen dat iemand ook blijft komen.'

5. Sociale steun

De budgetcoaches bieden belangrijke sociale steun aan bewoners met schulden, waardoor deze het gevoel hebben er niet alleen voor te staan in het werken aan hun schuldenproblemen. Zo vertelt een budgetcoach: *'Sommige mensen geloven dat ze de enige zijn met schulden. En als er iemand naast je staat, lijkt het probleem*

ineens veel minder groot. Ik verzeker hen daarom dat ze niet alleen zijn; dat ik naast ze blijf staan tot ze me niet meer nodig hebben.'

6. Praktische hulp

De budgetcoaches bieden laagdrempelige praktische hulp: administratie ordenen, een overzicht creëren van iemands inkomsten en uitgaven, of een aanmelding doen bij de gemeente voor verdere hulp. Dit is heel belangrijk voor bewoners die door de stress van schulden het overzicht zijn kwijtgeraakt. Veel mensen met schulden hebben behoefte aan persoonlijke begeleiding bij het op orde brengen van hun administratie.

7. Belangenbehartiging en bemiddeling

Tot slot behartigen de budgetcoaches de belangen van bewoners en kunnen ze voor hen bemiddelen tijdens afspraken bij de gemeente. Budgetcoaches vinden het belangrijk om mee te gaan naar deze afspraken en te voorkomen dat bewoners van het kastje naar de muur worden gestuurd. Een budgetcoach vertelt:

'Dan krijg je weer een medewerker die alles beter weet, van: "Dat kan echt niet." Ik zeg: "Jawel mevrouw." En dan denk ik: als die mensen alleen waren geweest, waren ze weer weggegaan, omdat er tegen hen wordt gezegd: "Dit kan niet." En dan weten ze zichzelf niet te verdedigen.'

Aandachtspunten inzet vrijwillige budgetcoaches

Hoewel de inzet van budgetcoaches meerwaarde heeft, is er ook een aantal aandachtspunten te benoemen in het budgetcoachproject.

1. Taakverdeling tussen budgetcoaches en schuldhulpverleners

De gemeente en Stichting Humanitas hebben soms verschillende ideeën over de taakverdeling tussen de schuldhulpverleners van de gemeente en de budgetcoaches van Humanitas. Dit betreft vooral de vraag in hoeverre budgetcoaches praktisch-inhoudelijke schuldhulpverlening bieden aan bewoners, zoals het ordenen van de post en administratie, aanvragen van betalingsoverzichten bij schuldeisers, en het verzamelen van alle gegevens die nodig zijn voor de aanvraag van een schuldregeling. Belangrijk is om duidelijke werkafspraken te maken over de taakverdeling tussen de gemeente en de

- ➔ welzijnsorganisatie, zodat beide partijen weten waar ze wel/niet verantwoordelijk voor zijn in de begeleiding van bewoners met schulden.

2. *Verschillen in de werkwijze van budgetcoaches*

De budgetcoaches verschillen in hun werkwijze, financiële kennis en expertise op het gebied van schulden. Naarmate er meer schuldhulpverlenende taken worden belegd bij vrijwilligers, ontstaat het risico dat bewoners verschillende (vormen van) hulp ontvangen bij het oplossen van hun schulden. In het budgetcoachproject helpen sommige vrijwilligers bijvoorbeeld hun cliënten intensief met de thuisadministratie, zoals het uitzoeken van de post, opvragen van (schulden)overzichten of het aanvragen van toeslagen en kwijtscheldingen. Anderen deden dit minder en boden vooral sociale steun aan hun cliënten. Omdat de budgetcoaches zich vrijwillig inzetten én omdat vrijwilligers überhaupt schaars zijn, is het voor de coördinatoren soms lastig om de budgetcoaches aan te spreken op wat ze wel of niet voor cliënten doen. Dit is een veelvoorkomend aandachtspunt in het sociaal werk, waar steeds meer wordt geleund op de inzet van vrijwilligers. Een duidelijk afgebakend en op papier vastgelegd takenpakket kan bijdragen aan een meer uniforme werkwijze van de budgetcoaches.

3. *Waarborgen continuïteit van de dienstverlening*

Een derde aandachtspunt is het waarborgen van de continuïteit en kwaliteit van de hulp aan bewoners. De budgetcoaches zijn op vrijwillige basis in dienst bij Humanitas, en voor een aantal is de functie van budgetcoach een werkervaringsplaats. Gedurende het project zijn verschillende vrijwilligers voor langere of kortere tijd actief (geweest) als budgetcoach. Het is daarom belangrijk om in een budgetcoachproject ook betaalde krachten in te zetten, om de continuïteit van de dienstverlening aan bewoners te bewaken.

4. *Afbakenen begeleidingsduur*

Het is de bedoeling dat de budgetcoaches bewoners 'loslaten' zodra de warme overdracht naar de gemeente heeft plaatsgevonden. In de praktijk blijkt dit ingewikkeld. De moeilijkheid om bewoners los te laten zit enerzijds in de vertrouwensband die budgetcoaches met hun cliënten ervaren, en anderzijds in de verantwoordelijkheid die ze voelen voor het vervolg van de hulpverle-

ning. Omdat de aanvraag van een schuldregeling soms maanden duurt, is het ingewikkeld om de begeleidingsduur vooraf duidelijk af te bakenen.

Afwegingen bij het implementeren van een budgetcoachproject

Hieronder zetten we op een rij wat de belangrijkste afwegingen zijn voor maatschappelijke organisaties die overwegen een vergelijkbaar budgetcoachproject op te zetten.

1. *Voorbereiding*

- Welke visie hebben we op de schuldenproblematiek en schuldhulpverlening in het gebied waar we werken? Wat zijn onze doelstellingen?
- Welke (lokale) ketenpartners zijn belangrijk en hoe creëren we draagvlak voor het budgetcoachproject? Hoe verankeren we het budgetcoachproject in onze organisatie en maatschappelijke opdracht?
- Welke concrete werkafspraken maken we met de gemeente over de inzet van onze organisatie in de lokale schuldhulpverleningsketen? Welke specifieke taken en verantwoordelijkheden liggen bij ons en welke bij de gemeente en andere partijen? Hoe willen we samenwerken?
- Wat worden het takenpakket en de werkwijze van de budgetcoaches en welke randvoorwaarden moeten wij hiervoor creëren als organisatie? Welke contractvorm bieden wij aan?

2. *Uitvoering*

- Hoe werven en selecteren we geschikte vrijwilligers? Welke kennis, motivatie en vaardigheden zijn hierbij belangrijk?
- Wat vinden vrijwillige budgetcoaches zélf belangrijk om te bereiken en ontwikkelen? Is er een tijdsduur verbonden aan de inzet van budgetcoaches?
- Welke starttrainingen, begeleiding en faciliteiten hebben de budgetcoaches nodig?
- Welke vindplekken in het gebied zijn belangrijk om in contact te komen met bewoners met schulden? Hoe maken we de budgetcoaches zichtbaar, kenbaar en benaderbaar voor bewoners in het gebied?
- Wat zijn de inhoud en frequentie van de intervisie-

bijeenkomsten voor de budgetcoaches? Hoe en naar wie verantwoordt de budgetcoaches hun werkzaamheden?

3. Overdracht

- Hoe vindt de toeleiding van bewoners naar de gemeentelijke schuldhulpverlening plaats? Doen budgetcoaches alleen de aanmelding en/of gaan ze ook mee naar de eerste afspraak?
- In hoeverre en op welke manier worden budgetcoaches betrokken bij de vervolgondersteuning aan bewoners wanneer deze zijn aangemeld bij de gemeente? Wanneer stopt de begeleiding van bewoners door de budgetcoach?
- Hoe wordt de terugkoppeling verzorgd naar onze organisatie nadat bewoners zijn overgedragen aan de gemeente en wie is verantwoordelijk voor deze terugkoppeling?

4. Evaluatie

- Loopt het budgetcoachproject volgens plan? Hoe ervaren en waarderen verschillende betrokkenen (budgetcoaches, professionals, bewoners) de aanpak tot nu toe?
- Worden de beoogde ambities en resultaten behaald? Wat is het bereik van het budgetproject en welke succes- en faalfactoren spelen hierbij een rol?
- Welke verwachtingen moeten worden bijgesteld? Wat is nodig om het budgetproject te verbeteren?

Met deze vragen in het achterhoofd, kunnen maatschappelijke organisaties via lokale budgetcoachprojecten een belangrijke bijdrage leveren aan de kwaliteit van de schuldhulpverlening. De inzet van budgetcoaches draagt eraan bij dat burgers die de weg naar de gemeentelijke schuldhulpverlening niet goed weten te vinden toch bij de gemeente terechtkomen. Ook draagt hun inzet mogelijk bij aan het voorkomen van vroegtijdige uitval in het schuldhulpverleningstraject, omdat ze zorgen voor een 'warme overdracht' van burgers met schulden naar professionele (gemeentelijke) schuldhulpverlening. Vrijwilligerswerk in de voorfase van schuldhulpverlening – vroegsignalering en toeleiding – is dus van toegevoegde waarde.

De functie van budgetcoach is echter niet gemakke-

lijk, en vraagt veel van de kennis, houding en vaardigheden van de vrijwilligers die zich hiervoor inzetten. Budgetcoaches moeten daarom voldoende ondersteund en toegerust worden, bijvoorbeeld door middel van trainingen en intervisiebijeenkomsten. Daarnaast zijn duidelijke werkafspraken over de taakafbakening tussen de vrijwillige budgetcoaches en professionele schuldhulpverleners essentieel: vrijwillige inzet bij schuldhulpverlening vormt een belangrijke aanvulling op professionele schuldhulpverlening, maar kan deze niet vervangen. ❖

Literatuur

Dit artikel is gebaseerd op een tweetal eerder verschenen publicaties van de auteurs over het budgetcoachproject van Stichting Humanitas. De publicaties zijn te raadplegen via de links hieronder. Sommige citaten in dit artikel zijn redactioneel bewerkt om de leesbaarheid te verbeteren.

- Schoor, Y.N. van der & Machielse, A. (2021). 'Ik blijf naast ze staan tot ze me niet meer nodig hebben.' Vrijwillige inzet bij schuldhulpverlening in Rotterdam. *Journal of Social Intervention*, 30(1), 44-64. <http://doi.org/10.54431/jsi.655>. Via 'ik blijf naast ze staan tot ze me niet meer nodig hebben'. Vrijwillige inzet bij schuldhulpverlening in Rotterdam (journalsi.org).
- Schoor, Y.N. van der (2022). Welzijnswerk bij schuldenproblemen. Inzet van budgetcoaches bij lokale interventies in de schuldhulpverlening. Via *Welzijnswerk bij schuldenproblemen: Handreiking deel 1. Inzet van budgetcoaches bij lokale interventies in de schuldhulpverlening* – University of Humanistic Studies Research Portal (uvh.nl).

EEN AANDACHTSPUNT IN DE LANGETERMIJN- AANPAK VAN COVID-19

Corona gaat niet meer weg. In dat besef heeft het kabinet een lange-termijnstrategie geformuleerd. Het openhouden van de samenleving en de zorg heeft de prioriteit. Een effectieve aanpak van schuldenproblematiek en zeker het voorkomen dat het aantal huishoudens met financiële problemen in de komende tijd toeneemt, zijn in dat kader een van de vele bouwstenen. *Nadja Jungmann, Ellen Uiters, Annemarieke van der Veer en Esther Weger*

OVER DE AUTEURS

Annemarieke van der Veer is onderzoeker bij het lectoraat Schulden en Incasso van Hogeschool Utrecht. Ze werkt aan vraagstukken over de verbinding tussen het sociaal domein en zorg en welzijn rondom schuldenproblematiek en promoveert op de relatie tussen financiële schaarste en gezondheidsgedrag.

Nadja Jungmann is lector Schulden en Incasso aan Hogeschool Utrecht en daarnaast trainer en adviseur bij Social Force. Zij houdt zich inmiddels ruim 20 jaar bezig met schuldenproblematiek en publiceerde daarover een groot aantal onderzoeken.

Esther de Weger is onderzoeker Centrum voor Voeding, Preventie en Zorg van het RIVM en AIO bij Tranzo van de Universiteit Tilburg. Zij is in de afrondende fase van haar promotieonderzoek naar inwonersparticipatie gericht op verbetering van de gezondheid en leefbaarheid van wijken.

Ellen Uiters is senior onderzoeker bij het Centrum voor Voeding, Preventie en Zorg van het RIVM. Inzicht krijgen in verschillen in gezondheid en zorggebruik tussen sociaal-economische groepen en handelingsopties voor beleid is het centrale thema van haar onderzoekswerk.

De schuldenproblematiek gaat naar verwachting toenemen

De schuldenproblematiek in Nederland is aanzienlijk. Bijna 20 procent van de huishoudens heeft te maken met betalingsproblemen (Schonewille & Crijnen, 2019). Bij 7,6 procent zijn de problemen zo ernstig dat er professionele hulp nodig is om op enig moment weer schuldenvrij te worden (CBS, 2021). Bij de uitbraak van COVID-19 werd alom verwacht dat het aantal huishoudens met problematische schulden zou toenemen (NVVK, 2020). Maar dankzij de snelle inzet van de steunmaatregelen door de rijksoverheid en de inzet van spaargeld en bezuinigingen door huishoudens gebeurde het tegenovergestelde (Centraal Planbureau, 2021; Horssen & Verberk-De Kruik, 2021). Het aantal huishoudens met geregistreerde problematische schulden nam gedurende de eerste twee jaar van de pandemie juist licht af (CBS, 2021). Deze positieve tendens was onder meer zichtbaar in

registraties van het Bureau Krediet Registratie (BKR) en van de gerechtsdeurwaarders. Zo daalde het aantal Nederlanders met een achterstandsregistratie bij BKR in 2020 met ongeveer 7 procent naar 657.000 (BKR, 2021) en nam het aantal ambtshandelingen door gerechtsdeurwaarders zoals beslagleggingen of ontruiming met 10 procent af (KBvG, 2021).

Twee jaar na de start van de pandemie ziet de prognose er minder rooskleurig uit. Mede als gevolg van de hoge inflatie wordt verwacht dat de schuldenproblematiek weer (flink) gaat toenemen. Bij de telefoonlijn van de Nederlandse Schuldhulprouwe vragen meer mensen met geldzorgen om hulp (NSR, 2022) en energiebedrijven zien het aantal achterstanden oplopen (NOS, 2022). Economen constateren dat de oplopende inflatie de laagste inkomens het hardst raakt (Kalse & Vermeulen, 2022). Op basis van lopend onderzoek verwacht de branchevereniging voor schuldhulpverlening, de NVVK, een toename van het aantal huishoudens met problematische schulden met in het

gunstigste geval 17.000 huishoudens en in het meest ongunstige scenario 130.000 (NVVK, 2022).

Schuldenproblematiek werkt op een (in)directe wijze door op realisatie COVID-19-doelen

Na bijna twee jaar van lockdowns heeft het kabinet besloten het coronabeleid fundamenteel te herzien (*Kamerstukken II*, 2021-2022 25295, nr. 1780). Het nieuwe beleid zal vanuit een breder perspectief gevoerd worden dan primair vanuit de belastbaarheid van de zorg. Centraal in de gepresenteerde langetermijnstrategie staat het werken aan twee nevengeschikte doelen, te weten:

- 1) sociaal-maatschappelijke en economische continuïteit en vitaliteit;
- 2) de gehele zorgketen voor iedereen toegankelijk houden (*Kamerstukken II*, 2021-2022, 25295, nr. 1834).

Door hieraan te werken, hoopt het kabinet ervoor te zorgen dat de samenleving zo veerkrachtig is dat zij

- ▶ eventuele ervaringen van het virus kan doorstaan zonder weer op slot te hoeven. Met name ten behoeve van de eerste doelstelling is het de moeite waard om ook aandacht te besteden aan de ontwikkeling van de schuldenproblematiek.

1. Sociaal-maatschappelijke en economische vitaliteit onder druk

Als de schuldenproblematiek in de nabije toekomst inderdaad gaat toenemen, dan werkt dat negatief uit op de beoogde sociaal-maatschappelijke en economische continuïteit en vitaliteit van de samenleving. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat mensen met problematische schulden gemiddeld genomen langer gebruik maken van uitkeringen, zich vaker ziekmelden op hun werk en op hun werkplek slechter functioneren (UWV, 2015; Madern, Bos & Van der Burg, 2012). Mensen met schulden schamen zich vaak, wat onder meer doorwerkt in terugtrekkende bewegingen uit sociale contacten en op het niet zoeken van (professionele) hulp voor de financiële zorgen (Plantinga,

mensen zo in beslag worden genomen door hun schulden dat ze in mentale of fysieke zin te overbelast zijn om hun rol te vervullen in het eigen gezin, in relatie tot dierbare naasten, in het verenigingsleven, in het vrijwilligerswerk en/of op de werkvloer, dan gaat dat ten koste van de door het kabinet nagestreefde sociaal-maatschappelijke continuïteit en vitaliteit.

2. Schuldenproblematiek belast specifieke delen van de zorgketen

Het tweede doel dat het kabinet met de langetermijnstrategie van COVID-19 nastreeft, is een toegankelijke zorgketen. Problematische schulden trekken een wissel op de fysieke en mentale gezondheid. Mensen met schulden hebben vaker en meer chronische aandoeningen en leven ongezonder (RvS, 2022). Onderzoeken indiceren onder meer een samenhang tussen schulden en gezondheidsklachten zoals hoge en lage rugpijn, hoge bloeddruk en diabetes (Ochsmann e.a., 2009; Wolfe e.a., 2021). Mensen met hoge schulden ervaren dus meer gezondheidsproblemen,

Uit onderzoek blijkt dat mensen met problematische

schulden gemiddeld genomen langer gebruik maken

van uitkeringen, zich vaker ziekmelden op hun werk en

op hun werkplek slechter functioneren.

2019). Problematische schulden hebben ook een grote impact op het psychisch welbevinden. In diverse onderzoeken zijn er vrij sterke relaties gevonden tussen problematische schulden en de ontwikkeling van depressies, angst- en dwangstoornissen, psychotische aandoeningen en alcohol- en drugsverslaving (RvS, 2022; Bialowolski e.a., 2021). Er is een vergrote kans op de ontwikkeling van suïcidale gedachten (Rojas, 2021). De chronische stress leidt er bovendien vaak toe dat mensen minder verstandige beslissingen gaan nemen, meer bij de dag gaan leven en meer moeite hebben om emoties en verlangens te reguleren. Schulden leiden tot een afname van wat de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) wel het 'doenvermogen' noemt (WRR, 2017). Als

waardoor het in de lijn der verwachting ligt dat ze ook een hogere zorgbehoefte hebben. De zorgverleners die als eerste te maken krijgen met de doorwerking van schulden zijn werkzaam in de huisartsenzorg, de fysiotherapeutische zorg en de ggz. Immers, voor het terugdringen van spanningsgerelateerde klachten zoals hoofd- en maagpijn en slapeloosheid zoeken mensen contact met de huisarts, voor hoge en lage rugpijn de fysiotherapeut en voor mentale klachten een psycholoog. Onderzoek van het Centraal Plan Bureau wijst bijvoorbeeld uit dat de kosten voor de ggz-zorg met gemiddeld 200 euro per jaar toenemen als zij in de wanbetalersregeling voor de zorgpremie terecht-komen (CPB, 2021). Maar ook buiten de eerstelijnszorg en ggz kan schuldenproblematiek

bijdragen aan de behoefte aan zorg. Een ongezonde leefstijl gaat regelmatig samen met schuldenproblematiek; zo hebben mensen met schulden de neiging meer te gaan drinken en roken (Van Rijnsouwer e.a., 2012). In het algemeen weten wij dat een ongezonde leefstijl veel ziekte, sterfte en zorguitgaven met zich meebrengt (Synthese | Leefstijl en omgeving | Volksgezondheid Toekomst Verkenning (vtv2018.nl)).

Langetermijnstrategie COVID-19 is gebaat bij effectieve aanpak schuldenproblematiek

Het bereiken van de twee langetermijndoelstellingen vraagt inspanningen op tal van fronten. Voorkomen dat de schuldenproblematiek toeneemt en zorgen dat deze, indien mogelijk, zelfs afneemt is slechts een van de bouwstenen om te komen tot de beoogde veerkrachtige samenleving die een ervaring van het virus aankan zonder lockdown. Toch is het de moeite waard om er aandacht aan te besteden. Schuldenproblematiek ondermijnt bij veel mensen hun bestaan en staat zelden op zichzelf. Doorgaans maakt schuldenproblematiek deel uit van een kluwen aan problemen en vormt het voortbestaan ook een belemmering om op andere vlakken dan de financiën het leven op orde te krijgen (Jungmann e.a., 2014; TSD, 2106).

Redenerend in deze lijn, liggen er voor de overheid kansen door te voorzien in minimale bestaanszekerheid, voor de wereld van de schuldhulpverlening door schulden snel op te lossen en voor de gezondheidszorg door bij gezondheidsproblemen geworteld in schuldenproblematiek sneller te signaleren en te verwijzen naar schuldhulpverlening.

1. De overheid: overweeg bestaanszekerheid als schuldpreventie

Mensen komen door allerlei oorzaken in de schulden. In de literatuur wordt onderscheid gemaakt in overlevingsschulden, compensatieschulden, aanpassings-schulden, overbestedingsschulden en bureaucratische schulden (Jungmann & Madern, 2021; De Greef, 1992). Bij de eerste vier typen schulden wordt onderscheid gemaakt naar het huishoudbudget (inkomen minus vaste lasten) en kredietbehoefte (keuzen die mensen maken). Voor specifiek *overlevingsschulden* geldt dat deze ontstaan bij mensen bij wie de vaste lasten te hoog zijn voor het inkomen (of het inkomen te laag voor de vaste lasten) maar die in termen van consumptie geen bovenmatige of zelfs bovenminimale uitgaven doen. Schulden zijn bij deze groep dus onvermijdelijk. In een recent rapport wijst de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving in dit kader problematische schulden aan als een symptoom van bestaansonzekerheid (RvS, 2022).

		Kredietbehoefte	
		Onafwendbaar	Afwendbaar
Huishoud-budget	Tekort	Overlevings-schulden	Compensatie-schulden
	Ruim voldoende	Aanpassings-schulden	Overbestedings-schulden

De bestaansonzekerheid die een groeiende groep huishoudens bedreigt is niet zomaar opgelost. Al voordat corona uitbrak steeg het aandeel van vaste lasten in het bestedingspatroon bij veel huishoudens. Onderzoek van het Nibud uit 2019 laat zien dat in dat jaar al een groeiende groep huishoudens meer dan 60 procent van hun inkomen kwijt was aan vaste lasten. Het Nibud hanteert 50 procent in principe als maximum en noemt een percentage hoger dan 60 procent bij het merendeel van de huishoudens zorgwekkend (Nibud, 2019). In maart 2022 was de inflatie bijna 12 procent ten opzichte van maart 2021 (CBS, 2022). Huishoudens worden momenteel geconfronteerd met flink gestegen uitgaven aan onder meer levensmiddelen, brandstof en energie. Voor een nieuw energiecontract zijn huishoudens gemiddeld 86 procent meer kwijt dan onder hun oude contract (Al Ali & Marée, 2022). Als vaste lasten en noodzakelijke uitgaven aan levensmiddelen en vervoer naar bijvoorbeeld werk een te groot beslag leggen op het beschikbare inkomen zijn overlevingsschulden onvermijdelijk. Het bieden van ondersteuning gericht op bestaanszekerheid is dan de beste schuldpreventie. De vraag is alleen hoe daarin kan worden voorzien. Het antwoord daarop zal niet eenvoudig zijn. Om minihuishoudens tegemoet te komen in de gestegen energielasten voorziet de regering hen bijvoorbeeld van een eenmalige tegemoetkoming van 800 euro. Onder meer de branchevereniging voor schuldhulpverlening, de NVVK, is bezorgd dat dit bedrag niet genoeg zal zijn om een toename van de schuldenproblematiek te voorkomen (Trouw, 2022). De hoge prijzen kunnen immers nog wel even aanhouden.

2. Schuldhulp: zorg voor adequate ondersteuning die de doelgroep ook bereikt

Naast bestaanszekerheid is er ook adequate schuldhulpverlening nodig. In de afgelopen jaren zijn er veel stappen gezet om te voorkomen dat mensen in financiële problemen komen en als dat toch gebeurt dat zij sneller uit de problemen komen (RvS, 2022). Veel

► aanpassingen komen voort uit de interdepartementale Brede Schuldenaanpak. In het kader van deze aanpak is beleid gewijzigd en zijn tal van wettelijke kaders toegesneden op de behoeften van huishoudens met schulden. Zo is de berekening van de beslagvrije voet vereenvoudigd waardoor huishoudens minder vaak onder het bestaansminimum zakken, is het beslag- en executierecht fundamenteel herzien zodat gerechtsdeurwaarders huishoudens niet onnodig verder in problemen brengen en hebben gemeenten de wettelijke taak gekregen om te voorzien in vroegsignalering bij achterstanden op vaste lasten. In combinatie met nieuwe aanpakken zoals het collectief schuldregelen, het schuldenknooppunt en het in steeds meer gemeenten ingezette jongerenperspectieffonds, proberen gemeenten meer inwoners sneller te helpen (RvS, 2022). De nieuwe initiatieven en beleids- en wetswijzigingen leveren belangrijke bijdragen aan een adequatere aanpak van de schulden. Tegelijkertijd kan de vraag gesteld worden of de aanpassingen in de aanpak voldoende zijn. Berekeningen van het CBS laten zien dat vijf op de zes huishoudens met geregistreerde problematische schulden niet in beeld zijn bij de professionele hulpverlening (CBS, 2020). De eerste ervaringen met de gemeentelijke vroegsignalering bij vaste lasten leren dat slechts 5 procent van de huishoudens die zijn benaderd met een hulpaanbod daarop ingaat (Divosa, 2022). Het merendeel heeft serieuze financiële problemen, maar vraagt geen professionele hulp. Aan de verklaring voor dit nietgebruik wordt nog gewerkt. Het lijkt er voornamelijk op dat de verklaring gezocht moet worden in onzichtbare mechanismen zoals schaamte, wantrouwen jegens de overheid (Verwey Jonker, 2021; Engbersen e.a., 2020), een laag geloof in eigen kunnen en weerstand tegen de in de schuldhulp geldende voorwaarden (NVVK, 2022b). Voor de zomer presenteert de nieuwe minister van armoedebeleid, participatie en pensioenen een vervolg op de Brede Schuldenaanpak. Het verdient aanbeveling om daarin niet alleen in te zetten op verbeteringen in het stelsel van schuldhulpverlening maar nadrukkelijk ook in te zetten op het slaan van een brug zodat huishoudens die zich zorgen maken over hun financiën ook daadwerkelijk de stap gaan zetten om hulp te vragen.

3 Gezondheidszorg: wees alert en verwijs bij schuldenproblematiek naar schuldhulp

De gezondheidszorg kan ook een belangrijke bijdrage leveren aan het terugdringen van gezondheidsproblemen die samenhangen met schuldenproblematiek. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat we in de afgelopen periode vooral vertrouwen zijn verloren in instituties en niet zozeer in mensen met wie we een per-

soonlijke band kunnen hebben zoals de huisarts (Engbersen e.a., 2021). Dit maakt de huisartsenzorg en mogelijk ook de fysiotherapeutische zorg en de ggz interessante vindplaatsen van schuldenproblematiek. Mensen met schulden zoeken hen relatief vaak op en zijn daar mogelijk in hogere mate benaderbaar voor financiële hulp. Voor de huisartsenzorg geldt dat zij al concrete en positieve ervaringen heeft op dit vlak (Veer, Jungmann & Hartog, 2020). Tegelijkertijd laat de praktijk ook zien dat er meer nodig is dan enkele positieve ervaringen. Ondanks beschrijvingen van best-practices, pleidooien in vakbladen voor huisartsen, praktische tools zoals patiëntenflyers en een geaccrediteerde e-learning is signalering en verwijzing in de huisartsenzorg bij lange na nog geen gemeengoed. Een verklaring daarvoor lijkt naast tijdsdruk ook gelegen te zijn in de randvoorwaarden. Om het vertrouwen van patiënten te behouden is het van belang dat zorgverleners erop kunnen rekenen dat hun patiënten bij een verwijzing ook echt geholpen worden. Dit vraagt onder meer om de hierboven al aangehaalde bestaanszekerheid en adequate schuldhulpverlening waar burgers ook gebruik van willen maken.

Slotgedachte

Vanuit het perspectief van de langetermijnaanpak van COVID-19 is het van belang om het voorgaande ook te lezen in de context long COVID. Het is nog onduidelijk hoeveel mensen daarmee worstelen en hoe dit aantal zich de komende periode zal ontwikkelen. Het lijkt wel vast te staan dat deze groep groot is (Gezondheidsraad, 2022). Long COVID-patiënten hebben in eerste instantie vooral contact met zorgverleners in de gezondheidszorg. Als gevolg van de aanhoudende gezondheidsklachten gaat een deel ook zorgen krijgen om hun financiële situatie. Bestaanszekerheid, vroegsignalering van schuldenproblematiek, tijdige doorverwijzing en adequate schuldhulp kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het welzijn van deze groep. ❖

Literatuur

In 2020 telde Nederland 221.000 kinderen die opgroeiden in gezinnen met een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Deze armoede is ongelijk verdeeld en Limburg telt als provincie meer dan gemiddeld 'arme' huishoudens: een op de acht kinderen in de provincie groeit op onder de armoedegrens. *Joost Weling, Wesley Jongen, Jérôme van Dongen en Sabrina Keinemans*

De contouren van een aanpak van kinderarmoede in Limburg

Deze ongelijkheid heeft verstrekkende gevolgen. Op korte termijn leidt het tot sociale uitsluiting van kinderen, op (middel)lange termijn tot slechtere schoolprestaties, slechte gezondheid en een grote kans om als volwassene ook in armoede te leven. Bij MIK & PIW Groep, een organisatie die actief is in de domeinen kinderopvang en sociaal werk, is daarom vanuit haar organisatiebrede programmalijn Jeugd een 'Werkgroep Integrale Aanpak Kinderarmoede' in het leven geroepen. De werkgroep, bestaande uit twaalf medewerkers vanuit de verschillende organisatieonderdelen (o.a. schoolmaatschappelijk werk, jongerenwerk, informele zorg, poh'ers Jeugd- en kinderopvang), kwam

in 2021 twee keer bij elkaar om de problematiek 'kinderarmoede' te bespreken. Uit deze sessies werd duidelijk dat medewerkers niet alleen handelingsverlegenheid ervaren met betrekking tot integrale samenwerking, maar ook moeite hebben om kinderarmoede te signaleren en tot adequate ondersteuning te komen. MIK & PIW Groep wil daarom in samenwerking met de Werkplaats Sociaal Domein Zuyd (Zuyd Hogeschool) een project opstarten om deze handelingsverlegenheid te verkleinen door beter inzicht te verkrijgen in de overlevingsstrategieën die gezinnen in armoede hanteren. We brengen hiertoe een breed consortium van relevante stakeholders bij elkaar, waarmee we de 'Werkgroep Integrale Aanpak Kinderarmoede' uitbreiden op regionaal niveau.

Het doel van het voorgenomen project is dan ook om inzicht te verkrijgen in de wijze waarop kinderen en ouders (over)leven met armoede, om vervolgens professionals in hun nabijheid (leerkrachten, pedagogisch medewerkers, schoolmaatschappelijk werkers, jeugd- en gezinswerkers en poh-jeugd) dusdanig toe te rusten dat zij kinderarmoede beter kunnen signaleren en bespreekbaar maken, en zo kinderen en ouders kunnen ondersteunen. We ambiëren geen grote armoede-interventies, maar lichte vormen van steun door professionals die toch al in de levens van de kinderen en hun ouders of verzorgers aanwezig zijn.

OVER DE AUTEURS

Joost Weling is docent-onderzoeker Lectoraat Sociale Integratie, Werkplaats Sociaal Domein Zuyd, Zuyd Hogeschool.

Wesley Jongen is programmamanager Jeugd MIK & PIW Groep.

Jérôme van Dongen is docent-onderzoeker (Interprofessioneel samenwerken) Lectoraat Wijkgerichte Zorg en Academie Verpleegkunde, Programma Sterk Teamwerk, Zuyd Hogeschool De Innovatiewerkplaats, MIK & PIW Groep.

Sabrina Keinemans is lector Sociale Integratie en programmaleider Werkplaats Sociaal Domein, Zuyd Hogeschool.

- ▶ De voorziene projectduur is een jaar, onderverdeeld in drie fasen. In de eerste fase gaan we op gepaste en respectvolle wijze in gesprek met gezinnen en professionals. Met de input uit deze gesprekken trachten we inzicht te krijgen in de volgende twee onderwerpen:
 1. De wijze waarop kinderen en gezinnen omgaan met armoede en de verwachtingen/behoefte die zij hebben ten aanzien van pedagogisch en sociaal professionals.
 2. De concrete belemmeringen en problemen die professionals ervaren in het signaleren van, omgaan met en integraal samenwerken rondom kinderarmoede.

Deze informatie wordt opgehaald door ‘dicht op de werkvloer’ aanwezig te zijn. Armoede is een gevoelig onderwerp dat niet zo maar via een vragenlijst inzichtelijk wordt. Bovendien moet voorkomen worden dat gezinnen en professionals veel tijd kwijt zijn aan de deelname aan het project. Het is onze intentie om te participeren in reeds bestaande activiteiten in de kinderopvang of op scholen, en daar op laagdrempelige wijze gesprekjes aan te knopen met ouders en professionals. Zo wordt ‘van binnenuit’ in kaart gebracht waar professionals en ouders tegenaan lopen.

In een tweede fase van het project gaan we samen met professionals aan de slag met de inzichten die zijn opgedaan in fase 1. We maken hierbij ook gebruik van de kennis van ervaringsdeskundigen (gezinnen of jongeren die op enig moment van weinig financiële middelen rond hebben moeten komen). In een drietal creatieve werksessies van vier uur, krijgen zij de opdracht om na te denken over hulpmiddelen die helpen om kinderarmoede te signaleren en bespreekbaar te maken. Ook denken zij na over hoe kinderen en ouders op een adequate en passende manier ondersteund kunnen worden en hoe de samenwerking tussen pedagogisch medewerkers en sociaal werkers op het thema kinderarmoede – waar nodig! – kan worden bevorderd. In deze pressure cooker werksessies wordt uiteraard gebruikgemaakt van en inspiratie opgedaan uit bestaande hulpmiddelen, zoals het gratis lesmateriaal ‘Aan de slag met armoede en reeds bewezen interventies (vanuit eigen land alsook onze buurlanden). Waar nodig schuiven inhoudsdeskundigen en ontwerpspecialisten van Zuyd Hogeschool aan om middelen of producten verder door te ontwikkelen.

De middelen die in het project worden ontwikkeld, worden vervolgens in de derde fase van dit project breed in de provincie verspreid. Daarbij wordt

gebruik gemaakt van de infrastructuur van de Werkplaats Sociaal Domein Zuyd (WSD Zuyd). WSD Zuyd is een leergemeenschap waarin diverse gemeenten en de daar aanwezige zorg- en welzijnsorganisaties participeren én investeren (o.a. Sittard-Geleen, Weert, Roermond). Vanuit Zuyd Hogeschool zijn docent-onderzoekers en studenten Social Work aan de werkplaats verbonden. WSD Zuyd heeft een breed netwerk van uitvoerende professionals en beleidsmakers met wie kennis en informatie – o.a. via expertmeetings – wordt gedeeld.

Ter afsluiting

Met dit beoogde project hopen we bij te dragen aan het realiseren van minimaal vier concrete uitkomsten, namelijk:

1. Allereerst worden middelen en producten ontwikkeld die in de hele provincie gedeeld worden. Bij producten denken we niet aan de traditionele handreikingen of richtlijnen: deze zijn er al en de ervaring leert dat toepassing op de werkvloer niet vanzelfsprekend is. Eerder denken we aan speelse en eigentijdse middelen die direct deel uit kunnen maken van de dagelijkse beroepspraktijk (denk aan voorlichtingen door ervaringsdeskundigen; een reizende bus in de regio die professionals of ouders met raad en daad bij kan staan; voorstellingen; of spelvormen waarmee professionals leren hoe gesprekken over armoede kunnen worden aangegaan; et cetera). Daarnaast maken we de vertaalslag naar het onderwijs, door inbedding van nieuwe inzichten in curricula en/of losse opleidingsmodules.
2. Ten tweede is er voor de betrokken professionals aan het project sprake van learning on the job. Via hun deelname en volgens de principes van werkplekleren, ontwikkelen zij direct competenties en vaardigheden die helpen in de omgang met kinderarmoede.
3. Ten derde willen we met dit project niet alleen lessen leren over handelingsverlegenheid, maar zullen we ook kennis opdoen over de vraag hoe organisaties en overheden in brede zin op een passende manier kinderarmoede kunnen adresseren. Deze inzichten worden gedeeld in een publicatie in een vaktijdschrift.
4. Ten slotte dragen we met dit project bij aan de verdere doorontwikkeling, uitbreiding en verduurzaming van onze leergemeenschap. Hierin participeren zowel professionals als ervaringsdeskundigen die zich bezighouden met (leer)vraagstukken gerelateerd aan het thema ‘kinderarmoede’. ❀

Op de lijst met rijkste landen van de wereld staat Nederland op de vierde plek (Global Wealth Report, 2020). Desondanks staat de bestaanszekerheid van steeds meer landgenoten onder druk. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP, 2020) meldt dat een half miljoen Nederlanders langdurig armoede ervaren en het Nibud (2019) heeft berekend dat een op de vijf volwassenen betalingsproblemen heeft.

Lilith Smidts-Lefever, Renske Schamhart, Wimke van 't Spijker en Lia van Doorn

DICHTER BIJ ARMOEDE

De regionale Werkplaatsen Sociaal Domein – kennisnetwerken die verbonden zijn aan hogescholen – beraden zich onder andere op de wijze waarop zij kunnen bijdragen aan het terugdringen van bestaansonzekerheid, het voorkomen van armoede en schulden en aan het vergroten van het handelingsperspectief voor (aanstaande) sociaal werkers. Werkplaatsen Sociaal Domein

doen dat onder andere door (online) kennissessies te organiseren voor sociaal professionals, studenten en andere betrokkenen.

Dit voorjaar kwamen we met een gemêleerd gezelschap bijeen om ons te beraden op een zinvolle insteek over dit onderwerp voor de kennissessies van het kennisplatform Utrecht Sociaal (kUS), de Werkplaats Sociaal Domein voor de provincie Utrecht. Er is al veel bekend over armoede en schulden. Wat zouden we hieraan kunnen toevoegen? Hieronder schetsen wij twee perspectieven op wat nodig is in de kennisontwikkeling rond armoede. Allereerst een verhaal uit het oogpunt van een sociaal werker die zelf ook ervaringsdeskundige is. Vervolgens een verhaal uit het oogpunt van een docent aan de opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening (SJD). Hierna maken we de balans op van wat we zien als opgave voor de kennissessies over armoede en schulden.

OVER DE AUTEURS

Lilith Smidts-Lefever is sociaal makelaar bij Dock in Utrecht en deed onder andere onderzoek naar de rol die schaamte bij de drempel om hulp te vragen bij armoede.

Renske Schamhart is docent aan het Instituut voor Ecologische Pedagogiek en onderzoeker bij het Lectoraat Jeugd van de HU.

Wimke van 't Spijker is docent en supervisor bij het Instituut voor Recht van de HU.

Lia van Doorn is lector Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening bij het kenniscentrum Sociale Innovatie van de HU.

➤ De sociaal werker – tevens ervaringsdeskundige – vertelde ons het volgende:

'Ik ben ongeveer vijf jaar aan het werk als sociaal werker. In die tijd heb ik een beeld gekregen van hoe er met het thema armoede wordt omgegaan. Er vallen mij een aantal dingen op.

De eerste associatie die bij het woord "armoede" opkomt, is vaak het beeld van mensen die geen geld hebben voor eten, schone kleding, zelfzorg of voldoende woonruimte. Dat is een beperkt beeld: dat zijn enkel de zichtbare kenmerken van armoede. Daarmee blijven de moeilijkste aspecten van armoede, die niet direct zichtbaar zijn, buiten beeld. Bovendien is het bij veel mensen ook niet aan de buitenkant te zien dat ze in armoede leven. Als je enkel oog hebt voor zichtbare aspecten, dan zie je veel over het hoofd.

Daarnaast valt me op dat armoede vaak in één adem wordt genoemd met schuld. Mensen in armoede worden geconfronteerd met dat maatschappelijke oordeel: ze zijn schuldig. Toen ik zelf als kind in armoede leefde, waren het niet de materiële of zichtbare dingen die het meeste invloed op mij hebben gehad. Onder de onzichtbare of immateriële kanten heb ik veel meer geleden. Dat we met ons gezin bijvoorbeeld veel avonden enkel spaghetti met ketchup aten is me wel bijgebleven, maar dat was voor mij niet traumatisch. Het was vooral de stress; de altijd gespannen sfeer die in het gezin hing. Mijn vader was continu gestrest vanwege geldzorgen en was daardoor niet in staat om voor ons gezin een stabiele en veilige thuissituatie te creëren. Wanneer ik daar nu op terugkijk, zie ik dat er bij ons thuis sprake was van schaamte om hulp te vragen en dat mijn ouders – in hun poging om met die schaamte en zorgen om te gaan – hun toevlucht zochten in verdovende middelen en in het vermijden van sociaal contact. De instabiele thuissituatie had een veel grotere impact op mij dan de onmogelijkheid om nieuwe kleding of een Playstation te kopen. Ik herken dat ook bij andere mensen die in armoede leven of geleefd hebben: ze hebben vooral moeite met het er niet bij horen omdat ze die spullen niet hebben in plaats van dat ze de spullen zelf missen. Daarnaast voelen mensen zich vaak schuldig over de situatie waarin ze leven: ze vinden dat ze hebben gefaald. Het bespreekbaar maken van die gevoelens draagt bij om gezien en gehoord te worden als mens. Het is belangrijk dat wij als sociaal werkers, maar ook als samenleving, meer aandacht besteden aan de mens in armoede, aan de belevingskant.

We moeten op een andere manier naar armoede kijken, waarbij meer aandacht is voor de gevoelens en stress die ermee gepaard gaan en begrip voor de copingstijlen die mensen noodgedwongen ontwikkelen om met armoede om te gaan. Dat zou bespreekbaar gemaakt moeten worden. Die gevoelens en dat aanpassingsgedrag zullen waarschijnlijk herkenbaarder en invoelbaar worden voor andere mensen die zelf niet in armoede leven, waardoor er in de bredere samenleving wellicht ook meer begrip kan ontstaan voor mensen die in armoede leven.

Er is veel schaamte rond armoede en gêne om hulp te vragen. Schaamte is onzichtbaar leed dat valt te definiëren als psychologische pijn. En ook dat leed is belangrijk om voor ogen te houden, want mentale tekorten en mentale problemen kunnen nog diepere wonden achterlaten dan materiële tekorten. Door die schaamte is er een essentiële behoefte waar niet aan voldaan wordt en dat is veiligheid. Namelijk de veiligheid om jezelf te zijn, om niet continu bang te hoeven zijn wat anderen van jou vinden.'

Dit appel sluit naadloos aan op wat een docent binnen de opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening constateert:

'Bij de opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening (SJD) leren we studenten om financieel-juridische kennis toe te passen in de praktijk. Daarnaast werken we met studenten onder meer aan hun beroepshouding en bieden we trainingen over gesprekstechnieken aan. SJD'ers gaan in de praktijk vaak direct of indirect met mensen werken die armoede ervaren en schulden hebben. Bijvoorbeeld als reclasseringsmedewerker, schuldhulpverlener, dienstverlener bij een juridisch loket of als beleidsmedewerker juridische zaken. In de opleiding ligt het zwaartepunt op de kennisverwerving over de financieel-juridische kanten van armoede en schulden: op de materiële kant van de problematiek. Er is bij SJD-opleidingen relatief minder aandacht voor de immateriële kant, de

‘binnenkant’, van armoede en schulden. Ik streef ernaar om studenten ook kennis te laten maken met hoe het voelt om in armoede te leven; wat de psychosociale, emotionele gevolgen zijn voor mensen die schulden hebben.’

Wat betekenen deze observaties van de ervaringsdeskundige sociaal werker en de docent voor de invulling van de kennissessies over armoede en schulden van de Werkplaats Sociaal Domein? Wat is er nodig om mensen die in armoede leven te zien en te horen als mens? Om niet te oordelen en hen te ondersteunen om zich veilig te voelen? Om aandacht te besteden aan de onzichtbare kanten van armoede: aan de schaamte, de stress en het gedrag dat daarmee samenhangt? Als dat eenvoudig was, dan deden we dat waarschijnlijk al. Tijdens de kennissessies willen we in gesprek gaan met ervaringsdeskundigen, sociaal professionals, studenten en docenten om te bespreken

wat (toekomstige) sociaal professionals nodig hebben om in de dagelijkse hectiek van het werk – in de realiteit van personeelstekorten, wachtlijsten en overvolle caseloads – tijd en rust te vinden voor een ontspannen gesprek over de psychosociale gevolgen van leven in armoede. We willen met hen onder andere in gesprek gaan over hun eigen ongemak om over een taboeronderwerp als armoede en schulden te spreken en over de – impliciete of expliciete – waardeoordelen over armoede en schulden die het gesprek daarover wellicht in de weg staan. Zo hopen we op waardevolle, leerzame ontmoetingen, met open gesprekken over de kwetsbare kanten van (het werken met mensen in) armoede. ❖

SOS bij kinderarmoede, werkwijzen voor het sociaal domein

In het welvarende Nederland groeit een op de dertien kinderen en jongeren op in armoede. Armoede heeft nadelige gevolgen voor de ontwikkeling en kansen van kinderen. Professionals in het sociaal domein kunnen veel voor deze kinderen, jongeren en hun ouders betekenen. De *SOS aanpak bij kinderarmoede* maakt concreet hoe professionals deze rol kunnen vormgeven. *Annelies Kassenberg en Mariëtte Lusse*

In 2019 groeiden ruim 251.000 thuiswonende kinderen en jongeren op in armoede. Dat is er gemiddeld een op de dertien, dus twee in elke klas. Armoede betreft niet alleen een gebrek aan financiële, maar ook aan sociale en culturele middelen. Het recht van het kind op een toereikende levensstandaard, op ontwikkeling, onderwijs, huisvesting en gezondheid staat onder druk als kinderen in armoede opgroeien. In 2015 plaatsten de Verenigde Naties het beëindigen van armoede in al haar vormen, ook in rijke landen, bovenaan op de lijst van duurzame ontwikkelingsdoelstellingen. In Nederland is het doel geformuleerd om kinderarmoede tussen 2015 en 2030 te halveren.

In dit artikel beschrijven we de gevolgen van het opgroeien in armoede en bespreken we de mogelijkheden die professionals in het sociale domein hebben om kinderen, jongeren en hun ouders kansen te bieden en te steunen. We nemen daarbij de handreiking *Omgaan*

met kinderarmoede in het sociaal domein, die we voor professionals hebben ontwikkeld, als leidraad.

Opgroeien in armoede

Hoewel armoede iedereen kan treffen, is het risico hierop het grootst voor kinderen die opgroeien in eenoudergezinnen of in gezinnen met ouders die de Nederlandse taal slecht beheersen of licht verstandelijk beperkt zijn. Armoede komt ook voor bij werkende ouders, vooral bij zelfstandigen of flexwerkers en bij ouders die werkzaam zijn in slecht betaalde beroepen. Armoede kan van de ene op de andere generatie worden doorgegeven, maar ook optreden als ouders door ziekte, scheiding, ontslag of faillissement onverwacht hun inkomen kwijtraken. Deze situationele armoede treft ook de ouders die slachtoffer werden van de toeslagenaffaire.

Leven in armoede, waarbij ouders de eindjes niet of nauwelijks aan elkaar kunnen knopen, is vaak stressvol voor zowel deze ouders als voor hun kinderen. Respect is dan ook op zijn plaats voor gezinnen waarin het desondanks lukt om in een positieve sfeer met weinig geld rond te komen.

Kinderen en jongeren die opgroeien in armoede lopen het risico op een minder gunstige en stimulerende thuisomgeving. Zij ervaren uitsluiting als zij basale

OVER DE AUTEURS

Annelies Kassenberg is lector Jeugd en Leefomgeving aan de Hanzehogeschool Groningen.

Mariëtte Lusse is lector Kinderarmoede aan Hogeschool Rotterdam.

zaken missen en hierdoor uit de toon vallen bij hun leeftijdgenoten. Ook participeren deze kinderen minder bij sport- en culturele activiteiten en groeien zij vaker op in onveiligere buurten met minder voorzieningen. Hierdoor hebben zij te maken met materiële en immateriële achterstanden, die hen op alle levensdomeinen belemmeren in hun ontwikkeling en hun toekomstperspectief beperken.

Bij ouders kan de stress als gevolg van geld- en andere zorgen ertoe leiden dat zij niet altijd de ouder zijn die zij graag zouden willen zijn. Zij kunnen minder geduldig, inlevend en aanmoedigend zijn dan ouders zonder financiële zorgen en minder aandacht hebben voor hun kinderen en soms ook strenger straffen. In deze gezinnen staat de band tussen ouders en kinderen en de hechting van kinderen onder druk. De Kinderombudsman (2017) adviseert het belang van kinderen centraal te stellen en gezinnen in de thuis situatie te steunen, zodat kinderen zich vanuit een goede relatie met hun ouders kunnen ontwikkelen. Maatwerk per gezin is daarbij noodzakelijk. Kinderen die in armoede leven zeggen zelf behoefte te hebben aan een volwassene – anders dan hun ouders – die naast hen staat en naar hen luistert (Kinderombudsman, 2017). Sociaal professionals kunnen dan ook bij uitstek een rol spelen in het verminderen van (de gevolgen van) kinderarmoede en het vergroten van hun ontwikkelkansen.

Handvatten voor sociaal professionals

Hoewel de aanleiding voor contact met cliënten soms iets heel anders is, hebben vrijwel alle professionals in het sociaal domein te maken met armoedeproblematiek. Professionals vinden het lang niet altijd makkelijk om bij armoede op tijd in te grijpen en ondersteuning te bieden, ook omdat armoede niet altijd zichtbaar is en mensen zich schamen. De blik waarmee professionals naar de gezinnen kijken, kan heel verschillend zijn. Schuldhulpverleners vinden het bijvoorbeeld soms lastig om oog te hebben voor de kinderen in het gezin. Terwijl gezinsondersteuners juist heel vertrouwd zijn met het werken met kinderen, maar niet altijd in de gaten hebben dat opvoedproblematiek veroorzaakt wordt door armoede en de stress die dat met zich meebrengt.

Om professionals in het sociaal domein een werk- en denkkader te bieden bij het omgaan met kinderen en gezinnen in armoede hebben wij in opdracht van Divosa (vereniging van gemeentelijke directeuren in het sociaal domein) de handreiking *Omgaan met kinderarmoede in het sociaal domein* ontwikkeld. De handreiking is bestemd voor alle professionals in het sociale domein, van jeugd- tot schuldhulpverleners, van sociaal raadslieden tot jongerenwerkers, van opbouwwerkers tot medewerkers Werk en Inkomen, ervaringswerkers en vrijwilligers die zich inzetten op het gebied van armoede.

► Deze handreiking is geen blauwdruk, maar biedt professionals de mogelijkheid de eigen aanpak tegen het licht te houden, deze desgewenst op maat aan te scherpen of uit te breiden en daarin goed met elkaar samen te werken. In de handreiking zijn, na een algemene inleiding, veertien werkwijzen opgenomen in de categorieën: 1) Signaleren (zodat elk kind en elke jongere wordt gezien) 2) Ondersteunen (zodat elk kind en elke jongere kan meedoen) en 3) Stimuleren (zodat elk kind en elke jongere kansen krijgt). Signaleren is erop gericht om gezinnen in beeld te krijgen. Ondersteunen is bedoeld om de acute nood in gezinnen te helpen oplossen door het verlichten van de draaglast. Ondersteunen richt zich meer op het structureel doorbreken van de cirkel van armoede door het versterken van de draagkracht. We noemen dit de *SOS aanpak bij kinderarmoede*. We bespreken hier een aantal van de werkwijzen uit deze categorieën. De cursieve woorden verwijzen daarbij naar de desbetreffende werkwijze uit de handreiking.

Signaleren

Schaamte en soms ook wantrouwen naar professionals belemmeren vaak het vroegtijdig signaleren van armoede in gezinnen. Vertrouwen is dan ook onontbeerlijk om geldzorgen en armoede te kunnen signaleren en bespreekbaar te maken. Wat helpt om deze relatie op te bouwen is het laagdrempelig beschikbaar zijn voor kinderen, jongeren en ouders. De professionals moeten makkelijk te vinden zijn (in informele organisaties in de buurt, op school) en het initiatief nemen om mensen te ontmoeten. Een empathische houding werkt daarbij goed. Zie hiervoor ook het artikel over integrale armoede in gezinnen op pagina 12 van dit vakblad. Als de drempel desondanks te hoog is voor gezinsleden om hun situatie zelf bespreekbaar te maken, is het aan professionals om armoedesignalen te *berkennen* (bijvoorbeeld met de uitgebreide signaleringslijst) en dit zonder oordeel *bespreekbaar te maken*. Door betrouwbaar te zijn blijft de vertrouwensrelatie in stand (zie ook houding; de vijf O's).

Ondersteunen

In het sociaal domein ligt het bieden van *steun bij financiële zelfredzaamheid* en het bieden van *steun bij schulden* voor de hand. De gevolgen van armoede uiteten zich echter op alle levensdomeinen. Van belang is daarom om *integrale steun* te bieden, door een actie-

plan op te stellen voor het héle gezin op die levensdomeinen. Dat kan bijvoorbeeld door samen met het gezin concrete doelen te stellen voor elk gezinslid, deze te vertalen in haalbare plannen en de gezinsleden op stress-sensitieve wijze aan te moedigen en te steunen bij het uitvoeren van de plannen (Jungmann, Wesdorp & Madern, 2020).

Professionals bieden (*in*)*formele steun* door het helpen versterken van het sociaal netwerk rond een gezin. Zij kunnen kinderen, jongeren en ouders bijvoorbeeld helpen om deel te nemen aan activiteiten in de wijk (kinderopvang, sport en spel, koffieochtenden en praatgroepen) of hen verwijzen naar een mentor of een maatje. *Steun bij de opvoeding* is er voor ouders die het ouderschap zwaar vinden in combinatie met hun geldproblemen. Sociaal professionals kunnen samen met de kinderopvang, het consultatiebureau of de bibliotheek activiteiten organiseren die ouders en kinderen samen kunnen doen en de ouder-kindrelatie versterken. Ook kunnen zij gezinnen in contact brengen met buurtgezinnen of steunouders die ouders ontlasten en kinderen rust bieden door de kinderen regelmatig op te vangen. Professionals kunnen ouders bovendien de mogelijkheid bieden om hun opvoederavaringen te delen met andere ouders, bijvoorbeeld bij inloopochtenden waar ze laagdrempelig met elkaar in gesprek kunnen en bij interventies als *Meet the parents* (voor kwetsbare eenoudergezinnen) en opvoedparty's. Ook het normaliseren van opvoedvragen is voor veel ouders een opluchting. Ouders die een verhoogd risico hebben op opvoedproblemen worden verwezen naar professionele steun- en opvoedprogramma's zoals *Homestart* of *Coach je kind*.

Stimuleren

Om het patroon te doorbereken waarbij armoede van generatie op generatie wordt doorgegeven, kunnen professionals kinderen, jongeren en hun ouders stimuleren in gedrag dat hun toekomstkansen vergroot. Stimulerende werkwijzen kunnen preventief worden ingezet (bijvoorbeeld het stimuleren van een *gezonde leefstijl*), maar ook als manier om uit de armoede te komen. Professionals kunnen samen met kinderen en hun ouders activiteiten ondernemen en voorbeeldgedrag laten zien, door bijvoorbeeld kooklessen te geven of samen een moestuin aan te leggen. Ze kunnen beweging stimuleren door beweegactiviteiten te organiseren of sport- en beweegcoaches te laten vertellen wat zij doen en wat hun aanbod is op bijvoorbeeld

koffieochtenden of tijdens activiteiten voor kinderen. Voor kinderen is het leuk vaders en moeders een actieve rol te geven bij activiteiten, zodat ze samen kunnen bewegen, eten of koken.

Om het vermogen van kinderen, jongeren en ouders te vergoten om met tegenslagen en uitdagingen om te gaan, werken professionals met hen aan het vergroten van hun *veerkracht*. Een belangrijk aangrijpingspunt is het samen met het kind, de jongere of ouder vaststellen welke beschermende factoren al aanwezig zijn en hoe die kunnen helpen bij het aanpakken van een probleem. Zo helpt de groei mindset, de overtuiging dat je door hard werken ergens goed in kunt worden en problemen kunt overwinnen, om constructiever en volhardender met uitdagingen en tegenslagen om te gaan.

Professionals kunnen kinderen en jongeren ook voorbereiden op en stimuleren in het zelfstandig regelen van hun financiën en ouders helpen hierin een goed rolmodel te zijn (*financiële opvoeding*). Bijvoorbeeld door kinderen en jongeren ervaring te laten opdoen met geld (zakgeld, budget voor een activiteit beheren) of door een spel met hen te spelen om hen te leren omgaan met geld en hen bewust te maken van het hebben van schulden.

Houding: de vijf O's

In hun werk komen professionals in het sociaal domein in heel verschillende armoedesituaties terecht. Het omgaan met kinderen, jongeren en ouders in armoede vraagt echter steeds om dezelfde aspecten in de basishouding van de professionals, namelijk:

1. Oog en oor hebben voor de jeugd: elke professional werkt systeemgericht met aandacht voor alle leden van een gezin.
2. Outreachend werken: laagdrempelig en betrouwbaar zijn en gezinnen proactief (ongevraagd) opzoeken in de eigen leefomgeving.
3. Ontschuldigen: oordeel niet, wees empathisch en erken dat problemen vaak een gevolg zijn van de omstandigheden en dat stress het ouders moeilijk maakt om zelf uit deze situatie te komen.
4. Oprecht zijn: handel vanuit authenticiteit, oprechte belangstelling, toon respect en neem de tijd.
5. Optimistisch zijn: heb aandacht voor wat goed gaat en versterk dat. Dat biedt perspectief voor de toekomst en stimuleert tot ontwikkeling.

Integraal werken

Armoede in gezinnen is een complex probleem, waarbij veel professionals uit formele en informele organisaties op de verschillende levensgebieden betrokken zijn. Het vraagt om een integrale aanpak om de armoedeproblematiek voor het gezin als geheel, maar ook voor ieder gezinslid apart en op alle leefgebieden te bestrijden. Professionals binnen het sociaal domein, maar ook uit andere domeinen hebben elkaar nodig om rond elk gezin en op lokaal niveau samen te werken. Deze handreiking voor het sociaal domein maakt deel uit van een drieluik waarin ook een handreiking voor scholen (basis- en voortgezet onderwijs) en de geboorte- en jeugdgezondheidszorg zijn opgenomen. Dit drieluik, onder professionals en gemeenten in het land verspreid, is onlangs ook aan de Eerste en Tweede Kamer én aan minister Schouten aangeboden. In de drie handreikingen worden bij de mogelijkheden om te signaleren, te ondersteunen en te stimuleren steeds suggesties opgenomen om de onderlinge samenwerking te versterken. Centraal staat daarbij steeds de boodschap om in gezinnen de hulp op elkaar af te stemmen en te werken vanuit een gezamenlijk plan per gezin met een vaste contactpersoon; één huishouden, één plan, één regisseur. ✨

Literatuur

- Jungmann, N., Wesdorp, P., & Madern, T. (red.) (2020). *Stress-sensitief werken in het sociaal domein. Inzichten en praktische handvatten voor hulp- en dienstverleners*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kinderombudsman (2017). *Alle kinderen kansrijk. Het verbeteren van de ontwikkelingskansen van kinderen in armoede*. Den Haag: Kinderombudsman.
- Lusse, M., & Kassenberg, A. (2020). *Omgaan met armoede op scholen. Handreiking voor po en vo*. Hogeschool Rotterdam en Hanzehogeschool Groningen.
- Lusse, M., & Kassenberg, A. (2021). *Omgaan met kinderarmoede in het sociaal domein. Handreiking voor professionals*. Hogeschool Rotterdam en Hanzehogeschool Groningen.
- Lusse, M., Kassenberg, A. & Kletter, P. (2021). *Omgaan met armoede in de jeugdgezondheid. Handreiking voor professionals in de geboorte- en jeugdgezondheidszorg*. Hogeschool Rotterdam, Hanzehogeschool Groningen & NCJ.

De ontwikkeling van een nieuw programma door de ogen van een 'persoon met ervaring'.

Anneke Hoitinga en Margriet Braun

Gezonde kinderen in krappe tijden

In de Academische Werkplaats Jeugd in Twente (AWJT) is sinds 2017 gewerkt aan de ontwikkeling van het programma 'Gezonde Kinderen in krappe tijden'. Het programma richt zich op het bevorderen van de gezondheid van ouders en kinderen die opgroeien in een gezin in armoede. Een verbeterde gezondheid van de ouders, zo is het idee, heeft een positieve werking op de gezondheid van de kinderen.

Programma 'Gezonde kinderen in krappe tijden'

Het programma bestaat uit vijf bijeenkomsten die begeleid worden door een professional vanuit de gemeente (wijkteam) en een persoon met ervaring met leven in armoede (een ervaringswerker). Aan de bijeenkomsten kunnen acht tot twaalf ouders deelnemen. Steeds staat een thema van Positieve Gezondheid centraal. In het programma worden tips en oefeningen gedeeld om de gezondheid van kinderen te vergroten. Er is volop ruimte voor ouders om onderling ervaringen en gedachten uit te wisselen. In de bijeen-

komsten zijn veiligheid en vertrouwen van belang, zodat ouders zich vrij voelen om hun ervaringen met elkaar te delen.

Ouders bespreken tijdens de bijeenkomsten handvaten om thuis aan de slag te kunnen gaan met activiteiten om de gezondheid van henzelf en hun kinderen te vergroten. Een stap vooruit voor ouders is een stap vooruit voor hun kind(eren). Inmiddels heeft het programma in zes gemeenten in Twente plaatsgevonden en wordt het binnenkort in Rotterdam ingezet. In de werkplaats is vanaf het begin samengewerkt met mensen die ervaring hebben met het leven in armoede. Zij werkten mee aan de ontwikkeling van het programma, namen zitting in de projectgroep en in de bestuurlijke begeleidingscommissie en begeleidde bijeenkomsten van het programma voor ouders. In dit artikel vertelt een van deze mensen, Anneke Hoitinga, hoe zij het heeft ervaren om aan het project te werken.

Ervaring Anneke

Mijn naam is Anneke Hoitinga. Momenteel werk ik als vrijwilliger op verschillende basisscholen (waaronder een school voor vluchtelingen) als onderwijsassistent. Sinds 2011 ben ik alleenstaande moeder met drie kinderen. Het was voor mij al die jaren erg krap, maar sinds de achttiende verjaardag van mijn jongste zoon eind 2016, is de verhouding tussen inkomsten en verplichte uitgaven uit balans geraakt. Ik heb een tijdlang mijn eten bij de voedselbank mogen halen.

Als 'persoon met ervaring' ben ik sinds oktober 2017 betrokken bij de AWJT op het thema 'armoede. Ik raakte bij dit project betrokken toen ik vrijwilliger was bij Welzijnsorganisatie Alifa. Daar kwam ik in

OVER DE AUTEURS

Anneke Hoitinga is als ervaringswerker betrokken bij verschillende projecten, die vaak te maken hebben met armoede. Hiernaast is ze vrijwillig een aantal dagdelen per week werkzaam als onderwijsassistent op verschillende basisscholen.

Margriet Braun werkt als associate lector Jeugd bij het lectoraat Social Work van Saxion. Daar doet zij onderzoek om de kwaliteit van de zorg voor jeugd te vergroten. Het onderzoek gaat veelal over wat de professional doet in het contact met gezinnen en jeugdigen (methodisch handelen) en over effectiviteit.

gesprek met een lid van de projectgroep van de AWJT die vertelde dat ze de groep graag wilde uitbreiden met een ervaringswerker. Dat werd ik. Op grond van mijn ervaring kon ik een groep betrokken mensen vanuit verschillende disciplines, onder wie onderzoekers van Saxion en een jeugd- en gezinswerker van een Sociaal Wijkteam, praktische kennis en adviezen geven. Ik werd lid van de projectgroep. Hier werd het programma ontwikkeld en werd het onderzoek naar de opbrengst van het programma vormgegeven. Ik voelde me al snel opgenomen in de projectgroep. Zowel in de ontwikkeling van het programma als bij het uitvoeren ervan heb ik een rol gehad. Verschillende onderwerpen kwamen langs. Bijvoorbeeld hoe we gezinnen in armoede het best konden bereiken. Maar ook hoe we zo goed mogelijk konden aansluiten bij hun wensen en behoeften. Ik merkte dat het vertellen over mijn eigen situatie de andere projectgroepleden inzicht gaf in hoe het is om te leven in armoede. Het gebruikmaken van de voedselbank bijvoorbeeld, is heel fijn omdat je dan in elk geval voedsel hebt. Maar hoe het voelt om in de rij te staan elke week; gelukkig heb ik dat wel kunnen uitleggen. Andersom werkte dat ook zo: door mee te

werken aan de ontwikkeling van het programma, leerde ik bijvoorbeeld hoeveel afwegingen je moet maken als het gaat om de balans tussen een volledig programma en een praktisch uitvoerbaar programma.

Informatie verzamelen

Belangrijk bij de ontwikkeling van dit programma was dat het zowel goed onderbouwd was als door de doelgroep werd gedragen. Ook moest het praktisch toepasbaar zijn. Vanuit die visie zijn er gesprekken gevoerd met personen uit de doelgroep en professionals om wensen en behoeften in kaart te brengen. Alle leden van de groep, onder wie ikzelf, deden onderzoek (waaronder literatuuronderzoek en vraaggesprekken met mensen). Zo heb ik gesprekken gevoerd met mensen uit mijn eigen omgeving, maar ook met medewerkers van organisaties, zoals Alifa, gemeentemedewerkers, scholen en wijkcoaches. Deze gesprekken gingen onder meer over de naam van de interventie, de periode tussen de verschillende bijeenkomsten, de duur van de bijeenkomsten en inhoudelijke aspecten. Ik heb deze gesprekken en de terugkoppeling binnen de projectgroep ervaren als

- ▶ een verrijking van mezelf. De confrontatie met ideeën van anderen en het ontdekken van nieuwe gezichtspunten leidde niet alleen tot aanpassingen in de opzet van het programma en de naam van het project, maar zorgden ook dat mijn eigen kijk op de wereld is veranderd. Om een voorbeeld te geven: eerst maakte de titel niet duidelijk dat het programma bedoeld is voor gezinnen die in armoede leven. We dachten namelijk dat een te expliciete naamgeving confronterend zou zijn voor de doelgroep. Na overleg met professionals en meerdere mensen uit de doelgroep werd duidelijk dat ze dit helemaal geen probleem vinden en juist een duidelijke titel willen. We waren dus te voorzichtig. Ik heb geleerd om nog meer te checken bij de doelgroep, waar ik in dit geval nota bene zelf bij hoor. Ook dan is het dus belangrijk om verder te kijken dan je eigen mening.

Presenteren

Op een belangrijk moment voor het project heb ik samen met een andere ervaringswerker een presentatie gegeven voor ZonMw, de subsidieverstrekker van dit programma. ZonMw financiert gezondheidsonderzoek en stimuleert het gebruik van de ontwikkelde kennis. Heel spannend om voor zo'n groep mensen te staan en je persoonlijke verhaal te vertellen en te vertellen over hoe ik bijdroeg aan het project. We hebben deze presentatie nogmaals mogen geven voor acht van de veertien gemeenten die aan het project meewerken en aan medewerkers van de GGD. Ook hier is de presentatie goed ontvangen en zijn er veel vragen gesteld en beantwoord. Vervolgens zijn we uitgenodigd om het jaar erop opnieuw langs te komen voor een update over de ontwikkelingen rond dit programma.

Trainen

Om ouders te werven om mee te doen aan het programma, heb ik meegewerkt aan de ontwikkeling van wervingsmateriaal. Ik heb ook veel ouders persoonlijk

Anneke is inmiddels ook bij een ander project betrokken, namelijk rondom 'Sparen aan huis'. Deze interventie is ontwikkeld door Saxion in samenwerking met Alifa. De bedoeling van de interventie is dat ouders die financieel krap zitten hun kinderen toch financieel vaardig kunnen laten worden. Anneke is betrokken bij het ontwikkelen van de interventie en het trainen van studenten die de interventie bij ouders thuis gaan uitvoeren.

benaderd vanuit mijn eigen netwerk. Warme werving bleek heel belangrijk voor het project en ik merkte dat ik daarin een belangrijke rol speelde. Ik heb meegedacht over competentieprofielen voor de professional en de ervaringswerker die als tandem het programma uitvoeren. Ook heb ik geholpen bij het voorbereiden en geven van de training. De samenwerking met de betrokken professional in de projectgroep (Jeugd- en gezinswerker bij een Sociaal Wijkteam) vond ik erg prettig. Ik heb ervan geleerd dat goede samenwerking iedereen verder brengt: samen sparren over wat erin moet staan, inspireert meer dan als je dat alleen moet doen.

Programma begeleiden

Ten slotte heb ik ook, samen met een professional, het programma bij een groep uitgevoerd. Dat vond ik ontzettend leuk om te doen. Ik herkende veel in de verhalen van de deelnemers. En ik merkte dat het voor de deelnemers soms makkelijk was om dingen aan mij te vertellen omdat ik deels hetzelfde heb ervaren. Ik kon niet alleen begrijpen wat zij bedoelden, maar het ook haast voelen. Ook kon ik de deelnemers laten zien dat het wel degelijk mogelijk is om een goede toekomst te hebben. Wat ik soms lastig vond, was dat er veel bij de deelnemers naar boven kwam, maar dat we niet altijd de tijd hadden om hier dieper op in te gaan. Het liefst wilde ik genoeg tijd en aandacht aan al die verhalen besteden. Op die momenten was het prettig dat de professional met wie ik samenwerkte, met iets meer afstand kon kijken en op een goede manier de overgang kon maken naar wat er op het programma stond. Ook wist zij heel goed wegen te vinden om deelnemers naar te verwijzen zodat zij verder konden. Ik vond het heel fijn om te merken dat ik mensen een stukje verder heb kunnen helpen in hun leven.

Tot slot

In de maanden waarin ik heb meegedacht en meegewerkt aan de ontwikkeling van het programma *Gezonde Kinderen in Krappe Tijden*, heb ik mij bij alle collega's heel welkom gevoeld. Door het meewerken aan dit project heb ik veel geleerd. Ik heb het met veel plezier gedaan en mijn ervaring is dat we hiermee iets kunnen betekenen voor anderen.

Inmiddels is er vanuit Rotterdam ook interesse in het programma. Samen met een ontwikkelaar van Saxion gaan wij waarschijnlijk tandems van professionals en ervaringsdeskundigen leren hoe ze met elkaar het beste resultaat uit het programma kunnen halen. ❖

Armoede

Kansenongelijkheid

Sociale uitsluiting

uitgeverij
SWP

Straathoekwerk

Een basismethodiek van het sociaal werk

Evelien Rauwerdink-Nijland & Judith Metz | www.swpbook.com/2445

Het is niet vanzelfsprekend dat iedereen participeert in de samenleving of de ondersteuning krijgt die nodig is. Ondanks dat we inmiddels weten dat ogenschijnlijke individuele problemen – zoals armoede, dakloosheid of verslaving - onze maatschappij structurele problemen oplevert. Dit eerste handboek Straathoekwerk binnen het sociaal werk beschrijft de eigen professionaliteit en de methodiek van het straathoekwerk op handelingsniveau. De methodiek wordt wetenschappelijke onderbouwd. Verder bevat het boek handige tools, praktijkvoorbeelden, portretten en casuïstiek.

NIEUW

Geld en geweld

Armoede en schulden in afhankelijkheidsrelaties

Ferdi Bekken | www.swpbook.com/2120

Kwetsbare gezinnen en (jong)volwassenen die geweld in een afhankelijkheidsrelatie hebben meegemaakt, hebben vaak financiële problemen: chronische armoede, fikse schulden en te maken met een complex financieel systeem. Dit geeft financiële stress, zorgt voor spanningen en werkt averechts op herstel. Toch blijven deze problemen veelal onzichtbaar en hulpverleners weten zich hier vaak geen raad mee. *Geld en geweld* schetst een uniek beeld van cliënten in de geweldshulpverlening en hun (complexe) financiële problemen. Aan de hand van praktijkvoorbeelden wordt inzicht gegeven in de wisselwerking tussen geld en geweld.

Hoe jongerenwerkers werken aan preventie

22 keer 1 jaar jongerenwerk in praktijk

Judith Metz, Jolanda Sonneveld & Jeremy Rijnders | www.swpbook.com/2261

Wat draagt het jongerenwerk bij aan het versterken van eigen verantwoordelijkheid van jongeren, het bevorderen van participatie, het vinden van hulp en het normaliseren en ontzorgen van problemen? De 22 casussen in deze bundel geven inzicht in de leefwereld van jongeren in kwetsbare situaties. Verleidingen uit het criminele circuit, een verstoorde ouder-kind relatie of een weinig stabiel sociaal netwerk kan een ontwrichtende uitwerking hebben. Duidelijk wordt hoe jongerenwerkers deze jongeren kunnen ondersteunen bij het vormen van hun identiteit en het verwerven van een eigen plek in de maatschappij.

Handboek Werken in de Wijk

Jean Pierre Wilken & Anne-Marie van Bergen | www.swpbook.com/1854

Handboek werken in de wijk gaat over de gevolgen van de stelselherziening voor het werk van de sociale professional. De auteurs beschrijven vanuit diverse invalshoeken, geïllustreerd met veel voorbeelden, de elementen van het werken op het niveau van een wijk, buurt of dorp. Het gaat om kennis die voor iedere allround werker van belang is. Om kennis van de omgeving, maar ook van de problematiek die je tegenkomt, zoals schulden, huiselijk geweld of psychiatrische aandoeningen.

2e druk

Perspectief op beter

Hulp aan verwarde en sociaal kwetsbare mensen

Simone van de Lindt & Harry Gras | www.swpbook.com/2070

Steeds meer professionals komen in aanraking met verwarde en sociaal kwetsbare mensen die goede hulp nodig hebben. Maar dat is vaak nog niet zo eenvoudig. Hoe voer je bijvoorbeeld die eerste lastige gesprekken, wat kan je doen als een gesprek niet gaat, hoe reageer je op agressie, mensen met een psychose? *Perspectief op beter* schetst aan de hand van vele thema's hoe je deze hulp kunt leveren.

Praktijkboek herstelondersteunende zorg

Joyce Langedijk | www.swpbook.com/1995

Dit praktijkboek is voor (aankomende) professionals die herstelondersteunende zorg willen leveren. Het geeft antwoorden op vragen gericht op het eigen handelen en de omgang met mensen met uiteenlopende problematiek van verslavingen, lvb, (ernstige) psychiatrische kwetsbaarheden tot mensen (w.o. ouderen) met psychische of psychosociale problemen.

Achter de littekens

Hulpverleners bij zelfbeschadiging

Meike Grol & Nienke Kool | www.swpbook.com/2033

Wat drijft mensen ertoe om zichzelf bewust te beschadigen? Zijn deze cliënten intrigerend, moeilijk, zielig, uitdagend, manipulatief, roepen ze afschuif op, angst of medelijden? Wat doet u als professional: wilt u hen redden, ligt de focus op de onderliggende problematiek of moet het destructieve gedrag eerst stoppen? Wat is de juiste manier om hiermee om te gaan?

Meike Grol en Nienke Kool beschrijven wat zelfbeschadiging is, hoe cliënten ertoe komen om dit te doen en hoe u als hulpverlener deze cliënten kunt ondersteunen.

Behandelen met eigen ervaring

Onbewust bekwaam!?

Pim Peeters & Koen Westen | www.swpbook.com/2247

Het inzetten van eigen ervaring in de hulpverlening is geen sinecure. Tot voor kort was dit voor veel hulpverleners nog ongebruikelijk.

Inmiddels blijkt dat het inzetten van eigen ervaring met het herstelproces van psychische aandoeningen cliënten juist veel te bieden heeft. Dit boek biedt professionals in de zorg en het sociaal domein praktische handvatten voor het inzetten van eigen ervaring in hun werk.

Handboek Participatief Actieonderzoek

Madelon Eelderink | www.swpbook.com/2381

Participatief Actieonderzoek (PAO) is een benadering die ons in staat stelt complexe problematiek aan te pakken met datgene wat we in overvloed hebben op aarde: mensen. Dit handboek biedt praktische handvatten voor het uitvoeren van PAO, of dat nu is op het gebied van gezondheidszorg, natuurbescherming, sociale problematiek of een ander domein. Het is gebaseerd op de nieuwste inzichten en ervaringen uit de praktijk. Diverse PAO-methoden worden stap voor stap toegelicht en het is aan de lezer om er een combinatie van methoden uit te halen, die het best aansluit bij de lokale context.

De jeugd maar geen toekomst?

Naar een effectieve aanpak van sociale uitsluiting

Henk Spies, Suzanne Tan & Maarten Davelaar | www.swpbook.com/1906

Werkloosheid, schooluitval, schulden, criminaliteit, gezondheidsproblemen – jongeren in achterstandswijken hebben vaak moeite aansluiting te vinden bij de maatschappij. Dit boek beschrijft op confronterende wijze hun leefwereld. Overheidsbeleid is niet erg effectief. De uitval is hoog en de beeldvorming onder jongeren is negatief. De systeemwereld is niet alleen deel van de oplossing, maar ook deel van het probleem. *De jeugd maar geen toekomst?* introduceert een andere manier van kijken waarmee leefwereld en systeemwereld dichterbij elkaar gebracht kunnen worden.

Bestel onze boeken op www.swpbook.com

Werkboek moreel trauma

Bevrijd jezelf van schaamte, woede en pijn en vind opnieuw betekenis in je leven met Acceptance & Commitment Therapie

Wyatt R. Evans, e.a. | www.swpbook.com/2364

Moreel trauma is een aanhoudende worsteling met psychische pijn die vaak gepaard gaat met een posttraumatische stressstoornis (PTSS), depressie e.d. Dit werkboek bevat een krachtige, stapsgewijze aanpak die je helpt hiervan te herstellen.

Spiritueel zakboekje voor professionals

Vincent Duindam | www.swpbook.com/2359

"In dit boek komen psychologie en spiritualiteit samen. De auteur is wetenschapper, maar wil 'de ziel weer terugbrengen in de psychologie'. (...) Volgens hem zijn wij meer dan ons brein en wordt de neuropsychologische benadering overschat. De auteur combineert inzichten uit de psychologie met zijn katholieke opvoeding, Oosterse spiritualiteit en klassieke levensfilosofie. Hij pleit bovendien voor Positieve Psychologie. Thema's zijn: jezelf leren kennen, 'je bagage achterlaten', intrinsieke motivatie, dankbaarheid, creativiteit en op goede wijze omgaan met ouder worden, sterven, verlies en afscheid."

Uit een recensie van NBD Biblion, 2022

Digitale kennisbanken

SOCIAAL DIGITAAL

Hét digitale naslagwerk voor het sociaal domein

GGZ digitaal

Hét digitale naslagwerk voor geestelijke gezondheidszorg

Waardenwerk digitaal

Vakbladen

Sozio, Vakblad voor professionals in het sociaal domein

Hét vakblad voor de sociale professional in onder meer de werkvelden: jeugdhulpverlening, ggz, gehandicaptenzorg, gezondheidszorg, sociaal cultureel werk, maatschappelijk werk.

www.sozio.nl

Participatie en Herstel

Van mensen met psychische aandoeningen en psychosociale beperkingen.

Het tijdschrift richt zich op maatschappelijk herstel, sociale inclusie en het tegengaan van maatschappelijk uitsluiting van kwetsbare mensen.

www.participatieenherstel.nl

Congres

JAARCONGRES PARTICIPATIE EN HERSTEL

GGZ VAN DE TOEKOMST

www.participatieherstelcongres.nl

De afgelopen jaren zijn zowel in het beleid om armoede tegen te gaan als in de maatschappelijke denkbeelden over armoede een aantal zaken ten goede veranderd. Dat betekent niet dat we nu op onze handen kunnen gaan zitten. Het aantal huishoudens dat met armoede en schulden kampt, stijgt immers nog steeds. *Roeland van Geuns* en *Mirre Stallen* zetten uiteen wat er volgens hen nog meer nodig is om daadwerkelijk een eind te maken aan armoede en schuldenproblematiek.

Tien jaar armoedebeleid

ARMOEDE EFFECTIEF BESTRIJDEN

Tien jaar geleden beweerde minister-president Mark Rutte in een interview met het *Algemeen Dagblad* dat armoede in Nederland niet bestaat. Armoede zou een verschijnsel zijn dat zich voordoet in Afrika en India, maar in Nederland gaat niemand dood van de honger, aldus Rutte. Meer recent zei toenmalig staatssecretaris Tamara van Ark dat kinderen vanaf 2030 niet meer zouden mogen opgroeien met de gevolgen van armoede. Daarmee erkende ze, zij het impliciet, dat armoede in Nederland wel degelijk een probleem is. Wat is er in tien jaar veranderd? En waar staan we op het terrein van beleid en uitvoering gericht op het terugdringen en voorkomen van armoede? Deze vragen proberen wij in deze bijdrage te beantwoorden.

Armoede in Nederland

In 2010 bevond Nederland zich in het oog van een orkaan: de financiële crisis liep op haar eind, maar de economische crisis en de daarmee samenhangende grote werkloosheid moesten nog beginnen. Ons land kwam uit een periode van ongekende economische groei en een historisch lage werkloosheid. Het niveau van armoede, zoals gedefinieerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) lag in 2010 op een historisch laag niveau: 7,4 procent van de Nederlandse huishoudens leefde van een laag inkomen (Sociaal Cultureel Planbureau, 2019). In de jaren na 2010, dus tijdens en in de nasleep van de economische crisis, steeg de armoede (zie figuur 1). Na de economische crisis daalde het armoedeniveau weer tot het niveau van voor de crisis, maar van een verdere daling was geen sprake. Dit is verrassend, omdat er in die jaren sprake was van een vrij forse economische groei en een stijging van het Bruto Nationaal Product (BNP). Betekenen deze data dat het na de economische crisis gevoerde beleid geen impact heeft gehad op armoede in Nederland? Enerzijds is de manier waarop beleidsmakers, uitvoerders en professionals naar armoede kijken ten goede veranderd en zijn er enkele hoopgevende beleidswijzigingen in gang gezet. Dat we in de macro-cijfers niettemin relatief weinig structurele

OVER DE AUTEURS

Roeland van Geuns was tot en met begin 2022 lector Armoede Interventies aan de Hogeschool van Amsterdam.

Mirre Stallen is senior onderzoeker bij het Lectoraat Armoede Interventies aan de Hogeschool van Amsterdam en universitair docent bij de afdeling Sociale, Economische en Organisatiepsychologie aan de Universiteit Leiden.

- verandering zien, komt voort uit belangrijke beleidsfactoren die (nog) niet veranderd zijn en door maatschappelijke denkbeelden over armoede. Hieronder lichten we dat verder toe. Ook gaan we in op de vraag welke veranderingen er nog meer nodig zijn om armoede en schuldenproblematiek daadwerkelijk terug te dringen.

Denkbeelden over armoede

In 2013 verscheen het boek *Schaarste: Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen* (Mullainathan & Shafir, 2013). Dit boek vond snel een vrij groot lezerspubliek. De meest fundamentele boodschap ervan was: mensen zijn niet arm als gevolg van hun handelen, maar hun handelen is veelal gevolg van hun armoede. Het boek bracht een omslag teweeg in de wijze waarop beleidsmakers en professionals naar de oorzaken van armoede keken.

Eerder werd veelal gedacht dat mensen arm zijn vanwege onverantwoorde bestedingspatronen ('dom handelen') en dus zelf verantwoordelijk zijn voor hun situatie. Uitgangspunt van het nieuwe denken is dat het juist de ervaring en de gevolgen van armoede zijn die mensen ertoe brengen om kortetermijnbeslissingen te nemen: zij kunnen simpelweg geen rekening houden met de langetermijngevolgen van sommige van hun keuzes. Het gevolg is dat hun armoede (en niet zelden hun schulden) door dit handelen alleen maar toenemen. De conclusie van *Schaarste* en van wetenschappelijke studies die aan het boek ten grondslag liggen, is dat we niet naar armoede moeten kijken als resultaat van individueel menselijk handelen. Als we ons richten op de fundamentele oorzaken van armoede en die aanpakken, krijgen mensen letterlijk weer de ruimte om ander gedrag aan de dag te leggen.

Ook 'Schuldig', een spraakmakende documentaireserie van Human, heeft invloed gehad op de manier waarop in Nederland naar armoede en de oorzaken daarvan wordt gekeken. De documentaire speelt zich af in de Vogelbuurt in Amsterdam-Noord en draait om een aantal bewoners van die buurt met schulden, maar ook om de werelden daaromheen: die van de deurwaarder, de hulpverlener, de schuldeiser en de lokale politiek. 'Schuldig' maakt inzichtelijk en voelbaar hoe groot de gevolgen van schulden en armoede zijn voor het alledaagse leven van mensen en hoe moeilijk het, gegeven het Nederlandse beleid rondom schuldenproblematiek, is eruit te ontsnappen. Na de tv-uitzending van de

documentaire in 2016 was een sterke toename te zien in maatschappelijke aandacht voor armoede en groeide het aantal beleidsinitiatieven gericht op het terugdringen van armoede en schulden.

Veranderingen ten goede

Investerings die de overheid in de afgelopen tien jaar gedaan heeft in het terugdringen van armoede- en schuldenproblematiek hebben onder meer geleid tot verschillende landelijke samenwerkingsverbanden en initiatieven, waaronder Schuldenlab070, SchuldenlabNL, de Alliantie Kinderarmoede, de Nederlandse Schuldhulproute en de Schuldeiserscoalitie. Ook zijn er landelijke publiekscampagnes gevoerd. 'Kom uit je schuld' en 'Kom jij eruit?' bijvoorbeeld, waren gericht op het tegengaan van schaamte over armoede en schulden. Ook zijn er honderden andere, meer kleinschalige initiatieven opgezet met als doel armoede en schulden terug te dringen (Van Geuns e.a., 2021).

Daarnaast veranderde in de regelgeving het een en ander. Zo paste de overheid begin dit jaar de Wet gemeentelijke schuldhulpverlening zodanig aan dat het leveranciers – nutsbedrijven, woningbouwverenigingen, verzekeraars – verplicht om huishoudens met beginnende betalingsachterstanden in hun vaste lasten te melden bij gemeenten. Die laatste zijn vervolgens verplicht om met de betreffende huishoudens na te gaan hoe deze betalingsachterstanden kunnen worden ingelopen. Deze wetswijziging heeft als doel om de grote schulden die op termijn kunnen ontstaan te voorkomen.

Lokaal zijn er meer voorbeelden te vinden van beleidswijzigingen die de druk op lage inkomensgroepen verminderen. Zo worden gemeentelijke heffingen in een aantal gemeenten automatisch kwijtgescholden als iemand bijvoorbeeld een bijstandsuitkering ontvangt. Deze mensen hoeven deze kwijtschelding daardoor niet steeds opnieuw zelf aan te vragen. De regeling ontlast niet alleen mensen, maar ondervangt ook het probleem dat mensen soms niet op de hoogte zijn van deze mogelijkheid tot kwijtschelding, of niet in staat zijn om die aan te vragen. Ook zijn er verschillende gemeenten die het mogelijk hebben gemaakt dat mensen met een bijstandsinkomen (hogere) giften mogen ontvangen, zodat deze groep jaarlijks ook enige (financiële) steun van anderen kan ontvangen. Een laatste voorbeeld betreft gemeenten die schulden van bepaalde groepen, zoals mensen met

Uitvoerders meer vrijheid geven om te handelen in de geest van de wet zou niet alleen de uitvoering effectiever maken, maar ook bijdragen aan een groter vertrouwen van burgers in de overheid.

geestelijke gezondheidsklachten, opkopen en kwijtschelden. De gemeenschappelijke noemer van deze vernieuwingen is dat de betrokkenen per saldo over een iets ruimer budget kunnen beschikken en minder snel in de knel komen met beleidsregels.

Verbeterde communicatie

Tot slot zien we dat (gemeentelijke) organisaties hun communicatie met burgers steeds vaker verbeteren. Schriftelijke communicatie (denk aan brieven, websites, e-mails, (digitale) aanvraagformulieren) wordt aangepast en vereenvoudigd. Dit is van belang omdat ingewikkeld taalgebruik en complexe aanvraagprocedures er veelal toe leiden dat mensen die daar wel recht op hebben, geen gebruikmaken van (gemeentelijke) aanvullende inkomensregelingen. Ook is er binnen organisaties groeiende aandacht voor mondelinge communicatie. Zo krijgen professionals regelmatig training in motiverende gespreksvoering en stresssensitief werken (Jungmann e.a., 2020). Overigens

blijkt daarbij het eenmalig trainen van uitvoerders vaak onvoldoende. Naast het technisch aanleren van betere gesprekstechnieken, is het noodzakelijk dat de volledige organisatie inzet op een aanpak waarbij vertrouwen in en oprechte belangstelling en respect voor klanten centraal staan. Als van dat laatste geen sprake is, is motiverende gespreksvoering een loze techniek: er zijn dan nog steeds factoren die effectieve hulpverlening in de weg staan.

De menselijke maat

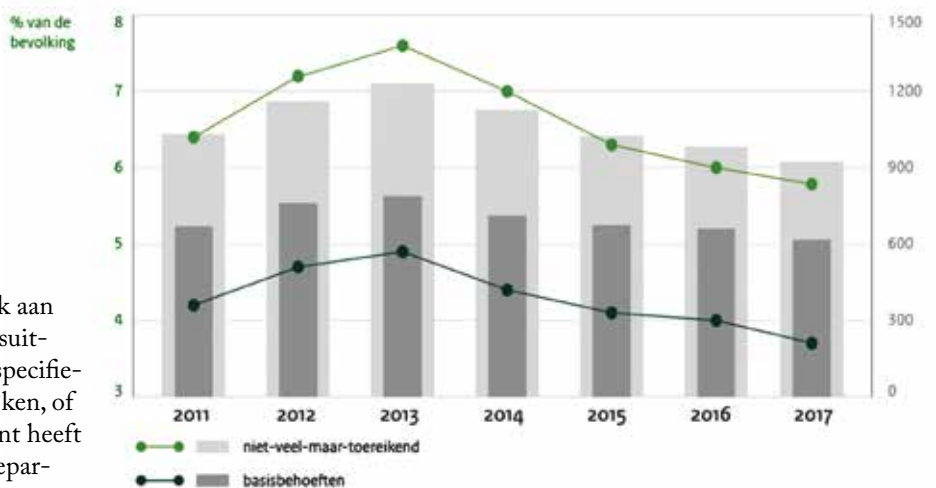
We hebben nu laten zien dat er zowel in het denken over armoede als in beleid om armoede terug te dringen een aantal zaken ten goede is veranderd. Betekent dat nu ook dat er genoeg gedaan is? Het antwoord op die vraag kan natuurlijk alleen maar ontkennend zijn. Daarvoor hebben nog te veel huishoudens te maken met armoede en schulden. Hieronder beschrijven we welke veranderingen er nog meer nodig zijn om armoede en schulden-

➔ problematiek verder terug te dringen. Het ontbreekt in de uitvoering van beleid vaak aan het toepassen van de ‘menselijke maat’: beleidsuitvoerders denken er vaak niet aan om naar de specifieke omstandigheden van een huishouden te kijken, of krijgen daartoe niet de ruimte. Een politieagent heeft bijvoorbeeld de vrijheid om iemand die foutgeparkeerd staat of door rood licht rijdt, op grond van specifieke omstandigheden, geen boete te geven. Die ‘menselijke maat’ zou bij de uitvoering van wet- en regelgeving in het sociaal domein ook het uitgangspunt moeten zijn, maar is dat tot op heden niet. Dit wordt schrijnend geïllustreerd met de Toeslagenaffaire, waar zowel in de wetgeving als in de uitvoering ‘de menselijke maat’ volledig zoek was (Frederik, 2021; Parlementaire ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag, 2020; Werkgroep reflectie toeslagenaffaire rechtbanken. Raad voor de Rechtspraak, 2021). Een belangrijke oorzaak van deze affaire is het rechtlijnig toepassen van algemene regels zonder oog te hebben voor de gevolgen van deze regels voor individuele huishoudens. Iets dergelijks is zichtbaar bij de toepassing van de Participatiewet. Deze wet moet erin resulteren dat ook mensen met een arbeidsbeperking werk vinden, maar laat weinig tot geen ruimte over voor aanpassing in de uitvoering. Een voorbeeld hiervan is de ‘boodschappenaffaire’: een bijstandsgerechtigde vrouw werd veroordeeld tot het terugbetalen van een deel van haar bijstandsuitkering, omdat haar moeder geregeld boodschappen voor haar deed (zie: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:CRVB:2021:1918>). Deze zaak leidde tot veel publieke verontwaardiging en toonde wederom dat het in de uitvoering van beleid ontbreekt aan maatwerk.

Meer speelruimte

Om maatwerk te kunnen leveren, zijn veranderingen in de wetgeving noodzakelijk en in de systemen (ICT, protocollen, werkplannen) die worden gebruikt voor het uitvoeren daarvan. Het aanpassen van wetgeving, en met name het veranderen van systemen als bijvoorbeeld het belastingen- en toeslagensysteem, zal veel tijd kosten. Wellicht is het gemakkelijker om beleidsuitvoerders meer ‘speelruimte’ te geven: bijvoorbeeld om terug te vorderen bedragen niet te allen tijde volledig terug te eisen. Ook het gebruik van betalingsregelingen is gemakkelijker te maken. Organisaties sturen nu vaak een reke-

Armoede bereikte piek in 2013, maar neemt daarna flink af
(Personen in armoede, 2011-2017 (in aantallen x 1000 en in procenten van de bevolking))

Figuur 1. Het basisbehoeftenbudget omvat de minimale uitgaven van een zelfstandig huishouden aan onvermijdbare, basale zaken als voedsel, kleding en wonen. Het niet-veel-maar-toereikend budget includeert ook de minimale kosten van ontspanning en sociale participatie. Van armoede is niet alleen sprake wanneer er een laag inkomen is zonder vrij opneembaar vermogen. Armoede kan ook aanwezig zijn wanneer een (wat) hoger inkomen gepaard gaat met schulden, waarvan het aflossen ten koste gaat van het vrij besteedbaar inkomen. De armoede die hierdoor wordt veroorzaakt is in deze figuur niet weergegeven.

Bron: CBS (Integrale Inkomens- en Vermogensstatistiek 2011-2017, SCP-bewerking)

ning voor de (terug)betaling van een volledig bedrag. In plaats daarvan kunnen ze ook standaard een (terug)betaling in termijnen voorstellen. Het staat mensen uiteraard vrij het bedrag wel in één keer (terug) te betalen. Uitvoerders meer vrijheid geven om te handelen in de geest van de wet zou niet alleen de uitvoering effectiever maken, maar ook bijdragen aan een groter vertrouwen van burgers in de overheid.

Meer vertrouwen

Wellicht het grootste probleem dat ten grondslag ligt aan falend armoedebeleid is het wantrouwen van de overheid jegens burgers. In het sociaal domein is veel beleid gestoeld op wantrouwen en in de afgelopen decennia heeft bij de uitvoering van diverse overheidsdiensten de controle van burgers een steeds centralere plek gekregen. Die nadruk op wantrouwen heeft er bijvoorbeeld toe geleid dat arme huishoudens allerlei formulieren moeten invullen om (financiële) ondersteuning te ontvangen en constant verantwoording moeten afleggen naar de gemeente of andere overheidsinstanties. Zelfs huishoudens die al jaren in dezelfde situatie leven, moeten keer op keer aantonen dat zij recht hebben op bepaalde gemeentelijke voorzieningen. Dit is frustrerend, want veel gegevens die nodig zijn om vast te stellen of een huishouden in aanmerking komt voor voorzieningen zijn bij ge-

meenten immers al bekend. Helaas laat de AVG-wetgeving het combineren van de relevante data vaak niet toe, waardoor burgers nog steeds onnodig belast worden met ingewikkelde en tijdrovende bureaucratistische handelingen. Het lijkt in het belang van huishoudens met een laag inkomen om waarden als privacy aan de ene kant en die van bestaanszekerheid aan de andere kant in een fundamentele discussie eens tegen elkaar af te wegen.

Gerichter beleid

Overheidsinstanties en goedbedoelen- en vermogensfondsen financieren een schier oneindig aantal projecten rond armoede en schulden. Deze projecten zijn veelal lokaal van aard, worden afzonderlijk uitgevoerd en een gemeenschappelijk doel ontbreekt. Een meer gerichte aanpak zou de effectiviteit ervan kunnen vergroten. Lokale beleidsmakers en uitvoerders kijken ook maar zelden naar de effectiviteit van een aanpak. Van de meeste projecten rond armoede en schulden is dan ook niet bekend wat hun toegevoegde waarde is. Het is denkbaar dat een aantal ervan niet of nauwelijks bijdragen aan het terugdringen van armoede en schuldenproblematiek. Gemeenten en fondsen zouden meer kunnen sturen op impact en moeten stoppen met de financiering van projecten die hun meerwaarde niet willen of kunnen aantonen.

Meer inkomen

Armoede is uiteindelijk een absoluut of relatief tekort aan geld. Er is de laatste jaren een steeds sterkere samenhang ontstaan tussen schulden en een te beperkt vrij besteedbaar budget. De echte weg uit armoede loopt dan ook via een stijging van het besteedbaar inkomen. Dat kan structureel eigenlijk alleen worden beïnvloed via de arbeidsmarkt. We zien echter dat een relatief grote groep er niet in slaagt of niet de gelegenheid krijgt om zich een structurele plaats te verwerven op de arbeidsmarkt om daar een inkomen te verdienen dat substantieel boven het minimumloon uitkomt. Dit heeft deels te maken met de verregaande flexibilisering van de arbeidsmarkt en het oprukken van de platformeconomie (Uber, maaltijdbestellers, flixboodschappendiensten, et cetera) en deels met het feit dat een deel van de beroepsbevolking niet over de competenties beschikt om zich een plek op de arbeidsmarkt te verwerven. Willen we armoede structureel omlaag dringen, dan is het noodzakelijk om zowel

het minimumloon als het sociaal minimum fors te verhogen. Daarbij moet de overheid toeslagen natuurlijk niet in gelijke mate verlagen; dan verandert er immers nog steeds niets. De uitkomst van deze aanpassingen zal moeten zijn dat het vrij besteedbaar inkomen omhooggaat en dat vaste lasten een kleiner deel van het netto-inkomen gaan uitmaken.

Ten slotte

Zoals beschreven zijn er in de afgelopen tien jaar in Nederland om armoede tegen te gaan al veel belangrijke veranderingen in gang gezet. Die laten nog niet het gewenste effect zien. Niettemin denken wij dat ze een eerste aanzet zijn tot de omslag in denken en handelen die noodzakelijk is voor een structurele aanpak van armoede- en schuldenproblematiek. Om echt een eind te maken aan armoede zijn een aanpassing van het belastingen- en toeslagensysteem en een gerichter armoedebestrijdingsbeleid noodzakelijk, waarin meer aandacht is voor de menselijke maat, meer ruimte bestaat in de uitvoering en waarin het vertrouwen in burgers centraal staat. Als we deze uitgangspunten opnemen in beleid en toepassen in de uitvoering en het minimuminkomen verhogen, hoeft er volgens ons in 2030 in Nederland geen kind meer op te groeien in armoede. ❖

Dit artikel verscheen eerder in het 'Vakblad Sociaal Werk', nummer 6 in december 2021.

Literatuur

- Frederik, J. (2021). 'Zo hadden we het niet bedoeld. De tragedie achter de toeslagenaffaire.' *de Correspondent*
- Geuns, R. van, Mak, J., & Boonstoppel, E. (2021). *Van Schulden Naar Kansen. Weten wat werkt* (R. Van Geuns, J. Mak, & E. Boonstoppel (eds.)) Bussum: Thoth.
- Jungmann, N., Wesdorp, P., & Madern, T. (2020). *Stresssensitief werken in het sociaal domein. Inzichten en praktische handvatten voor hulp- en dienstverleners*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Mullainathan, S. & Shafir, E. (2013). *Scarcity: Why Having Too Little Means So Much*. New York: Times Books.
- Parlementaire ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag. (2020). *Ongekend Onrecht*, 132
- Sociaal Cultureel Planbureau. (2019). *Armoede in kaart*
- Werkgroep reflectie toeslagenaffaire rechtbanken. Raad voor de Rechtspraak (2021). *Recht vinden bij de rechtbank. Lessen uit kinderopvangtoeslagzaken*

SAMEN MEEDOEN IS GEMAKKELIJKER DAN ALLEEN

In het Participatiehuis in 's-Hertogenbosch zijn klanten deelnemers. Zo ontwerpen en onderhouden zij zelf de tuin, maar kunnen zij ook met een virtual reality (VR)-bril verschillende beroepen van binnenuit bekijken. Wat het Participatiehuis vooral bijzonder maakt is dat deelnemers die voor de gemeente vaak jarenlang niet meer scherp in beeld waren, hier meedoen en meetellen. Niet in de eerste plaats om wat ze wel of niet kunnen, maar omdat ze er zijn.

WAT IS HET PARTICIPATIEHUIS?

Het Participatiehuis is een innovatieve voorziening in het kader van de Participatiewet. Het is ontwikkeld door WeenerXL, het leer- en werkbedrijf van de gemeente 's-Hertogenbosch, voor inwoners die al geruime tijd (vaak jarenlang) als enige inkomstenbron een bijstandsuitkering hebben. Deze situatie gaat bij sommigen gepaard met armoede, lichamelijke en/of psychische kwetsbaarheid, schuldenproblematiek en eenzaamheid. Er zijn diverse redenen die hen op de veilige plek van de thuishaven kunnen houden, waaronder weezin tegen bemoeienis van de overheid; bekendheid met of angst voor de knoeierige wirwar aan maatschappelijke instituties, betaald werk of vrijwilligerswerk. Ook als dit een schrijnend sociaal isolement of jarenlange gevoelens van frustratie, verbitterdheid en ten slotte berusting betekent.

Wat hebben we als gemeente onze inwoners nog meer voor goeds te bieden buiten een uitkering, was een van de startvragen bij het ontwikkelen van het Participatiehuis. En als vervolgvraag: Hoe zorgen we ervoor dat meedoen rechtvaardig is en tegelijkertijd de kwaliteit van het leven van inwoners verbetert? Het uitgangspunt werd dat elke deelnemer hier in ieder geval optimaal kansen mag creëren of benutten, die zij zonder tussenkomst van deze voorziening niet zouden hebben gehad of waarvan zij eerder overtuigd waren dat deze hen niks goeds zou opleveren. Een ander belangrijk uitgangspunt werd dat we een veilige maar krachtige en stimulerende sociale omgeving wilden realiseren, waarin deelnemers zich gehoord en gezien voelden, erbij zouden horen en echt zouden worden gemist als ze een keer niet aanwezig waren.

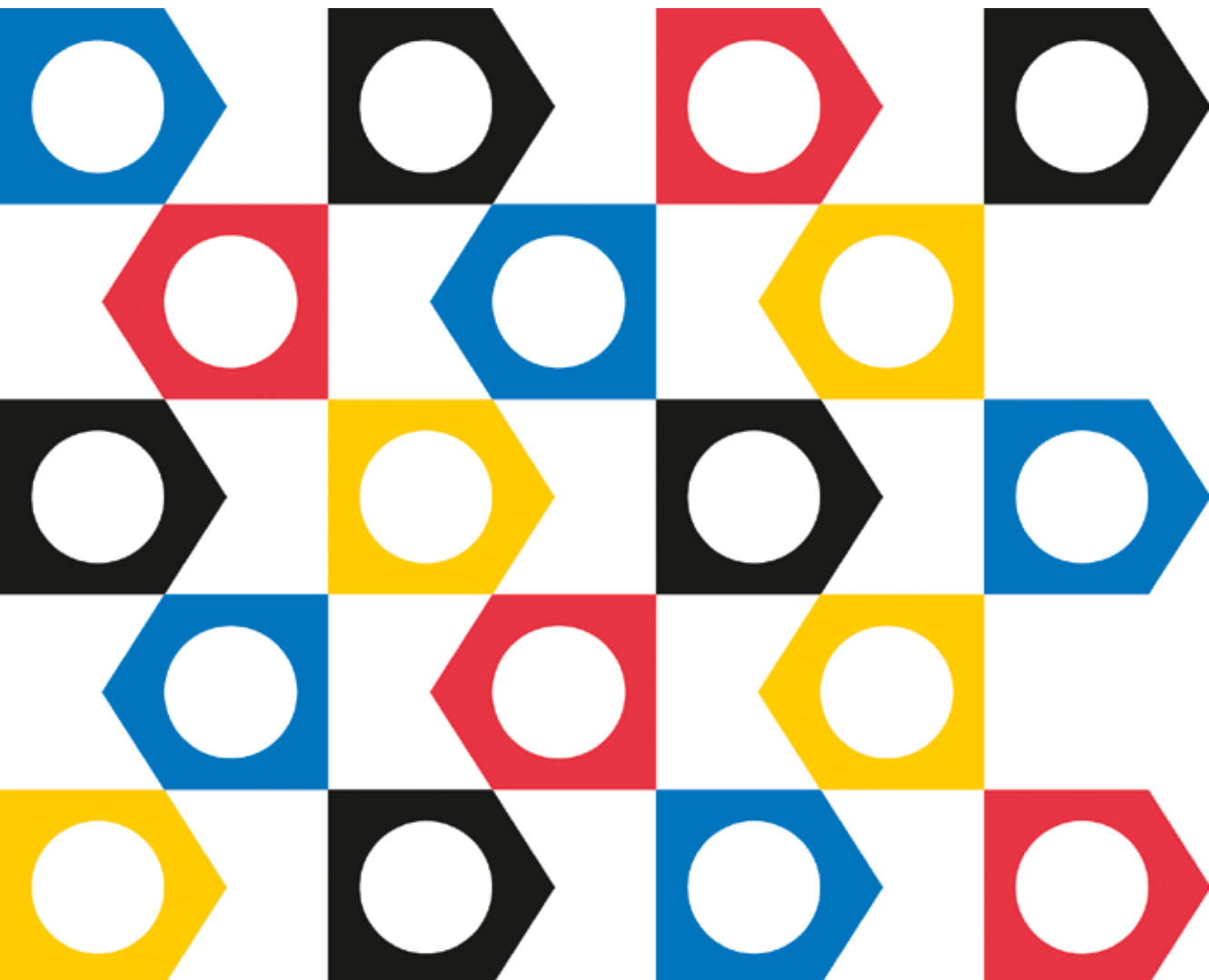

oe werkt het praktisch in het Participatiehuis?

Deelnemers leren, ontdekken, onderzoeken, bewegen en werken in kleine groepen aan sociale en creatieve activiteiten onder begeleiding van een trainer/coach. Zij komen hier gemiddeld twee dagdelen per week bij elkaar, gedurende zes tot acht maanden. Afwisselend doen ze groepsgewijs mee aan een *blended* methodisch opgezet persoonlijk ontwikkelprogramma en een 'open werkatelier'. Ze leren zichzelf en elkaar op een andere manier kennen. Zo oefenen ze in sociale vaardigheden; praten ze met elkaar over wat er in de wereld zoal gebeurt en wat dat voor hen persoonlijk betekent; koken en eten ze samen; doen ze aan yoga of een andere sport; tuinieren ze en doen creatieve activiteiten. Ze maken bijvoorbeeld samen meubels. Ook kunnen zij diverse activiteiten doen om beter te worden in taal- of digitale vaardigheden of om verkeersvaardig te blijven. Een vraag die deelnemers met elkaar en de trainer/coach in deze periode onderzoeken en uitproberen is: *'Waar zou je nog meer aan mee willen doen en wat zou je leven nog meer zin geven?'* Een kennismaking met bijvoorbeeld de bibliotheek, een schaakvereniging in de buurt, een verzorgingshuis

OVER DE AUTEUR

Team Participatiehuis, WeenerXL, Gemeente 's-Hertogenbosch

dat op zoek is naar wandelmaatjes of een kinderboerderij die blij is met betrokken dierenverzorgers. Dit helpt deelnemers om een beeld te krijgen van wat er zo allemaal te doen is in de gemeente, wat je zin en voldoening kan geven, wat je zelf een ander te bieden hebt en soms ook: een overzicht te krijgen van wat het betekent als je het financieel beter krijgt, zonder het risico hiermee in het moeras te belanden.

De sociale context als versneller, wat doen we anders dan anders?

Het Participatiehuis draait dankzij verschillende werkzame factoren. We willen er in deze bijdrage één uitlichten. Dat is de sociale steun als aanjager bij eigen initiatieven en plannen van deelnemers. Veel van wat we anders doen, begint bij de keuze dat deelnemers in het Participatiehuis in kleine groepen samen werken en leren.

Leefomgeving thuis beweegt mee

Het programma biedt in de eerste plaats kansen om de leefomgeving thuis zo veel mogelijk mee te laten

bewegen met de persoonlijke initiatieven en acties van de deelnemer. De deelnemer bepaalt zelf op welke manier.

INTERMEZZO

Toen we het programma aan het voorbereiden waren, hielpen speel- en spelmetaforen ons bij de oriëntatie op wat we wel en zeker niet wilden in het Participatiehuis. Graag delen wij er een van.

Doe je mee?

'Doe je mee?' klinkt al generaties lang als de verlossende vraag op veldjes, pleintjes en op de stoep voor je huis. Als je die vraag hoort, kun je meedoen met het reeds bestaande clubje; je hoort erbij. Geen verlammende verwachtingen, prestatiestress of gereide twijfel; je start met de voorsprong van vertrouwen. 'Ik doe mee, ik hoor erbij'. Je loopt en rent, holt en staat stil, valt en staat weer op, laat ballen lopen en raakt ze af en toe, je deint mee met de armen om je schouders van je maatjes, je zere elleboog voel je al lang niet meer. We roepen en lachen, moedigen elkaar aan en als we moe zijn laten we ons vallen in het gras. Tijd telt niet meer mee. 'Wat hebben jullie gespeeld?' vragen ze thuis. 'Gewoon, goed gespeeld'.

'We hadden thuis een prachtig gedekte kersttafel met daarop het stuk dat ik had gemaakt in het Participatiehuis. Mijn dochters vonden het ook heel mooi en we hebben tijdens het diner ook nog de thuiswerkopdracht besproken: wat zien anderen als mijn kwaliteiten? Hier hebben we een opname van gemaakt en die wil ik jullie (de groep van deelnemers) graag laten horen.'

Een andere deelnemer vertelde in de groep dat het contact met zijn dochter de laatste tijd moeizaam ging. Toen hij aan de slag ging met de thuiswerkopdracht over zijn plannen, heeft hij lang gearzeld maar toch zijn dochter opgebeld en gevraagd of ze hem wilde helpen met de opdracht; 'zogenaamd omdat ik de opdracht niet goed begreep'. Ze praatten lang en goed met elkaar, hij was blij dat ze echt weer contact hadden gehad en dat het ergens over ging.

Nieuwe betekenisvolle relaties

Daarnaast ontwikkelen we samen met deelnemers in het Participatiehuis een fysieke en sociale omgeving met alle kenmerken van een veilige maar stimulerende werk- en ontwikkelplek. Deelnemers moedigen elkaar aan, worden maatjes, helpen elkaar bij hobbels en frictie. Ze denken mee over een nieuwe inrichting hier en bedenken bijvoorbeeld zelf werkinstructies. Verbinding met een inspirerende omgeving maar ook gedeelde regie en verantwoordelijkheid maken het een stuk makkelijker om je open te stellen voor nieuwe dingen en nieuwsgierig te zijn naar andere mensen en standpunten. Samen werken we bovendien aan nieuwe, betekenisvolle relaties met de omgeving, buiten het Participatiehuis.

'Gezellig zo met zijn allen eten, de tafel dekken voor zoveel personen is toch zoveel leuker dan voor jezelf alleen'

Huis

Vooruitgang

Veilig

Richting

Een deelnemer krijgt tijdens een creatieve activiteit complimenten van de groep. De activiteit leek op iets wat ze vroeger had gedaan. 'Ik heb ook echt ervaring, dat kan je nu wel merken ja. Blijkbaar ben ik het niet verleerd', gaf ze vervolgens trots aan.

Een andere deelnemer gaat een stap maken van vrijwilligerswerk naar betaald werk. Hij vindt het erg jammer dat zijn vrijwilligerswerk dan gaat stoppen, omdat hij het als waardevolle plek ziet. Hij bespreekt dit in de groep, waarna er onderling wordt afgesproken met een andere deelnemer om samen eens te gaan kijken of het vrijwilligerswerk overgenomen zou kunnen worden.

Deze twee aanvliegroutes - de eigen naaste omgeving en de nieuwe betekenisvolle kring die we samen met de deelnemers creëren - werken als gangmakers en versnellers voor het op een of andere manier in actie komen. Zo leren deelnemers hindernissen te nemen of een lastige stap zetten buiten de eigen kring. Maar ook leren zij om in goed gezelschap betrokkenheid en verbinding te kunnen voelen met nieuwe relaties, met andere invalshoeken en perspectieven.

Tot slot. Fijn dat je er bent

Van deelnemers, maar ook van andere bezoekers, krijgen we vaak te horen dat binnenkomen in het Participatiehuis voelt als een warm welkom: 'Fijn dat je er bent. Doe je mee?' We vormen het veldje waar spelers al een partijtje spelen en blij zijn met versterking. Deelnemers lopen mee en kijken al doende hoe het werkt. Waar ze plezier aan beleven, waar ze tegenaan lopen. In activiteiten en interacties met de deelnemers anticiperen we op beweging in stramme patronen in het vertrouwen dat ontwikkeling altijd mogelijk is. Maar we anticiperen ook op 'overlevering' naar deelname aan en verbinding met een bredere sociale, maatschappelijke kring. Hun bestaande en nieuw gevormde relaties zijn van groot belang bij deze ontwikkeling. En het mag best schuren; wrijving en frictie brengen je samen verder. Met deze bril op is het gemakkelijker om deelnemen niet als een doel op zich te zien, maar als een middel om emancipatie en een goed of beter leven voor inwoners op de een of andere manier dichterbij te brengen. Spelers mislopen is geen optie. ❖

*Team Participatiehuis
WeenerXL, Gemeente 's-Hertogenbosch*

1675 kinderen van toeslagenouders uit huis geplaatst sinds 2015

Begin dit jaar waren nog 555 kinderen van ouders die gedupeerd zijn in de toeslagenaffaire uit huis geplaatst. Dat meldt het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

Bron: Algemeen Dagblad
Auteur: Hans van Soest
Datum: 11-05-2022

Scan voor het hele artikel de QR-code

‘Armoede reden diefstal levensmiddelen’

In Zoetermeer is recent een oudere man van 80 jaar aangehouden voor diefstal van levensmiddelen. Hij kon niet van z'n AOW rondkomen. Bovendien nam hij ook producten weg voor z'n bureu. Hij werd weliswaar met een reprimande weggestuurd, doch meneer zal de schande van de arrestatie voor de diefstal zelf nog wel lang voelen.

Bron: Telegraaf
Auteur: Mevr. Brugman, Lelystad
Datum: 26 april 2022

Scan voor het hele artikel de QR-code

Huishoudens met stadsverwarming nog jaar vast aan hoge gasprijs

Huishoudens met stadsverwarming moeten mogelijk tot in 2023 een hoge energieprijs betalen. Voorlopig komt er namelijk geen ontkoppeling van de energieprijs voor warmtenetten en de gasprijs, zeggen Haagse bronnen tegen de NOS.

Bron: NOS
Auteur: Ewoud Kieviet
Datum: 13 mei 2022

Scan voor het hele artikel de QR-code

Duizenden extra klanten kloppen aan bij de voedselbank

Steeds meer mensen gaan naar de voedselbank. Sinds januari van dit jaar is het aantal klanten met 15 procent gestegen, dat komt neer op zo'n 6000 huishoudens, zegt voorzitter Leo Wijnbelt van koepel Voedselbanken Nederland tegen het Nederlands Dagblad.

Bron: NOS
Datum: 12 mei 2022

Scan voor het hele artikel de QR-code

Ook middeninkomens vrezen rekeningen niet te kunnen betalen

Niet alleen minima worden getroffen door de inflatie. “Veel meer dan anders”, krijgt het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud) telefoontjes, mails en berichten van mensen die zeggen niet rond te kunnen komen. “Opvallend genoeg” nu ook meer van de inkomensgroep daarboven.

Bron: NOS
Datum: Dinsdag 10 mei 2022

Scan voor het hele artikel de QR-code

Vlees, groente en koffie duurder; inflatie (9,6 procent) blijft pieken

De prijzen van voedingsmiddelen als vlees en groente lopen snel op en dragen steeds meer bij aan de hoge inflatie. Voeding was in april 8,5 procent duurder dan een jaar eerder. In maart was die stijging nog 6,2 procent.

Bron: NOS
Datum: 10 mei 2022

Scan voor het hele artikel de QR-code

Steeds meer producten en diensten fors duurder: 'Slagers en viswinkels hebben het nu zwaar'

De inflatie grijpt steeds breder om zich heen. Terwijl energie en benzine nog altijd heel duur zijn, lopen ook veel andere prijzen hard op. Van koffie tot groenten en van vloerbedekking tot bier. "De hoge prijzen nestelen zich steeds verder in ons boodschappenmandje."

Bron: Telegraaf
Auteur: Martin Visser
Datum: 10 mei 2022

Scan voor het hele artikel de QR-code

Voedselbank Hart van Drenthe luidt noodklok: Sterk toenemende armoede, alle hulp welkom

De Voedselbank Hart van Drenthe, die wekelijks ongeveer 450 huishoudens in de gemeenten Assen, Aa en Hunze, Midden-Drenthe en Tynaarlo van voedselpakketten voorziet, zet zich schrap. Berichten dat het aantal mensen, dat in Nederland in een armoedesituatie terecht komt, fors stijgt, baart ook de voedselbank voor Noord- en Midden-Drenthe zorgen.

Bron: Dagblad van het Noorden
Auteur: Robbert Willemsen
Datum: 31 mei 2022

Scan voor het hele artikel de QR-code

'Armoede kan hersenontwikkeling verstoren'

De hersenontwikkeling van jonge mensen kan verstoord worden als ze in relatieve armoede opgroeien, zo blijkt uit een nieuwe studie.

Bron: NU.nl
Auteur: Dennis Rijnvis
Datum: 8 juni 2022

Scan voor het hele artikel de QR-code

Meer superrijken én meer superarmen door covid

In een snijdend rapport legt Oxfam bloot hoe de covid-19-pandemie de superrijken nog rijker maakte terwijl armoede miljoenen meer mensen in de klauw kreeg. Het rapport wordt gelanceerd terwijl miljardairs voor het eerst sinds corona terug samenkomen op het World Economic Forum in het Zwitserse Davos.

Bron: Duurzaam Nieuws
Auteur: IPS
Datum: 28 mei 2022

Scan voor het hele artikel de QR-code

Energier rekening in jaar 86 procent hoger, grote verschillen huishoudens

Met de huidige energieprijzen betaalt een huishouden bij een nieuw contract dit jaar gemiddeld 2800 euro aan energie. Dat is ruim 1300 euro meer dan een jaar geleden, een stijging van 86 procent, verwacht het Centraal Bureau voor de Statistiek op basis van de prijzen in januari 2021 en 2022.

Bron: NOS
Datum: 18 februari 2022

Scan voor het hele artikel de QR-code

De maatschappelijke tweedeling tussen veilig en onveilig gehechten

Jan C.M. Willems
Maastricht, 30 mei 2022

Wereldwijd, in landen arm en rijk, is op elke drie kinderen één kind onveilig gehecht aan zijn of haar vader, moeder of andere opvoeder. Eén op de drie onveilig gehechte kinderen is dat weer in ernstige mate. Dat zijn de liefdeloos of 'opvoedloos' grootgebrachte kinderen. De kinderen die zijn mishandeld, verwaarloosd en/of misbruikt. De kinderen die getuige waren van huiselijk geweld. De kinderen uit ernstig disfunctionele gezinnen. Als zij later, in en door een proces van rouw arbeid en verwerking, niet alsnog veilige gehechtheid verwerven, is het risico levensgroot dat zij hun omgeving op een of andere wijze met hun trauma's besmetten. Dat hun pijn en onmacht, woede en verdriet op een of andere wijze wordt doorgegeven aan de volgende generatie. Om de transgenerationale cirkel van kinderbeschadiging te doorbreken, is dus rouw arbeid nodig. Rouw arbeid voordat aan opvoeding van de volgende generatie wordt begonnen. Mensenrechtelijk en maatschappelijk gezien is het dus een belang-

rijke taak voor overheid en samenleving rouw arbeid mogelijk te maken en te faciliteren. Maar dan doet een reusachtig probleem op. Een probleem dat ik zie als de grote tweedeling in de maatschappij. De tweedeling niet, of niet in de eerste plaats, tussen arm en rijk. Maar tussen van jongs af aan veilig gehechten, twee op de drie kinderen, en de ernstig onveilig gehechte kinderen. En dan met name de ernstig onveilig gehechten die, op jongere of latere leeftijd, in een rouwproces zitten, hun verleden te boven willen komen. Waar vinden zij persoonlijke en maatschappelijke steun? Waar vinden zij hulp? Waar vinden zij lotgenoten?

Het antwoord op die eerste vraag zou om te beginnen moeten zijn: in de persoonlijke en maatschappelijke erkenning en herkenning van jeugdtrauma's en hun levenslange impact op het leven van vroeg en langdurig getraumatiseerden. Het antwoord op de tweede en derde vraag zou daar dan al vrij snel uit voortvloeien. Net zoals een paar generaties terug de erkenning en herkenning van onderdrukking en discriminatie van vrouwen en meisjes al vrij snel tot andere wetgeving en beleid hebben geleid. Niet van de ene dag op de andere, en niet zonder strijd, slag of stoot. Maar wel tot aanzienlijke verbeteringen – geleidelijk en nog altijd onvoldoende – in de positie van de vrouw. Voor huiselijk geweld en in het bijzonder kindermishandeling geldt dat niet. Nog niet? Waar zijn hier de pioniers? De helden die dwars tegen de stroom in aandacht vragen voor die onzichtbare tweedeling in de samenleving? Voor de uitsluiting en marginalisering van onveilig gehechten door het onbegrip – het zich niet kunnen verplaatsen in de positie van het kwetsbare en gekwetste kind in de volwassene – van de twee derde meerderheid van van jongs af aan veilig gehechten? De pioniers en helden die, in en door en na een proces van rouw arbeid over hun eigen ervaringen, aan de slag gaan voor die een derde minderheid?

OVER DE AUTEUR

Jan C.M. Willems (1952) promoveerde op het vuistdikke *Wie zal de opvoeders opvoeden?* (1998). En werd vervolgens de eerste hoogleraar Kinderrechten in Nederland. Samen met psychiater Dries van Dantzig richtte hij RAAK op, de Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling.

Oud-hoogleraar (traumakundige) kinderrechten. Auteur van onder meer *Wie zal de Opvoeders Opvoeden?* (TMC Asser Press 1999), *'A world fit for children': van liefdadigheid naar gedeelde verantwoordelijkheid* (SWP 2003), *Hier en nu – Senryu's* (SWP 2021), *Hier en nu – deel 2, Senryu's in reservertijd* (SWP 2022) en *Hier en nu – deel 3, Senryu's in overlevingstijd* (SWP 2022). In voorbereiding: *Hier en nu – deel 4, Senryu's van de laatste tijd*. Zie voor diverse wetenschappelijke publicaties PedagogiekDigitaal.nl en Researchgate.net, Jan Willems.

► Die gewoon beginnen? De strijd aangaan? Tegen de stroom in zwemmen? Hier zijn wij en het kan en moet anders! Het kan en moet beter! Niet overmorgen, niet morgen, maar vandaag! Hier en nu! Hulpverleners zijn onderdeel van en geen uitzondering op het probleem van de tweedeling. Er zijn er die van jongs af aan veilig gehecht waren: *de gezegenden*. Gezegenden hebben in hun jeugd genoeg emotioneel kapitaal van hun opvoeders en omgeving meegekregen om een emotioneel redelijk stabiel leven te kunnen leiden. Daarnaast heb je de *helden*, dit zijn de mensen die door rouwarbeid en therapie veilige gehechtheid hebben verworven. Helden hebben door toedoen of nalaten van opvoeders en/of omgeving in hun jeugd geen emotioneel kapitaal meegekregen, erger nog: hun startkapitaal is negatief. Beetje bij beetje hebben zij later zelf – dankzij en soms zelfs deels ondanks hun omgeving, therapie en relaties – een negatief naar een positief emotioneel kapitaal om moeten buigen, grammetje na grammetje hun eigenwaarde bij elkaar sprokkelend, om zo – na veel pijn en verdriet, schade en schande, soms ook anderen aangedaan – toch nog een betrekkelijk stabiel leven op te kunnen bouwen. Als laatste heb je de mensen die hun onveilige gehechtheid ontkennen of bagatelliseren: *de survivors*. Ook survivors hebben van huis uit geen of een negatief emotioneel startkapitaal meegekregen. Zij zijn later keihard bezig emotioneel te overleven waarbij zij zichzelf en/of anderen vaak ernstig tekort doen. Zij zijn precies wat de Engelse term zegt: survivors, overlevers. Zowel helden als survivors hebben hun kwetsbaarheid omgebogen in kracht. Helden door van kwetsbaarheid hun kracht te maken. Survivors door hun kwetsbaarheid ver weg te stoppen. Zij het tegen een hoge prijs: die van hun eigen geluk en/of dat van anderen. Hun overleven is maar al te vaak een niet geleefd leven. Survivors kunnen te veel geven. En te veel nemen. Survivors en helden weten elkaar onderling soms feilloos te vinden en te herkennen: survivors andere

survivors, helden andere helden. Zoals een vriend me eens zei: ze hebben een ‘ragfijn of draadloos contact’ met elkaar. Bij survivors kan dat rampzalig uitpakken, vooral als verlatings- en bindingsangstigen met elkaar in zee gaan. Helden in de hulpverlening noemen we ervaringsdeskundigen. Voor deze laatsten zal het niet, maar voor de gezegenden juist wél moeilijk zijn om de impact van jeugdtrauma’s op de levensloop in al zijn diversiteit en complexiteit te doorgronden. Om in volle omvang te bevatten hoe bodemloos wreed en onmenselijk volwassenen jegens kinderen, hun ‘bloedeigen’ kinderen, kunnen zijn. Net als survivors lopen gezegenden dan het risico in de ontkenning of andere vormen van afweer te schieten: ‘dit kan en mag niet waar zijn.’ Helden weten als geen ander dat het verleden in het heden geïntegreerd moet worden en nooit kan worden weggepoetst. Dat het om complexe en langdurige processen gaat, in ontelbare vormen en varianten, met ups en downs en nooit volledig afgerond. En bovenal dat hulpverleners in staat moeten zijn tot diep menselijk contact: ‘niets menselijks is mij vreemd.’ Veiligheid, verbinding en vertrouwen zijn daarbij sleutelbegrippen. Verbeter de wereld, begin bij de tweedeling tussen veilig en onveilig gehechten. ❖

• Tweedeling

Er zijn twee soorten mensen: als kind al of niet veilig gehechten

• Alsnog-veiligen

Onveiligen die hun jeugd hebben verwerkt, zijn alsnog-veiligen

• Survivors

Survivors zijn die onveiligen die hun jeugd maar half verwerkten

• Slachtoffers

Slachtoffers zijn die onveiligen die hun jeugd niet hebben verwerkt

• Verwerking (1)

Verwerking is het verrichten van rouwarbeit die jouw zelf bevrijdt

• Verwerking (2)

Totdat je zelf jouw zelf bevrijdt, zit jouw zelf in jezelf gevangen

• Gevolgen (1)

De gevolgen van ernstige onveiligheid duren levenslang

• Gevolgen (2)

Rouwarbeit beperkt de ernst van die gevolgen voor zelf en ander

• Gevolgen (3)

Veiligen snappen vaak niets van de gevolgen voor onveiligen

• Veiligen

Is voor veiligen wel te bevatten hoe wreed ouders kunnen zijn

• Helden

Alsnog-veiligen zijn helden, die anderen goed kunnen helpen

• Anti-helden

Anti-helden zijn survivors die anderen schade toebrengen

• Gezegend

Gezegend zijn de veiligen, ernstig beperkt zijn de slachtoffers

• Slachtoffers

Slachtoffers zijn soms de grootste veroorzakers van leed en schade

• Slachtofferdaders (1)

Slachtoffers die een ander beschadigen zijn slachtofferdaders

• Slachtofferdaders (2a)

De psychopaat zet geweld bewust in om macht uit te oefenen

• Slachtofferdaders (2b)

Uit onmacht en pijn slaat de slachtofferdader met spijt als gevolg

• Slachtofferdaders (3)

Als de pijn van toen opduikt in het hier en nu en leidt tot geweld ...

• Slachtofferdaders (4)

Oud zeer getriggerd, een kleine aanleiding leidt tot een explosie

• Slachtofferdaders (5a)

Vraag niet wat is er mis met jou maar wat is jou als kind aangedaan

• Slachtofferdaders (5b)

Jongen, waarom is jouw lontje zo kort, weet je zelf waar het aan schort?

• Slachtofferdaders (6a)

Wat is er in dat gezin aan de hand dat dat kind een ander pest?

• Slachtofferdaders (6a)

Wat is er in dat gezin aan de hand dat dat kind een ander martelt?

• Slachtofferdaders (7)

Wat als gedrag een reactie is op ons niet begrijpen van pijn?

• Geleefd leven

Liefde is het slot, verwerking de sleutel van een geleefd leven

• Geen leven

Wie de deur van moed en inzicht niet openen hebben geen leven

• Slot

Slachtoffers lijden meer dan dat zij leven, waar vinden zij het slot

• Sleutel

De sleutel vinden lukt misschien nog het best met helden als helpers

• Samenleven

Survivors kunnen onderling in relaties slecht samenleven

• Rampspoed

Verlatingsangstig trekt verbindingsangstig aan, recept voor rampspoed

• Waanzin

De relatie van twee slachtoffers lijkt soms op een folie à deux

• Relatiegeluk

Gezegend en helden hebben onderling de beste kansen

Problematische schulden zijn een individueel én een maatschappelijk probleem: een probleem dat met de huidige stijging van de prijzen voor energie en levensmiddelen snel groter dreigt te worden. Voor het voorkómen van risicovolle en problematische schulden is snel nieuw beleid nodig dat de bestaanszekerheid van mensen

STEL BESTAANSZEKERHEID BIJ BREDE ARMOEDE-

foto Bigstock

centraal stelt. Dat stelt de Raad voor Volksgezondheid & Samenleving (RVS) in het advies 'Van schuld naar schone lei' dat op 20 april 2022 werd aangeboden aan minister Carola Schouten. Op de korte termijn ziet de RVS een nationale saneringsopgave als begin van benodigde hervormingen.

VAN MENSEN CENTRAAL EN SCHULDENAANPAK

Persbericht Raad voor Volksgezondheid & Samenleving – 20 april 2022

In 2019 hadden volgens het NIBUD circa 2,8 miljoen huishoudens moeite met het betalen van rekeningen. Volgens het CBS hebben minimaal 614.000 huishoudens problematische schulden. Dat zijn schulden die zo hoog zijn dat men daar niet meer op eigen kracht vanaf komt. Door de snelle stijging van de energieprijzen en levensmiddelen het afgelopen jaar zal deze groep alleen maar groter worden.

In 2018 werd het totale bedrag aan problematische schulden geschat op 3 tot 3,5 miljard euro. De individuele en maatschappelijke kosten van schulden zijn in termen van geld, gezondheid, welbevinden en toekomstperspectief vele malen groter dan de baten van het innen ervan. Daarmee is het volgens de RVS ook een maatschappelijk probleem dat vraagt om

- ▶ daadkrachtig beleid. Met dit advies biedt de RVS aanbevelingen voor de versterking van de ambitie van dit kabinet om 'de brede armoede- en schuldenaanpak met volle kracht door te zetten'.

Nationale saneringsopgave

Voor het voorkómen van risicovolle en problematische schulden op de middellange termijn is nieuw beleid nodig dat de bestaanszekerheid van mensen centraal stelt. Op de korte termijn ziet de RVS een nationale saneringsopgave als begin van benodigde hervormingen. Voor nieuwe wetgeving zijn er twee leidende beginselen: de norm dat de overheid niemand in een perspectiefloze situatie mag brengen of houden, en dat de overheid haar burgers die met schulden te maken hebben een menswaardig bestaan moet bieden. De saneringsopgave bestaat uit drie delen.

- Stel preventie van problematische schulden centraal in al het beleid, bijvoorbeeld door het opzetten van een centraal schuldenregister.
- Richt een schuldhulpverleningstraject op het bieden van perspectief. Hierin moet het saneringskrediet altijd primaat krijgen boven schuldbemiddeling. Zodat mensen met problematische schulden snel geholpen worden en zeker zijn van een schone lei aan het einde van het traject.
- Biedt mensen die succesvol uit de schulden zijn gekomen passende nazorg. Gemeenten moeten actieve vinger-aan-de-polshulp aanbieden aan mensen die schuldevrij zijn, zodat ze niet terugvallen in schulden.

De overheid is aan zet om hier een leidende rol te nemen door wetgeving te veranderen. De zorg voor inwoners in kwetsbare omstandigheden moet voorrang krijgen boven de angst voor individuele fraude.

Voorkomen is beter dan genezen

Investeren in schuldhulpverlening is ook investeren in gezondheid en kwaliteit van leven. Daarom acht de raad het van belang om op de langere termijn een andere manier met schulden en schuldhulpverlening om te gaan. Vanuit haar zorgplicht kan de rijksoverheid bijdragen aan werk dat loont, betaalbare huisvesting, toegankelijk onderwijs en een betrouwbare en voorspelbare overheid. Dit zal tijd kosten maar is van fundamenteel belang om een menswaardig bestaan en perspectief te bieden. ❖

*Meer informatie is te vinden in het advies *Van schuld naar schone lei* | *Advies | Raad voor Volksgezondheid en Samenleving* (raadrvs.nl). Zie QR-code.*

JOUW WERK MIJN LEVEN

Openluchttheater Cabrio Soest | 6 september

JEUGDBESCHERMING EN JEUGDRECLASSERING: WAT MAAKT HET VERSCHIL?

Tijdens dit bijzondere congres in de bossen van Soest geven we het woord aan onze cliënten en reflecteren we samen met hen, professionals en wetenschappers op dat wat écht werkt in jeugdbescherming en jeugdreclassering.

PROGRAMMA

In gesprek over jeugdbescherming en Licht Verstandelijke Beperking

In deze sessie kijken we vanuit drie verschillende perspectieven naar jeugdbescherming in combinatie met een Licht Verstandelijke Beperking (LVB). Ouders en jongeren met een LVB vertellen over hun leven en ervaring met jeugdbescherming: wat is hen overkomen en wat heeft voor hen gewerkt? Bijzonder hoogleraar LVB, ouderschap en Jeugdbescherming *Maroesjka van Nieuwenhuizen*, en jeugdzorgwerkers, gaan hierop in vanuit hun wetenschappelijke kennis en professionele ervaringen onder leiding van *Ingrid ten Berge* (directeur Expect Jeugd).

18- 18+ Volwassen worden in de jeugdbescherming

De overgang naar volwassenheid is voor elke jongere een belangrijke fase. Voor jongeren die met jeugdbescherming te maken hebben al helemaal. In deze workshop luisteren we naar de ervaringen en tips van jongeren uit de jeugdbescherming en de ervaringen van de jongeren in Time Of Your Life, een aanpak voor jongeren die helpt de overgang naar volwassenheid voor kwetsbare jongeren minder abrupt te ma-

ken en deze jongeren perspectief te bieden. Met ervaringsdeskundige jongeren, *Ted Kloosterboer* (ervaringsdeskundige begeleider Stichting Praat) en *Asisa Spaans-Boujahma* (projectleider Time of Your Life)

Jeugdbescherming vanuit verschillende invalshoeken - wat werkt?!

Dit gesprek wordt gevoerd met jongeren en ouders die ervaring hebben met pleegzorg en de jeugdbeschermingsketen. Samen met jeugd- en gezinsbeschermers en een kinderrechter, reflecteren zij op hun ervaringen en zoeken ze vanuit de combinatie praktijkervaring, professionele en wetenschappelijke kennis gezamenlijk naar dat wat écht werkt in jeugdbescherming.

Duurzaam maatwerk: Over het recht van ouders met LVB op passende hulp

Wie ben jij? Wie wil je zijn? Wat vind jij belangrijk? Wat betekent ouderschap voor jou? Wat gun je je kind?

Mensen met een LVB staan nog steeds op achterstand. De maatschappij is snel en complex. Hoe kunnen ouders met een LVB tijdig en duurzaam ondersteund worden in hun ouderschap en opvoederschap? Een sessie met bijdragen van moeders en jongeren en *Janet Verburg* (senior adviseur Expect Jeugd)

Toon W. is hersteld - Film & nabespreking

Exclusief! Alleen te zien op speciale gelegenheden: De film *Toon W. is hersteld*, over het inspirerende en aangrijpende verhaal van Toon Walravens. Toon werd vanaf zijn jongste jaren geconfronteerd met geweld

en misdrijven en verbleef meermaals in jeugdinstituten. Totdat hij besloot dat het genoeg was geweest! Wat heeft hem geholpen? Wat kunnen we daarvan leren? Met nabespreking met *Frans Douw* en *Pim Croiset van Uchelen*.

Jeugdreclassering: Jongeren empoweren!

Binnen de jeugdreclassering willen we niet afbreken, maar opbouwen en versterken. De jongeren in begeleiding bevinden zich in een kwetsbare positie, en hebben een eigen verhaal. Hoe werken we met hen aan een nieuw verhaal? In deze sessie gaan gerenommeerde sprekers uit de wetenschap in gesprek met JR-werkers en jongeren zelf over dit onderwerp. Met *Sheila Adjiembaks* (zelfstandig onderzoeker en gepromoveerd criminoloog) en *Femke Kaulingfreks* (lector Jeugd en Samenleving)

Complexe scheiding - Do's en don'ts

Veronica Smits (juridisch adviseur bij Expect Jeugd en vanaf 15 juli 2022 kinderrechter) en *Corine de Ruiter* (hoogleraar Forensische Psychologie aan de Universiteit Maastricht) spreken met ouder(s) en kind(eren) over hun ervaringen met de scheiding waarbij zij als ouder of kind betrokken zijn (geweest). Wat kunnen wij als professionals daarvan leren?

Doorlopende activiteiten

Visueel werken in de jeugdzorg / VR-ervaring Complexe scheidingen / VR-ervaring over LVB / Niets is wat het lijkt – een spel over HM / Mini-supervisie

Een event voor iedereen in de jeugdbeschermingsketen!

Scan QR code voor aanmelden & meer informatie

Ben jij **SOZIO**-abonnee?

Dan heb je toegang tot ruim 1000 artikelen! Als Sozio-abonnee heb je toegang tot het complete archief van Sozio. Via Sociaaldigitaal.nl vind je verschillende artikelen uit het omvangrijke archief van Sozio. Ook kan je gratis diverse beleidsdocumenten inzien en (digitale) boeken met een flinke korting aanschaffen. Nog niet aangemeld als abonnee? Dat kan via: sociaaldigitaal.nl/aanmelden. Hieronder een aantal artikelen van Sociaal Digitaal:

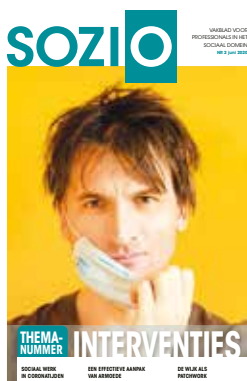

Grip op geld: de aanpak van schulden bij cliënten in de vrouwenopvang

Armoede en schulden zijn een belangrijke risicofactor voor huiselijk geweld. Dit betekent dat als er sprake is van armoede of schulden binnen gezinnen, deze tot spanningen leiden en de kans op huiselijk geweld binnen die gezinnen toeneemt. Dat blijkt ook in de praktijk van de vrouwenopvang - een groot deel van de cliënten heeft schulden bij binnenkomst.

 Lees verder!

Effectieve aanpak van armoede en schulden

Lege 'schappen' in de voedselbank en geen geld voor een laptop en internetabonnement voor thuisonderwijs. Mensen in armoede en/of met schulden worden onevenredig hard getroffen door de coronacrisis en het aantal mensen met schulden zal door deze crisis flink toenemen. We moeten er alles aan doen om dit niet te laten gebeuren, maar hoe?

 Lees verder!

Geld en geweld

Kwetsbare gezinnen en (jong)volwassenen die geweld in een afhankelijkheidsrelatie hebben meegemaakt, hebben vaak financiële problemen: chronische armoede, fikse schulden en te maken met een complex financieel systeem. Dit geeft financiële stress, zorgt voor spanningen en werkt averechts op herstel. Toch blijven deze problemen veelal onzichtbaar en hulpverleners weten zich hier vaak geen raad mee.

 Lees verder!

Samenwerken aan financiële bestaanszekerheid

Het aantal mensen dat in armoede leeft neemt al jaren toe. 2,6 miljoen huishoudens komen moeilijk rond en 1,4 miljoen mensen hebben financiële problemen. Een op de dertien kinderen groeit in armoede op. *Edwin Luttik, Karin van der Burgt en Deanne Radema*

Armoede heeft een grote persoonlijke en maatschappelijke impact. Het veroorzaakt stress, gezondheidsproblemen, spanning in gezinnen en isolement. Bij kinderen veroorzaakt armoede ontwikkelingsachterstanden en socialemotionele schade. Door schooluitval en de verleidingen van een criminele carrière is het risico op een afgehaakte generatie groot. Het vakmanschap van professionals die werken in sociaal-financiële dienstverlening bepaalt in belangrijke mate of bewoners met (risico op) financiële problematiek tijdige en goede hulp krijgen.

Hiertoe is de nieuwe beroepscompetentieset sociaal-financiële dienstverlening ontwikkeld, die professionals ondersteunt bij het versterken van hun vakmanschap en het stevig positioneren van hun vakgebied. De competenties zijn gebaseerd op huidige inzichten, trends en ontwikkelingen op het terrein van sociaal-financiële dienstverlening. Zo is de gewenste ontwikkeling naar meer focus op preventie, vroegsignalering en nazorg en dus het sneller aanpakken en duurzaam oplossen van financiële problematiek vertaald in de vereiste competenties. Met de competenties als leidraad kunnen professionals zich dan ook in de gewenste richting ontwikkelen en biedt de set input voor samenwerking met en afbakening van taken en rollen met andere typen professionals. De competenties zijn tot stand gekomen in samenwerking met professionals, organisaties, (ex-)cliënten en andere experts. Om de competentieset toegankelijk en praktisch inzetbaar te maken in de praktijk, is een aantal tools gemaakt. Zowel de competentieset als de tools zijn ontwikkeld binnen het Programma Schouders Eronder, een samenwerking van Divosa, Landelijke Cliëntenraad, NVVK, Sociaal Werk Nederland en de VNG¹.

OVER DE AUTEURS

Edwin Luttik van Sociaal Werk Nederland, is projectleider beroepscompetenties sociaal-financiële dienstverlening.

Karin van der Burgt van vanderburgt advies en samenwerking, is ontwikkelaar beroepscompetenties en tools.

Deanne Radema van KM56, is ontwikkelaar beroepscompetenties en tools.

Iedereen kent wel de schrijnende verhalen van ongeopende post die zich maar opstapelt: te bang om te openen, wetende dat de aanmaningen niet betaald kunnen worden.

► **Wie werken in de sociaal-financiële dienstverlening?**

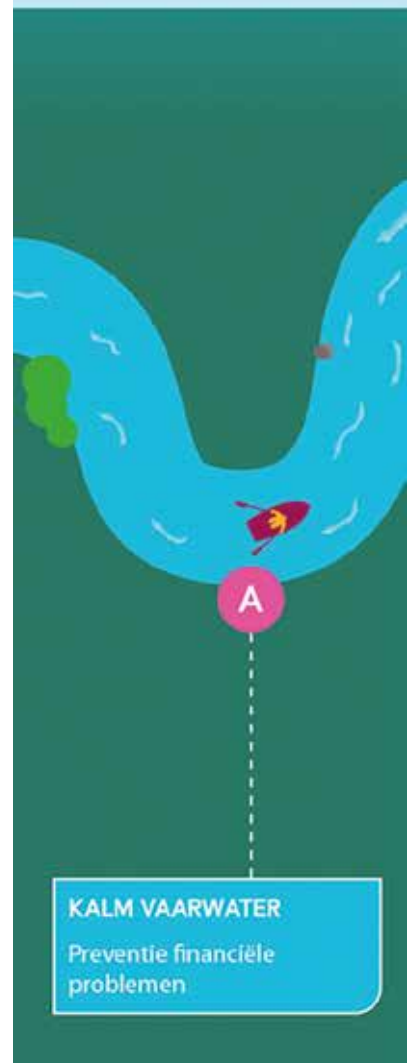
Het werkkterrein van de sociaal-financiële dienstverlening is breed en divers. Net als de hulp en ondersteuning die geboden wordt. De beroepscompetenties maken zichtbaar wat professionals die werken aan financiële bestaanszekerheid met elkaar gemeen hebben, ongeacht hun functie of organisatie. De beroepscompetentieset is dan ook bedoeld voor alle professionals die in het vakgebied werkzaam zijn. Zij kunnen werken bij een gemeente, een sociaalwerkorganisatie, een schuldhulporganisatie of een commerciële organisatie in het vakgebied. Zij hebben vaak verschillende functienamen, zoals schuldhulpverlener, sociaal werker, financieel coach, bewindvoerder en nazorgconsulent. De beroepscompetentieset 'sociaal-financiële dienstverlening' bestrijkt het gehele werkgebied. Over welke competenties je als individuele professional vooral dient te beschikken, hangt af van je rol, functie of taakgebied. En van de situatie van jouw cliënt.

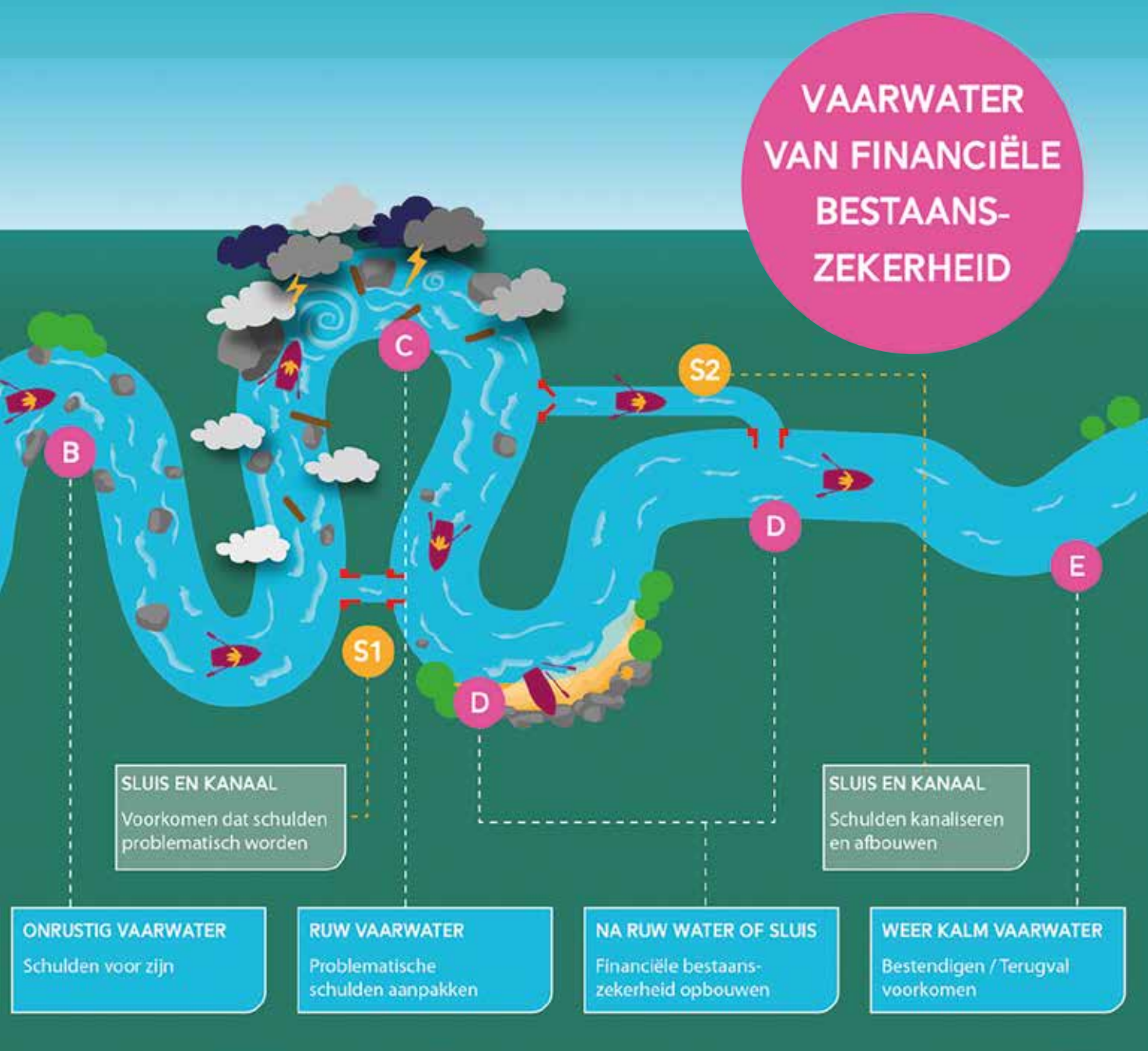
Ondersteuning financiële bestaanszekerheid

Iedereen kent wel de schrijnende verhalen van ongeopende post die zich maar opstapelt: te bang om te openen, wetende dat de aanmaningen niet betaald kunnen worden. Dan maar beter dicht laten. Of de vluchteling die van de gemeente een brief krijgt waarin staat dat hij een lening krijgt. De brief is te moeilijk qua taal en hij realiseert zich niet dat het om geld gaat dat terugbetaald moet worden. Hij heeft in-

middels al geïnvesteerd in een auto om aan de slag te kunnen als bezorger. En wat te denken van de buurvrouw die een schoonheidssalon aan huis is begonnen. Het begint nu lekker te lopen en ze bouwt wat vaste klanten op. Tot blijkt dat haar man een ander heeft en haar achterlaat met torenhoge schulden. Onverwachts en onherroepelijk ermee opgezadeld, omdat ze nu eenmaal in gemeenschap van goederen zijn getrouwd. Weg bestaanszekerheid, welkom stress.

Mensen hebben op verschillende momenten en in verschillende situaties ondersteuning nodig. Om dit zichtbaar te maken hebben we 'het vaarwater van financiële bestaanszekerheid' ontwikkeld. Mensen met (dreigende) financiële problemen kunnen zich in alle delen van het vaarwater bevinden. Het kan zijn dat ze kampen met beginnende problemen; het vaarwater is nog rus-

tig. Hoe ruiger het vaarwater, hoe dieper mensen in de problemen zitten. Hopelijk komen ze met goede hulp ook weer in kalm vaarwater, of hebben ze het hele ruige deel kunnen voorkomen (afbeelding 1).

Wat typeert de beroepscompetenties?

Neem bijvoorbeeld het inzicht dat stress ingrijpt op het goed functioneren van de hersenen waardoor het denkvermogen afneemt. En wat schaarste doet met mensen. Hoe het ervoor zorgt dat je een tunnelvisie ontwikkelt waardoor je focust op het oplossen van problemen in het hier en nu en de toekomst buiten beeld blijft. Een lening afsluiten om je rekeningen te kunnen betalen lijkt nu de oplossing, maar op de lange duur brengt het je alleen maar meer in de problemen. In de beroepscompetentieset is verwerkt dat het

belangrijk is om met dergelijke factoren rekening te houden in je dienstverlening. Ook andere richtinggevendende trends en ontwikkelingen vind je terug in de beschrijving van de competenties. Zoals inzichten over de gevolgen van chronische stress, focus op preventie, vroegsignalering en nazorg, maatwerk, een integrale kijk op financiële problematiek, maar ook problematiek op andere leefgebieden, veranderende wet- en regelgeving en toename van automatisering en online dienstverlening.

De set van beroepscompetenties bestaat uit acht clusters van competenties met in totaal dertig competenties. Elke competentie is vervolgens uitgewerkt op hbo- en mbo-werk- en denkniveau voor een vakvolwassen professional. Daarnaast is apart per cluster nog aangegeven hoe een startbekwame professional handelt (afbeelding 2).

Afbeelding 1:
Programma Schou-
ders Eronder, project
beroepscompeten-
ties sociaal-
financiële
dienstverlening.

- ➔ Elk cluster start met een beschrijving vanuit het perspectief van de burger. Daarna een korte omschrijving hoe het cluster terug te zien is in het handelen van de professional. Waarna de opsomming van bijbehorende competenties volgt. In de clusters die als voorbeeld in de kaders zijn opgenomen zie je goed de verschillende rollen terug. Je kunt je waarschijnlijk wel voorstellen dat er accentverschillen zijn in de beroepsuitoefening in de verschillende delen van het vaarwater waar iemand zich in kan bevinden. Die accenten hebben we in kaart gebracht in het ‘vaarwater van financiële bestaanszekerheid’. In de pdf (zie QR-code 1) kun je klikken op een deel van het vaarwater en je ziet welke competenties meer of minder accent hebben.

Als voorbeeld het competentiecluster 5: coachen, ondersteunen en motiveren

Welke vorm van ondersteuning je ook biedt, het uitgangspunt is dat de verantwoordelijkheid en het probleemeigenaarschap zo veel mogelijk bij burgers/cliënten zelf blijven. Ook als de samenwerking niet meer vrijblijvend is. Met als achterliggend doel dat mensen hun zelfredzaamheid kunnen vergroten voor zover zij daartoe in staat zijn.

Je past je ondersteuning aan op dat wat iemand en zijn/haar netwerk aankan. Samen doe je er alles aan om de financiële situatie in de hand te houden. Je zet je in om schulden weg te werken of te voorkomen dat nieuwe schulden ontstaan. Je hebt interesse in iemands situatie en voelt je betrokken. Je denkt mee en bent duidelijk over grenzen en mogelijkheden om financiële bestaanszekerheid op te bouwen. Je geeft mensen ruimte en stimuleert hen om tot eigen, haalbare en werkbare oplossingsrichtingen te komen. Je gaat met hen op zoek naar wat het beste bij hen past en naar wat hen goed afgaat en motiveert. Ook zoek je samen uit hoe iemand vaardigheden op kan doen om zich in de toekomst zo veel mogelijk zelf te redden. Je richt je op doelen voor zowel de korte als langere termijn. Je hebt daarbij oog voor kleine stappen in de goede richting en stimuleert mensen hierbij.

Beroepscompetenties cluster 5

- 5.1 Toont betrokkenheid bij en interesse voor de concrete situatie van mensen zonder de zakelijke kant van de dienstverlening uit het oog te verliezen.
- 5.2 Is gericht op het optimaal aanspreken van zelfredzaamheid, regie en eigen verantwoordelijkheid van mensen.
- 5.3 Ziet en versterkt mogelijkheden en talenten van mensen, zet ze op een stimulerende manier aan tot actie en staat ze bij.

Afbeelding 2:
Competentieclusters

Voorbeeld competentiecluster 6: sturen en beïnvloeden

Als mensen er zelf niet (meer) uitkomen of in een crisissituatie zitten, dan is een sturende houding van de professional onmisbaar. Bijvoorbeeld als de situatie om (snel) ingrijpen vraagt; om orde op zaken te stellen of om erger te voorkomen, zaken te stabiliseren en/of te kanaliseren en te bestendigen.

Je bewaart je rust en beïnvloedt de situatie. Dit doe je door voorstellen te doen, te overtuigen, te onderhandelen en afspraken te maken. Tegelijkertijd houd je rekening met de wensen en mogelijkheden van iemand, bepaal je doelen en houd je betrokkenen daaraan. Dit alles vraagt lef en durf om af te wijken van geijkte oplossingen en daar draagvlak voor te krijgen. Als mensen veel stress ervaren of (tijdelijk) niet kunnen opkomen voor hun eigen rechten en belangen treed je sturend op.

Beroepscompetenties cluster 6

6.1 Overtuigt, onderhandelt en krijgt mensen mee.

6.2 Komt met lef en durf tot werkbare afspraken en resultaat.

6.3 Komt op voor de rechten en financiële belangen van cliënten.

Aan de slag met de beroepscompetenties

De set met beroepscompetenties biedt een goede kapstok voor verdere positionering van het vakgebied, het optimaliseren van samenwerking en als bijdrage aan vakmanschap. Daarnaast kan de set gebruikt worden voor actualisering van het beroepsonderwijs en bij- en nascholing. Dat is voor het landelijk opleidingsdocument Associate degree Sociaal Financiële Dienstverlening bijvoorbeeld al gebeurd.

Om de competentieset toegankelijk en praktisch inzetbaar te maken in de praktijk, is een aantal tools gemaakt. Hiermee kun je meer zicht krijgen op actuele trends, de breedte en diversiteit van het werkgebied en de beroepscompetenties die erin nodig zijn. Je vindt op de website (zie QR-code 2) een kort filmpje over sociaal-financiële dienstverlening, de beroepscompetentieset (beknopte en uitgebreide versie), flyers voor professionals, organisaties en onderwijs, het vaarwater, webinar Samenwerken aan financiële bestaanszekerheid en twee gesprekstoos.

Twee gesprekstoos

De ontwikkelde gesprekstoos bieden een leuke en goede manier om het gesprek over positionering en samenwerking binnen de sociaal-financiële dienstverlening aan te gaan.

Op de website vind je een digitale en een printversie van de gesprekstoos (zie QR-code 3). Met de eerste tool

‘verkennen werkgebied sociaal-financiële dienstverlening’ ga je met je team en/of samenwerkingspartners aan de slag. Waar zijn jullie actief en waar jullie samenwerkingspartners? Je plaatst pionnen op het vaarwater en krijgt zo een beeld van jullie positie en die van andere partners. Hoe is de huidige dienstverlening? Bestrijkt die het gehele vaarwater of zijn er delen die niet ‘bediend’ worden? En hoe willen jullie dat de sociaal-financiële dienstverlening er in de toekomst uitziet? Verplaats de pionnen en je krijgt het gewenste beeld.

Met de tweede gesprekstoos leer je de competenties beter kennen, kun je nagaan welke competenties in huis zijn, welke competenties in de toekomst nodig zijn en of daar actie op ondernomen moet worden.

Ook hiermee ga je weer in gesprek om je positie te bepalen: is het erg om bepaalde competenties niet in huis te hebben? Worden ze in de toekomst wel van belang? Of: welke kansen biedt de set aan competenties waarover jullie beschikken voor jullie positie binnen sociaal-financiële dienstverlening in de toekomst? Willen jullie je meer gaan verbreden? Hoe kunnen jullie een aanvulling zijn voor andere partijen en omgekeerd?

Je kunt de tools ook naar eigen inzicht inzetten.

Bijvoorbeeld: gebruik het vaarwater eens om met mensen die ervaring hebben met jullie ondersteuning om tafel te gaan zitten. In welk deel van het vaarwater kwamen ze de professionals tegen en kregen ze ondersteuning? In welke delen van het vaarwater hadden ze graag gewild dat ze ondersteuning hadden gekregen, maar was dat niet zo? Hopelijk gaat deze set aan competenties en alle aanvullende tools helpen om waar te maken wat John Wildenberg, schuldhulpverlener van het jaar 2020, treffend aangeeft:

‘Ik denk dat deze beroepscompetentieset ons als professionals een fundament biedt voor ons werk. En dat die ons helpt om onze trots op het vak uit te dragen.’
Vooral veel plezier ermee! ❖

¹ Het programma Schouders Eronder is een samenwerkingsverband van Divosa, Landelijke Cliëntenraad, NVVK, Sociaal Werk Nederland en de VNG (gefinancierd door het ministerie van SZW). Het doel van het programma is een beweging in gang te zetten naar meer vakmanschap en professionaliteit in het diverse, veel omvattende en snel veranderende vak van de schuldhulpverlening

QR-code 1

QR-code 2

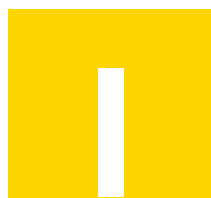

QR-code 3

Ervaringsdeskundigen in armoede zijn mensen die lange tijd in armoede geleefd hebben en die na opleiding ingezet worden als professionals om de kloof tussen de wereld van mensen in armoede en de wereld van organisaties te overbruggen (Casman, 2010) en de leefwereld van de cliënt te vertalen naar de professional en andersom (Kenniscentrum Sociale Innovatie,

Ervaringsdeskundighe

In België werden ruim tien jaar geleden de eerste zaadjes geplant voor een beroep dat de kloof moest dichten tussen de leefwereld van mensen in armoede en de systeemwereld van organisaties waarmee zij te maken hebben. Vereniging De Link investeerde als voortrekker in de deskundigheidsbevordering van mensen die kampten met sociale uitsluiting door armoede. Nederlandse opleidingsinitiatieven ontwikkelden een opleiding geïnspireerd op het Belgische model genaamd 'Ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting' (EDASU).

Structurele afstanden

Een belangrijke aanleiding om ervaringsdeskundigheid rond (generatie)armoede¹ te ontwikkelen was het feit dat hulpverleningsorganisaties over het algemeen ver af staan van de realiteit van armoede. 'Opgroeien in een wereld van armoede leert je andere kennis over de maatschappij, andere vaardigheden en zorgt voor een laag zelfvertrouwen en wantrouwen tegenover de maatschappij. In concreetstaan twee individuen

tegenover elkaar met een sterk verschillende achtergrond. Zij verstaan elkaar niet ondanks inlevingsvermogen, goede bedoelingen en geleverde inspanningen.' (De Link, 2004)

'Er gaapt een kloof tussen mensen die arm zijn en zij die dat niet zijn'

Zowel hulpvrager als hulpverlener raakt gefrustreerd: de hulpverlener omdat hij het gevoel heeft geen vat te krijgen op de situatie, de hulpvrager omdat hij het gevoel heeft niet geholpen te worden. Een belangrijke reden hiervoor is dat de hulpverleners doorgaans mensen uit de middenklasse zijn, die zelf geen ervaring hebben met armoede en daardoor kansarmen niet begrijpen. Er gaapt een kloof tussen de armoedebestrijders en de armen. In deze 'missing link' worden onderscheiden (Spiesschaert, 2005):

- de structurele en participatiekloof: mensen in armoede hebben minder kans om hun rechten te praktiseren en te realiseren. Zij hebben weinig middelen, macht en vaardigheden ontwikkeld om zich te organiseren;
- de gevoelskloof: mensen in armoede kampen langdurig met schuld- en schaamtegevoelens, terwijl zij te-

OVER DE AUTEURS

Dr. ir. Chris Nijboer is zelfstandig ondernemer op het gebied van gezondheidsbevordering, ervaringsdeskundigheid en herstel.

Simona Karbouniaris is werkzaam als docent-onderzoeker bij Kenniscentrum Sociale Innovatie van Hogeschool Utrecht. Zij is programmacoördinator van de onderzoekslijn Ervaring als kennisbron en bron van deskundigheid, herstel en empowerment en doet promotieonderzoek naar ervaringsdeskundigheid onder zorgprofessionals.

2018). Waarin verschilt ervaringsdeskundigheid bij mensen die opgroeien in armoede van die van ervaringsdeskundigen in de ggz? Na een beschrijving van de herkomst van ervaringsdeskundigheid in armoede, gaan de auteurs in op de betekenis van het herstelconcept in deze context, in vergelijking met die in de ggz. *Chris Nijboer en Simona Karbouniaris*

id in armoede en ggz

Sociaal activisme versus herstel?

- gelijktijd ervaren dat niet zichzelf maar vooral anderen armoede in stand houden en er zelfs geld mee verdienen. Zelfvertrouwen en vertrouwen in de buitenwereld zijn beschadigd door gevoelens van vernedering en minderwaardigheid;
- c. de krachtenkloof: door het leven in armoede ontwikkelen mensen vaak een aantal krachtige copingmechanismen, die over het algemeen niet worden erkend. Mensen in afhankelijkheidsituaties bezitten vaak veel creativiteit, mensenkennis en humor;
 - d. de kennis- en vaardighedenkloof: mensen in armoede hebben doorgaans een klein sociaal netwerk. Zij doen in beperkte mate kennis op over het functioneren in andere leefwerelden en hebben minder kansen om zich persoonlijk te ontwikkelen of collectief invloed uit te oefenen. Niet alleen de kansen, maar ook de middelen, energie en ruimte om zich bezig te houden met onderwijs, politiek, cultuur, actievoeren of reizen zijn schaars.

Structurele participatiekloof en gescheiden leefwerelden

De Link (2004) concludeert dat bij (generatie)armoede vooral sprake is van een maatschappelijke achterstand. Met inbegrip van alle genoemde kloven gaat het vooral om een structurele participatiekloof. Veel mensen die in armoede leven hebben maatschappelijk gezien weinig kansen gekregen om zich te ontwikkelen en kampen met de gevolgen van een afgebroken schoolcarrière. Vaak is van jongs af aan sprake van een scheve verhouding tussen kinderen die opgroeien in gezinnen die onder de armoedegrens leven en achterstand oplopen, en kinderen die leven in gezinnen met een gemiddeld

besteedbaar inkomen. En omdat er onvoldoende bewustzijn is van het bestaan van de besproken kloven, ontbreekt de connectie tussen die verschillende leefwerelden. Mede daardoor worden vooroordelen leidend en praten mensen in armoede en andere burgers vaak langs elkaar heen. De leefwerelden zijn feitelijk zo sterk gescheiden dat mensen die geen armoede kennen zich helemaal niet kunnen voorstellen, laat staan begrijpen hoe het leven in armoede daadwerkelijk is of hoe het voelt.

Psychische problematiek en armoede

Armoede is ook een veelvoorkomend probleem bij mensen die kampen met verslaving en psychische problematiek en kan zowel oorzaak als gevolg daarvan zijn. In zijn algemeenheid leven in de westerse landen veel mensen met psychische aandoeningen op of beneden de armoedegrens (Cook & Mueser, 2013). Onderzoek laat zien dat isolement gepaard gaat met financiële kwetsbaarheid en dat het één het ander versterkt. In de praktijk blijken deze mensen vaak parallel in verschillende hulpverleningscircuits terecht te komen; men is bekend bij de gemeente vanwege de langdurige armoede én in behandeling bij de ggz voor een psychische aandoening en/of verslavingsproblematiek.

Overeenkomsten

Wij zien dan ook veel overeenkomsten in de ervaren maatschappelijke ongelijkheid en het ervaren onrecht bij mensen die hetzij met (ernstige) psychische problemen, hetzij met armoede te maken hebben, en niet alleen omdat er overlap tussen deze groepen is. Hun ervaringen

- ▶ zijn vergelijkbaar. Van Regenmortel (in Keuzenkamp, 2018) beschrijft drie gemeenschappelijke kenmerken van mensen in armoede. Allereerst strekt de armoede zich uit over meerdere levensdomeinen (zogenoemde ‘armoedekluwen’). Daarnaast ervaren mensen in armoede meestal weinig regie om hun situatie te veranderen. ‘De innerlijke pijn van vernedering, uitsluiting, schuldgevoel, schaamte en zich niet gewaardeerd voelen, maakt dat mensen in armoede moeilijk kunnen geloven in een betere toekomst en snel vastlopen als zij daar aan proberen te werken’ (Neutel, 2018). En ten derde is de communicatie met anderen, zoals met familie en hulpverleners, dikwijls verstoord. Vervang ‘mensen in armoede’ door ‘mensen met ernstige psychische aandoeningen’ en de overeenkomst is duidelijk.

Inzet ervaringsdeskundigheid een oplossing?

Daarnaast lijkt ook in de ggz en verslavingszorg sprake te zijn van conflicterende, of niet verbonden leef- en systeemwerelden en daaruit voortvloeiende mismatches en *empathic failures* door hulpverleners die zich niet goed of helemaal niet kunnen verplaatsen in de belevingswereld van de cliënt. Deels spelen hierbij vergelijkbare kloven als bij armoede. In de ggz en verslavingszorg helpt de inzet van ervaringsdeskundigen om de kloof te verkleinen. Anders dan bij ggz-organisaties lijkt ervaringskennis bij hulpinstanties op het terrein van (generatie)armoede vooral nog gering. Kan ervaringskennis die zowel in armoede als in de ggz geworteld is, op een vergelijkbare manier ingezet worden om het begrip bij deze instanties te vergroten en zo bij te dragen aan het doorbreken van de vicieuze cirkel die leidt tot generatie-armoede?

Herstel versus sociaal activisme?

Ervaringsdeskundigen op het terrein van armoede zijn vaak actief binnen het sociaal domein en werken met concepten als ‘empowerment’; in vijf rollen² wordt hun politieke missie zichtbaar. Ervaringsdeskundigen binnen de ggz werken veelal met het herstelconcept. Herstel wordt soms nog te veel en ten onrechte geassocieerd met alleen klinisch herstel. Mede om deze reden lijkt de armoedebeweging het herstelconcept niet direct te omarmen. Stam en De Jong (2018) stellen bijvoorbeeld dat

armoede geen ziekte is, maar eerder een tekort voortgevloeid uit onrecht. Het herstelconcept zou te weinig oog hebben voor de structurele maatschappelijke factoren als de ontmenselijking door de overheidsbureaucratie en de werking van de arbeidsmarkt. Volgens Keuzenkamp (2007) past het herstelconcept juist prima binnen de armoedebeweging. ‘Ook hier gaat het om mensen die zich vaak overweldigd voelen door de situatie waarin zij verkeren, die geen hoop hebben om eruit te kunnen komen en vooral bezig zijn met overleven.’ Daarbij komt dat ervaringsdeskundigheid in de ggz ook een groter bereik heeft dan het individuele niveau. De inzet ervan vraagt in veel gevallen om een cultuur- en organisatieomslag en dus een activistisch

optreden van ervaringsdeskundigen. Dit ligt in het verlengde van het pleidooi van de armoedebeweging voor een ruimere blik die juist de maatschappelijke ongelijkheid en het onrecht aan de kaak stelt.

Besluit

Wij stellen dat wat ervaringsdeskundigen in armoede en ggz gemeen hebben en bindt, hun onderlinge verschillen overstijgt en dat zowel het herstelconcept als de empowerment onderdeel is van hun werkwijze. De wens om te bouwen aan een inclusiegerichte samenleving delen ze. Annelies Neutel verwoordt het als volgt (in Boer, Karbouniaris & De Wit, 2018): 'Mensen in armoede

kunnen anderen in de samenleving leren wat er nodig is voor een inclusieve samenleving waarin elk mens ertoe doet'. Een missie die ervaringsdeskundigen in de ggz zeker ook onderschrijven. ❖

Dit artikel verscheen eerder in 'Tijdschrift Participatie en Herstel'.

- ¹ Generatiearmoede is armoede die van generatie op generatie doorgegeven wordt.
- ² De vijf rollen zijn: (1) Bruggenbouwer (schakelaar); (2) Bondgenoot (ondersteuner); (3) Kwartiermaker (veranderaar); (4) Kritisch adviseur (luis in de pels); (5) Ambassadeur (rolmodel). Bron: Leerplan EDASU, 2018.

Literatuur

- Casman, M. Dierckx, D. & Vranken, J. (2010). *Experts by Experience in Poverty and in Social Exclusion. Innovation Players in the Belgian Federal Public Services*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Cook, J.A. & Mueser, K.T. (2013). Economic security: an essential component of recovery. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 36(1), 1-3.
- De Link (2013). *Evaluatiebericht*. Brussel: De Link.
- De Link (2012). *Visie op armoede*. Brussel: De Link.
- De Link (2004). *Ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting*. Informatiebundel. Brussel: De Link.
- Kenniscentrum Sociale Innovatie (2018). *Landelijke evaluatie EDASU-opleidingen*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Keuzenkamp, S. (2017). *Wat werkt en wie werkt? De rol van ervaringsdeskundigen bij de aanpak van armoede en schulden*. Oratie. Amsterdam: VU.
- *Leerplan ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting* (2018). Amsterdam: Landelijk coördinatiepunt EDASU.
- Neutel, A. de (2018). Viciieuze cirkel van armoede doorbreken. In M. Boer, S. Karbouniaris & M. de Wit (Red.), *Van levenservaring naar ervaringsdeskundigheid* (pp. 161-174). Turnhout/s-Hertogenbosch: Gompel & Svacina.
- Spiesschaert, F. (2005). *Ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting. Een inleiding tot de methodiek*. Leuven/Leusden: Acco.
- Stam, M. & Jonge, J. de (2018). 'Ervaringsdeskundigheid in armoede en sociale uitsluiting'. *Sociaal bestek*, 2, 26-30.

Een duizendkoppig monster

In één divisie is Rotterdam al jaren onbetwist koploper. Nee, het gaat nu niet over voetbal. Mochten ze willen. In Nederland is Rotterdam de stad met de meeste inwoners die in armoede leven. Een op de zes kinderen in Rotterdam leeft onder de armoedegrens. En dat is nog goed nieuws ook, want enkele jaren geleden ging het zelfs om bijna een op de vier Rotterdamse kinderen. Hoe is het eigenlijk om in armoede te leven? Uw kordate correspondent begaf zich onder het volk en ontmoette vier echte arme Rotterdamse kinderen en

hun moeder. *Arjan Bolt*

Nasrien Nasibdar (45) woont in het Nieuwe Westen, een wijk in Rotterdam. Driehoog achter. Letterlijk. En natuurlijk is er geen lift. Zes trappen te gaan en de moed zinkt me al haast in mijn sneakers. Ik verbeeld me dat de sneuigheid van de armoedige inwoners van deze flat als een bedenkelijk riekend drabje het trappenhuis af komt glijden. Uw resolute reporter laat zich echter

niet afschrikken door een beetje ellende. Dus klim ik vastberaden door naar boven. Op de juiste verdieping aangekomen, weten mijn gastheren en -dames mijn vooroordelen subiet aan diggelen te slaan. Het zijn bepaald geen zielige types. Nasrien Nasibdar (45), haar dochter Mia (21) en haar zoon Fayyad (16) wachten me op bij de deur. Drie lachende, open gezichten verwelkomen mij. In een gang met vrolijke muurschilderingen. Bij binnenkomst doe ik mijn Balenciagas uit. Model 'overreden door een grasmaai-er'. En zet ze tussen de derdehands Crocks en de Wibrasandalen die in de gang staan. 'Blending in your surroundings' heet dat. Of 'invoegen' in hulpverlenersjargon. Weten die mensen veel dat mijn modieuze verminkte sneakers 1750 euro hebben gekost. In armoede opgroeien, wat is dat eigenlijk? Wat moeten wij, die dankbaar mogen zijn geen armoede te kennen, eigenlijk weten over deze kinderen? En over hun moeder? Wat hebben ze nodig van hulp-

OVER DE AUTEUR

Arjan Bolt is orthopedagoog en schrijver. Hij is in zowel de kinder- en jeugdpsychiatrie als in de jeugdhulp werkzaam geweest als groepsleider en later als gedragsdeskundige/behandelcoördinator. Arjan is auteur van onder andere *Het gezin centraal* en geeft als zelfstandige al zo'n twintig jaar training, coaching en werkbegeleiding aan professionals. Meer informatie is te vinden op: arjanbolt.nl.

foto uit eigen beheer van gezin

verleners en leerkrachten? Wat hebben ze nodig van de samenleving? Het zijn onderwerpen die ik met Nasrien, Mia en Fayyad bespreek in hun gezellige woning. Even later voegen dochter Inayah (18) en zoon Zakkariyya (14) zich bij ons. Als we allemaal in de woonkamer zitten, is de ruimte ineens behoorlijk vol. 'Dit is eigenlijk de moederslaapkamer' legt Nasrien uit. 'We hebben naast deze kamer, nog twee kamers. We hebben van de woonkamer een slaapkamer gemaakt. Voor mijn dochters en mijzelf. De jongens slapen samen in de andere kamer.' Dan zegt ze met een grote grijns op haar gezicht: 'Armoede maakt je creatief'.

Ik ben Nasrien op het spoor gekomen via de organisatie 'Warm Rotterdam'. Dat is geen lobbygroep die de opwarming van de (Rotterdamse) aarde promoot. Of een commissie die warme prakken uitdeelt aan nooddriftigen. Nee, Warm Rotterdam is een samenwerkingsverband voor eenieder die in de stad te

maken heeft met het thema 'armoede' en die gelooft dat goed samenwerken nuttig is. Nasrien is bij Warm Rotterdam betrokken als ervaringsdeskundige. Ze organiseerde enkele maanden geleden een pleinfest in haar buurt waar politici, ambtenaren en hulpverleners gelegenheid geboden werd om in gesprek te gaan met buurtbewoners. Warm Rotterdam wil bijdragen aan de verbetering van levensomstandigheden van Rotterdammers die in armoede leven door het genereren en bundelen van kennis. En wie weten er het meest over armoede, aldus Warm Rotterdam? Het antwoord: de armen zelf. Zij zijn de experts die de leraren van hun beter bedeelde stadsgenoten kunnen zijn. Dat klinkt als een zinnige gedachte en daarom ben ik bij Nasrien en haar kinderen op bezoek.

Nasrien is een vrouw die haar ervaringskennis niet onder de korenmaat verstopt. Ze deed en doet veel vrijwilligerswerk. Op scholen, bij de voedselbank, in het welzijnswerk, bij gemeentelijke projecten en in de ondersteuning van stadsgenoten die ook kampen met armoede en schulden. Ze heeft samen met haar zoon Zakkariyya meegedaan aan een SIRE-campagne over armoede en doet mee aan een uitzending van het televisieprogramma *Danny's Wereld* dat over armoede gaat. Nasrien timmert nogal aan de weg. Daarnaast heeft ze een groot netwerk en kent ze veel mensen die zelf ook schulden hebben of armoede kennen. En deze mensen helpen elkaar waar het kan. 'Als we ergens mee zitten zoeken we eerst raad bij elkaar, want als je lang in de schulden zit, dan weet je echt wel de weggetjes te vinden. Soms weet iemand anders iets wat ik niet weet en andersom. Pas als we er echt niet uitkomen gaan we naar een instantie of de gemeente en hopen en bidden dat het dan niet nog ingewikkelder gaat worden.'

'Wat betekent armoede voor jullie dagelijks leven?' vraag ik. 'Armoede is een veelkoppig monster,' zeggen Mia en Nasrien in koor. Ze kijken elkaar aan en schieten in de lach. De term is kennelijk vaker gevallen. Nasrien en de kinderen schetsen een beeld van het dagelijks leven waarbij het monster op elk mo-

➔ ment de kop op kan steken. In de gedaante van een geld-, een keuze- of sociaal probleem. Is de ene lelijke kop van het monster afgehakt, dan duikt de volgende tronie van het monster weer op. Leven met armoede behelst veel meer dan geldzorgen alleen. Het heeft impact op je gezondheid, je mentale welbevinden en je gevoel van eigenwaarde. De kinderen vertellen dat ze allemaal gepest zijn. 'Armoede is: Je stinkt', zegt Mia hierover, 'armoede is: je bent crimineel, armoede is: je bent lelijk.' Nasrien vertelt over de schaamte die haar kinderen soms ervaren, of de angst om door de

'Veel mensen begrijpen ons niet, omdat ze zich niet in ons verdiepen,' zegt Mia. Nasrien vult aan: 'Mensen denken bij armoede vaak aan Afrika. Armoede in Nederland betekent dat je niet mee kunt doen met de maatschappij. Sommige dingen die voor de meeste mensen heel gewoon zijn, zijn voor ons juist gedoe. We zijn voortdurend bezig creatieve oplossingen te verzinnen om bijvoorbeeld aan gezond eten te komen, schone kleren te hebben en te betalen voor schoolactiviteiten waar je kinderen aan meedoen. En om af en toe plezier met elkaar te hebben.'

Mensen denken bij armoede vaak aan Afrika.

Armoede in Nederland betekent dat je niet mee kan doen

met de maatschappij. Sommige dingen die voor de meeste

mensen heel gewoon zijn, zijn voor ons juist gedoe.

mand te vallen. Als je vaak dezelfde kleren draagt bijvoorbeeld, of als je niet mee kunt doen met andere kinderen omdat jij geen geld hebt voor de dingen waar zij wel geld voor hebben.

'We werden uitgenodigd om aan een bingo mee te doen,' vertelt Nasrien. 'Ik had een smartphone bij me. Zegt een oudere dame: "Nou, jij leeft echt niet in armoede. Kijk eens wat je daar in je hand hebt." Ik zeg tegen haar: Vroeger hadden we deze mogelijkheden niet. Nu kan het gelukkig wel. De kosten van de smartphone en het abonnement worden netjes afgelost hoor. Door de schuldhulpverlening. Maar dat ik mezelf moet verantwoorden naar u toe, vind ik wel heel vervelend.'

Nasrien en de kinderen vertellen over hun ervaringen op de diverse scholen die de kinderen bezoeken. 'Als er met Sinterklaas lootjes worden getrokken, dan is het de bedoeling dat kinderen voor 5 euro een kadootje voor een klasgenoot kopen. Die 5 euro kunnen we eigenlijk niet missen,' zegt Nasrien. 'Dat moet je uitleggen aan een juf, want die kan zich moeilijk voorstellen dat 5 euro een groot bedrag voor iemand kan zijn.' De kinderen gaan op schoolreisje of een verplichte werkweek. 'We hebben daar wel een potje voor,' zegt een schooldirecteur, 'maar ik zie dat je het schoolfonds voor dit jaar nog niet betaald hebt. Dat moet echt eerst.' Inayah doet een opleiding als verzor-

gende op het mbo en heeft daarvoor werkkleding nodig. Gelukkig bleek daar een regeling voor te zijn. Inayah bespreekt met haar mentor het probleem dat sommige studenten moeite hebben noodzakelijke kosten voor hun opleiding op te brengen. Of het een idee is de bestaande regelingen voor studenten met geldzorgen beter in kaart te brengen. 'Maar zoveel arme studenten zitten hier toch niet school?' is de reactie. Zakkariyya wordt gepest en is laatst mishandeld op zijn school. Hij gaat op schoolreisje, maar is bang dat hij weer gepest gaat worden. Nasrien stelt aan de school voor dat Mia met Zakkariyya meegaat. Voor zijn gevoel van veiligheid. De school gaat akkoord mits Nasrien zelf de kosten voor de toegang en de reis voor Mia ophoest.

Vaak lukt het Nasrien om samen met de scholen een oplossing te vinden. Opmerkelijk daarbij is dat Nasrien ontdekte dat er voor kinderen op het vmbo en het mbo goede regelingen en fondsen bestaan. Gaat een kind naar de havo, vwo of het hbo dan is er ineens niets meer. 'Ik ben brutaal geweest. Ik heb de burgemeester hierover een mailtje gestuurd én ik heb de wethouder Armoedebeleid bij zijn nekvel gegrepen', zegt Nasrien. 'Burgemeester Aboutaleb heeft toen tegen de wethouder gezegd dat hij mij moest bellen en het moest oplossen.'

Als we meerdere voorvallen bespreken waarbij instanties of de gemeente meedenken bij een financieel probleem ontdekken we een patroon. Mia zit op het hbo, dus was er geen regeling voor haar om de laptop aan te schaffen die ze voor haar studie Creative Business in Breda nodig heeft. Het advies van de juridische afdeling was: sluit een lening af. Een andere school bood aan de kosten voor een werkweek naar het buitenland voor te schieten, en stelde daarbij een soepele terugbetalingsregeling aan Nasrien voor. Die in de praktijk minder soepel bleek dan gedacht. En de bijzondere bijstand van de gemeente biedt iemand in de schuldsanering een lening aan om een kapotte wasmachine te vervangen. Een nieuwe schuld als oplossing voor mensen die al gebukt gaan onder schulden. Of in het voorbeeld van Mia. Je doet een opleiding die je uiteindelijk kan helpen te ontsnappen

aan de wurggreep van een leven in armoede, om vervolgens bij de eerste de beste gelegenheid in je studentenleven schulden te moeten maken.

Volgens Nasrien en haar kinderen zijn het voorbeelden waaruit blijkt dat instanties en dienstverleners goede bedoelingen hebben, maar niet beseffen wat leven met armoede of schulden daadwerkelijk inhoudt. 'Er wordt zo vaak vóór ons gedacht en óver ons gepraat,' zegt Nasrien. En met dat ons bedoelt ze alle inwoners in Rotterdam die leven in armoede. 'Vraag het aan ons,' zegt ze. 'Vraág het ons! Wij weten heel goed wat wel en niet goed voor ons is. We hebben wel schulden, maar onze hersenen werken gewoon nog hoor.'

Dat brengt ons bij de vraag wat zij van anderen, van professionals nodig hebben. Nasrien zegt: 'We willen gehoord worden. We willen dat mensen gewoon naar ons luisteren zonder dat we ons best moeten doen om te zorgen dat we worden geloofd.' 'En goed luisteren naar onze hulpvraag,' zegt Mia, 'en die aanpakken en niet de dingen eromheen.' Mia heeft momenteel een studieachterstand en heeft haar opleiding gevraagd te helpen een oplossing te vinden. 'Ik ben mantelzorger omdat de gezondheid van mijn moeder achteruit is gegaan.' Nasrien heeft een auto-immuunziekte. Mede door stress, dat vermoedt Nasrien tenminste, kunnen de klachten ineens opvlammen. Soms is het zo erg dat ze niets meer kan zien en opgenomen moet worden in het ziekenhuis. Al haar kinderen hebben gezondheidsklachten. Mia heeft als oudste daardoor veel zorgtaken. Ze komt hierdoor onvoldoende toe aan haar studie. Haar opleiding bedenkt een oplossing: 'We zoeken hier een kamer voor je in Breda. Dan word je niet meer afgeleid door de problemen thuis. Je kunt tenslotte een uitwonende beurs aanvragen'. 'Maar dat wil ik helemaal niet, dat heb ik ook al gezegd,' zegt Mia, 'waarom snappen ze dat niet?'

Ik vraag naar fijne ervaringen in contact met anderen, leraren of dienstverleners. Zakkariyya vertelt dat hij een goed contact had met zijn juf in de brugklas. Zij heeft hem uit eigen zak 5 euro gegeven toen hij een Sinterklaascadeau moest kopen. Inayah en Fayyad hebben allebei een beste vriend met wie ze alles

foto uit eigen beheer van gezin

► kunnen bespreken. Nasrien vertelt over haar budget-coach: ‘Dat is een schat van een man. Ik dank God voor hem. Hij denkt echt met me mee. In november was Zakkariyya jarig. Maar ik had niks om een cadeau te kopen.’ ‘Wat heb je nodig?’ vraagt mijn budget-coach. Ik antwoord: ‘Wat ik mag.’ Vraagt hij: ‘Als je niet in de schuldhulpverlening zat, wat zou je dan kopen?’ ‘Dan zou ik een spelletje kopen, want hij houdt van gamen.’ ‘Hoeveel kost dat?’ zegt de budget-coach. ‘Iets van 50 euro,’ zeg ik weer. Dan zegt hij:

van slechtheid of onverdraagzaamheid is. ‘Ik denk dat meer kennis over armoede in Nederland ook meer begrip gaat opleveren. Nasrien heeft een voorstel: Op elke basisschool zouden er standaard lessen over armoede in Nederland gegeven moeten worden. ‘Zo raakt elk kind, van jongs af aan, zich ervan bewust dat er armoede in Nederland is. Dat het echt bestaat en dat er kinderen in je klas kunnen zitten die daarmee leven.’

Voordat ik vertrek kijk ik nog een keer goed naar

Zakkariyya vertelt dat hij een goed contact had met

zijn juf in de brugklas. Zij heeft hem uit eigen zak 5 euro

gegeven toen hij een Sinterklaascadeau moest kopen.

‘Zal ik je dan maar 60 geven? Kun je ook wat lekkers halen, en oh, je hebt natuurlijk ook slingers nodig, ik geef je wel 70 euro voor die verjaardag.’ Mia vult aan: ‘Het is het fijnst als ze ons tegemoetkomen als mens en niet als hulpverlener die een cliënt helpt. Dat is belangrijker dan de oplossing.’

Als we het hebben over de toekomst van het gezin zegt Nasrien: ‘Ik voel me veilig bij de schuldhulpverlening. Als ik eraan denk dat ik eruit ga, krijg ik het er benauwd van. Zeker nu de energieprijzen zo enorm stijgen. Ik moet ineens bijna het dubbele betalen. Als ik uit de schuldhulpverlening kom, raak ik meteen weer in de shit. Ik heb nu leefgeld. Toen ik nog niet in de schuldhulpverlening zat, had ik dat niet.’ Als ik vraag wat er in de samenleving zou moeten veranderen, legt ze uit dat ze gelooft dat het onbegrip en de vooroordelen waarmee mensen met schulden geconfronteerd worden, niet het product

Nasrien, Mia, Inayah, Fayyad en Zakkariyya. Als ik niet volstrekt professioneel en objectief was, zou ik dit opschrijven: Ik kijk naar deze vrouw en deze vier geweldige kinderen. Ik hoor hun verhalen over armoede. Maar ik zie geen armoede. Ik ervaar vooral veel liefde, warmte en veerkracht in dit gezin. En geen bitterheid. Ik zie juist grote rijkdom in de hechte band tussen deze vijf Rotterdammers. En welvaart in het doorzettingsvermogen en de wijsheid die het leven met armoede en schulden bij deze vrouw en kinderen bewerkt heeft. Maar deze gedachten houd ik, uw scrupuleuze scribent, uiteraard voor mijzelf. ❖

Armoede en schulden in afhankelijkheidsrelaties

Ferdi Bekken & Anke van Dijke

Fier biedt hulp aan (jonge) mensen en gezinnen die te maken hebben (gehad) met geweld in afhankelijkheidsrelaties.

W

e kregen signalen dat vrouwen en kinderen in onze opvang- en behandelvoorzieningen ver onder het bestaansminimum leefden. Hoe kon dit? Niemand had er echt een goed beeld van. We gingen in gesprek met de cliëntenraad. De gesprekken waren indringend. Er kwam een alarmerend beeld op tafel. Structurele armoede en problematische schulden waren eerder regel dan uitzondering. Iedereen had een verhaal, niemand uitzonderd. Een verhaal waaruit duidelijk werd dat geld voor een kortere of langere tijd hun leven ontwricht had. Sommigen zaten er nog middenin. Geld bleek voor iedereen een enorme worsteling, een mega stressfactor. Toch zochten maar heel weinig (jonge) vrouwen hulp, omdat ze zich schaamden. Niet verwonderlijk: rond armoede en schulden hangt nog

steeds een sfeer van 'eigen schuld, dikke bult' en 'wie z'n billen brand moet op de blaren zitten'. Maar het was evident dat er meer aan de hand was. De gesprekken met de cliëntenraad vormden de start voor het project 'Geld & Geweld'. We wilden meer zicht krijgen op de wisselwerking tussen geld en geweld en spraken erover met hulpverleners en cliënten.

GIA en financieel geweld

Geweld in afhankelijkheidsrelaties (GIA) is een verzamelterm voor verschillende vormen van geweld waarbij het slachtoffer – om welke reden dan ook – afhankelijk is van de geweldpleger en over onvoldoende mogelijkheden beschikt om de ongelijke machtssituatie te doorbreken. We kennen allerlei vormen van geweld: huiselijk geweld, partnergeweld, ouderenmishandeling, fysiek geweld, seksueel geweld, seksuele uitbuiting, eerge relateerd geweld et cetera. Financieel geweld is vooral bekend geworden als onderdeel van ouderenmishandeling. Maar het zijn niet alleen ouderen die ermee te maken hebben. Integendeel. Financieel geweld is vaker dan we denken onderdeel van geweld in afhankelijkheidsrelaties en leidt voor de slachtoffers tot langdurige schulden en armoede. Door financieel geweld wordt iemand (nog meer) afhankelijk gemaakt. Financiële afhankelijkheid maakt het extra lastig voor slachtoffers om te ontsnappen aan het geweld. We vertellen het verhaal van Geld & Geweld aan de hand van praktijkvoorbeelden.

Financieel afhankelijk maken

Iemand financieel afhankelijk maken gebeurt op verschillende manieren. Een eerste manier is controle

OVER DE AUTEURS

Anke van Dijke is bestuurder bij Fier, het landelijk expertise en behandelcentrum op het terrein van geweld in afhankelijkheidsrelaties.

Ferdi Bakken was onderzoeker bij Fier en is momenteel analist bij de Nederlandse politie op het terrein van mensenhandel en migratiecriminaliteit.

- ▶ uitoefenen over iemands inkomen, door het opeisen van iemands pinpas of iemands inkomen (salaris, uitkering of toeslagen) op de eigen rekening te laten storten. Jara (19 jaar) komt uit een eercultuur en groeide op bij haar stiefvader en haar broers van 27 en 31 jaar, die haar geestelijk en fysiek mishandelden en financieel uitbuiten.

'Toen ik 18 was kreeg ik studiefinanciering en wezenpensioen. Maar ik kon daar zelf niet bij; mijn broers hadden controle over mijn inkomen. Ik moest dat accepteren, want zij zeiden dat het 'onze cultuur' is dat mannen over het geld gaan. Ik moest schoonmaken, opruimen, voor iedereen zorgen en gewoon thuiszitten. Op een gegeven moment kreeg ik brieven van Vakantievelingen, de KPN en van mijn zorgverzekering. Hij had vakantievelingen geboekt en niet betaald. Ook de zorgverzekering betaalde hij niet, waardoor ik niet meer was verzekerd en een schuld had opgebouwd. Kleding werd besteld en thuis afgeleverd op mijn naam. Tot slot kwam ik erachter dat het schoolgeld dat ik voor school betaalde steeds door hen werd teruggeboekt. Zij hadden mijn bankgege-

bezig was, dus hij wilde dat ik niet meer werkte. Maar ik wilde wel graag werken. Ik kreeg meer geld dan hij. Ik verlaagde hem daarmee, vond hij, dus hij had er veel problemen mee. Daardoor ging hij het voor mij verpesten, zodat ik niet meer kon werken. Hij kwam op mijn werk en dan zei hij dat ik met de manager bezig was. Mijn manager zei dat ze dat niet konden hebben en dat ik weg moest gaan. Daardoor ben ik mijn baan kwijtgeraakt.'

'In die periode dat ik met mijn ex was wilde ik zo graag terug naar school of weer een opleiding volgen. Maar hij zei tegen mij: "Nee, dat gebeurt niet." Ja, nu heb ik de kans om meer mezelf te ontwikkelen en dat wil ik ook écht zo graag doen. Ik ben écht heel erg gefocust om mijn schulden af te betalen, puur om het feit dat ik anders gewoon straks niet die opleiding kan gaan volgen.'

Financieel misbruik

In de verhalen van de vrouwen kwamen drie vormen van financieel misbruik regelmatig terug: rekeningen niet betalen en/of niet meebetalen aan de vaste lasten;

Financieel geweld is vaker dan we denken onderdeel

van geweld in afhankelijkheidsrelaties en leidt voor

de slachtoffers tot langdurige schulden en armoede.

vens voor internetbankieren en ik had zelf geen telefoon, want die hadden ze afgepakt. Mijn broer gebruikte mijn telefoon. Hij was toen in België en belde en internette veel over de bundel heen. En ik moest dat betalen.'

Een tweede manier om iemand financieel afhankelijk te maken is voorkomen dat iemand financieel zelfredzaam is. Bijvoorbeeld door te belemmeren dat iemand werkt of een studie volgt. Voorbeelden hiervan zijn Mashella (34 jaar) en Anna (28 jaar).

'Toen ik weer begon te werken, was mijn partner heel erg boos. Hij zei dat ik met verschillende mannen op het werk

seksuele uitbuiting; en het gebruikmaken van iemands identiteit voor het afsluiten of op naam zetten van bijvoorbeeld huurcontracten, leningen, (telefoon) abonnementen of voertuigen. Verschillende vrouwen vertelden dat hun partner financieel niets bijdroeg aan het huishouden en het betalen van de vaste lasten overliet aan hen. Hij hield het eigen inkomen verborgen. Regelmatig kwamen deze vrouwen er pas na enige tijd achter dat de partner rekeningen niet had betaald. Intussen waren er (grote) schulden ontstaan.

Ik betaalde de huur en nog een aantal vaste lasten en hij moest ook een paar dingen betalen. Hij moest bijvoorbeeld

onze gezamenlijke telefoonrekening betalen, maar die verstopte hij gewoon op een plek waar ik nooit kwam. Pas toen we uit elkaar gingen kwam ik erachter dat hij nooit had betaald'. [Karla, 32 jaar]

Een aantal jonge vrouwen werd door hun partner gedwongen hun lichaam aan derden te verkopen voor geld. Van de inkomsten zagen ze niks terug. Seksuele uitbuiting en financiële uitbuiting gingen hand in hand. Klaudia (25 jaar) en Simone (26 jaar) aan het woord.

'Ik moest van hem ook op straat staan; ik had geen vrije dagen meer en moest al mijn geld inleveren. Ik moest van 's ochtends tot 's avonds werken. Gewoon zeven dagen achter elkaar en af en toe een dagje vrij. Hij had toen zijn eigen illegale zaken. Toen ik bij de hulpverlening kwam had ik al voor 15.000 euro aan boetes. Er stonden auto's op mijn naam. Van die auto's kreeg ik verschillende boetes, omdat die onverzekerd rondreden. Ik had al drie keer een arrestatiebevel tegen mij gekregen. Dat is wel beangstigend. Ik had twee auto's op mijn naam staan, waarvan één in België reed.'

Andersom kunnen financiële problemen mensen kwetsbaar maken voor uitbuiting. Verschillende vrouwen geven aan dat ze sekswerk zijn gaan doen omdat zij geen geld hadden. In sommige gevallen leidde dat ook tot uitbuiting.

'Toen ik op een gegeven moment geen geld meer van mijn vader kreeg, had ik geen geld meer voor eten. Toen ging ik in de prostitutie werken. Ja, dat was een heftige tijd. Mijn ex kwam met het idee dat ik dat kon gaan doen. Dat was ook het enige idee waar hij mee kwam. Met dat geld ging hij vaak blowen en kochten we eten. Ik werd ook steeds meer geïsoleerd door mijn ex. Hij zei altijd: "Het komt wel goed, maak je geen zorgen." En anders moest ik maar meer klanten nemen.'

Katvangers en geldezels

Een katvanger is iemand van wie het adres, rekeningnummer of naam wordt gebruikt om fraude te plegen. Katvangers worden vaak gebruikt door criminelen, zodat zij zelf buiten beeld blijven. Ook wordt een katvanger gebruikt als iemand, bijvoorbeeld door schulden, geen abonnementen of leningen kan afsluiten. Sonja (45 jaar) vertelt.

'Hij vroeg ik of voor hem een telefoonabonnement wilde afsluiten. Hij kwam dan met een praatje waardoor ik het zielig voor hem vond en dacht: Waarom ook niet? Ik dacht:, hij onderhoudt mij ook. Hij zou het abonnement betalen, maar dat gebeurde dus achteraf niet. Bij de laatste twee abonnementen heeft hij mij gedwongen. Dan zei ik: ja dag, ik heb er al eentje afgesloten. Maar zelf kreeg hij het niet voor elkaar omdat hij in de gevangenis had gezeten. Ik zei: dan ga je toch lekker naar een van je vriendjes toe. Nou toen werd hij heel kwaad en begon hij tegen alle kasten aan te slaan. Ik dacht nog steeds bij mezelf dat ik voor niemand bang ben, maar ik dacht ook ja, waar moet ik dan heen? Ik had al een jaar op straat gewoond. Ik wist echt niet waar ik heen moest. Dus dan deed ik het maar weer.'

Financiële agressie

Een patroon dat veel voorkomt is dat mannen hun vrouw financieel een hak zetten op het moment dat ze uit elkaar gaan of als een vrouw met haar kinderen vlucht voor het geweld.

Sonja (45 jaar) vertelde hoe zij in de financiële problemen is gekomen na de scheiding. Haar dochter die bij haar woonde was, door haar ex, zonder haar medeweten bij haar uitgeschreven.

'Toen had ik dus toeslagen gekregen waar ik geen recht op had. Ik kwam er pas achter toen ik een brief kreeg over de kinderbijslag. Dat ze van de gemeente hadden vernomen dat ze bij mij was uitgeschreven. Toen ging het fout met mijn financiën. Ik moest over een heel jaar toeslagen terugbetalen. De toeslagen die ik normaal kreeg werden ingehouden. Daardoor moest ik tijdelijk rondkomen van 25 euro in de maand.'

Anniek (41 jaar): 'Toen ik bij mijn ex wegging, brak de hel los. Hij begon ons te stalken en te bedreigen en weigerde om alimentatie te betalen. Hij zat toen tot zijn nek in de schulden. Heel lang kregen we geen alimentatie meer, ondanks dat we het alimentatiebureau hadden ingeschakeld. Het geld dat hij had werd blijkbaar eerst door de gemeente en de belastingdienst geïnd. Die gingen vóór de kinderen. Soms kreeg ik ineens een klein bedrag, 20 of 30 euro of zo. De rest moest ik zelf opvangen.'

Gevlucht maar nog niet gescheiden

Het duurt vaak lang voordat een scheiding officieel is verwerkt. Veel vrouwen ondervonden negatieve finan-

- ciële gevolgen omdat de scheiding nog niet officieel was toen zij in de opvang zaten. Irene (30 jaar) vertelde dat zij jaren na de scheiding van haar ex-partner een terugvordering van de Belastingdienst kreeg.

‘Waar ik na die tijd het meeste mee in de problemen ben gekomen is met de Belastingdienst. Ik was altijd kostwinner en de toeslagen stonden op mijn naam. Halverwege 2011 ben ik in de opvang gekomen. Zowel ik als mijn partner heeft rond dezelfde tijd een uitkering aangevraagd. De scheiding was er alleen pas in 2012 officieel doorheen. Over heel 2011 bleek uiteindelijk ons gezamenlijke inkomen te hoog te zijn geweest. Ik kwam er pas achter toen ik inkomstenstoeslag bij de gemeente had aangevraagd. Zij gaven aan dat het gezamenlijk inkomen te hoog was. Toen ging er pas een lichtje branden. In 2013 of 2014, toen ik net weer uit de opvang kwam en op mijzelf woonde, moest ik daardoor alle toeslagen over 2011 terug betalen.’

In veel situaties – zeker als vrouwen in gemeenschap van goederen zijn getrouwd – zijn de schulden die hun partner heeft gemaakt, ook hun schulden. Na de scheiding zijn ze daar niet vanaf en veel vrouwen zitten met hun kinderen jaren in de schuldsanering om ‘zijn’ schulden af te betalen. Daarbij gebeurt het regelmatig dat hij niets afbetaalt en zij dus voor de hele schuld opdraait.

Het kan zomaar misgaan

Financiën hebben invloed op verschillende leefgebieden, waaronder school of werk en het thuis klimaat. Problemen die op het ene levensgebied spelen, kunnen problemen opleveren op een ander levensgebied. Clea (19 jaar) vertelde bijvoorbeeld dat zij een openstaande schuld had, die heel nadelig voor haar kon uitpakken omdat ze weinig financiële speelruimte had. Dit geeft het belang aan van een integrale aanpak om revictimisatie te voorkomen.

‘Als ik mijn schuld nu zou moeten betalen dan heb ik een groot probleem. Dan kan ik mijn kinderopvang niet meer betalen, waardoor mijn dochter straks niet meer naar de opvang mag en ik niet meer naar school kan, waardoor ik geen studiefinanciering meer krijg en dan kan ik mijn huur ook niet meer betalen.’ [Clea, 19 jaar]

Sense of urgency

Toch was er geen grote sense of urgency bij professionals. Veel professionals realiseerden zich niet hoe

groot het taboe is op armoede en schulden. Tegelijkertijd was de kennis van professionals over structurele armoede en problematische schulden niet voldoende. Die los je niet op door ‘geen domme uitgaven te doen’, ‘een beetje op te letten met geld’ of ‘in een schriftje bij te houden wat je inkomsten en uitgaven zijn’.

De gesprekken met de vrouwen riepen ook vragen op. Zouden psychologen in hun opleiding leren dat als iemand depressief is je moet checken of de praktische kant van het leven nog op orde is? Realiseren professionals zich hoe groot het taboe op armoede en schulden is en weten ze hoe ze dat taboe zouden kunnen doorbreken? Vragen onze professionals wel eens of ze een bank- of giroafschrift mogen zien van een cliënt? Het gaat hier om een maatschappelijke realiteit waar veel professionals vaak ver vanaf staan. Wat betekent dit? Uit onderzoek en praktijk weten we dat hulpverlening niet of minder effectief is in situaties waarin het gewone leven niet op orde is of een enorme stressfactor is. Daarom moeten ook de psychiater, de psycholoog, de hbo’er en mbo’er – iedereen die met mensen en gezinnen werkt – zich met het gewone leven bezighouden. Een stabiele financiële situatie speelt een belangrijke rol in het herstel.

Het is belangrijk dat alle professionals die te maken krijgen met kwetsbare mensen en gezinnen zich bewust worden van en zich verantwoordelijk (gaan) voelen voor het vraagstuk van armoede en schulden. Het is belangrijk dat ze de mechanismen begrijpen van financiële uitbuiting, financiële intimidatie en financieel misbruik, de manier waarop financiële problemen en (kwetsbaarheid voor) geweld elkaar kunnen versterken en welke rol financiële problemen spelen in de begeleiding. Zeker professionals die werken in de geweldshulpverlening. Want het geweld en de afhankelijkheidsrelatie beperken zich niet tot geestelijk, fysiek en/of seksueel geweld. Financieel geweld is daar vrijwel steeds onderdeel van. Daarom zijn armoede en schulden niet alleen het domein van de schuldhulpverlener of de bewindvoerder. Het is ook het domein van de psycholoog, de sociaal pedagogisch hulpverlener en hun collega’s. Schuldenproblematiek is meer dan een aflossingsvraagstuk. ❖

Meer over armoede op **Sociaal Digitaal**

Armoede in Kaart 2019

Armoede in Kaart 2019 is een digitale publicatie, opgebouwd uit diverse zelfstandig te lezen pagina's. Iedere pagina geeft antwoord op een onderzoeksvraag, zoals: Wat is armoede? Hoeveel armen zijn er in Nederland? En welke groepen in de bevolking hebben het vaakst met armoede te maken?

In deze editie presenteert het SCP de kerngegevens over de omvang van armoede. Armoede in Kaart wordt regelmatig geactualiseerd en uitgebreid met

nieuwe en verdiepende pagina's. De reeks Armoede in Kaart is een vervolg op de armoede-rapporten die eerder verschenen onder de titel Armoede-signaleмент.

Meer lezen? Scan de QR-code!

Hoe zie je dat een kind in armoede leeft?

Door: Wilma Schepers

Armoede is een complex probleem. Als er in Nederland een kind in armoede opgroeit, spelen veel factoren een rol. Heel vaak is het een ongelukkige samenloop van omstandigheden die ouders en kinderen

in een vicieuze cirkel gevangen houden. Je kunt het ouders niet kwalijk nemen als ze daar geen uitweg voor vinden. Kinderopvang en onderwijs kunnen hen helpen. Maar hoe?

Meer lezen? Scan de QR-code!

Armoede en sociale uitsluiting

In *Armoede en sociale uitsluiting 2019* presenteert het CBS de nieuwste gegevens over de bevolking van Nederland die in financieel en sociaal opzicht is

achtergebleven bij de rest. Door de financiële situatie ook in relatie tot sociale factoren te beschrijven, plaatst het CBS de armoedeproblematiek in een breed maatschappelijk perspectief.

Meer lezen? Scan de QR-code!

Verstevigen aanpak Kinderarmoede

Door: Stichting Jeugdeducatiefonds

Het Jeugdeducatiefonds heeft in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid gewerkt aan het project 'Verstevigen aanpak Kinderarmoede'. Dit project is uitgevoerd in de gemeenten Amsterdam, Enschede, Groningen, Heerlen en Rotterdam. In elke gemeente heeft het Jeugdeducatiefonds samengewerkt met drie scholen, vertegenwoordigers van de gemeente en (lokale) fondsen, die zich richten op de bestrijding van kinderarmoede.

Meer lezen? Scan de QR-code!

Kansrijk Armoedebeleid

Met het huidige kabinetsbeleid neemt de armoede in Nederland de komende jaren met ruim een kwart toe. De stijging van armoede komt met name door de verlaging van de bijstand tot en met 2035. Dit terwijl armoede in Nederland een hardnekkig probleem is dat de kwaliteit van leven voor circa één miljoen mensen dagelijks ondermijnt. Dit is nog zonder de effecten van de coronacrisis mee te rekenen. Gerichte maatregelen om armoede te verminderen zoals de verhoging van de bijstand, zijn effectief, maar kosten geld en vaak banen blijkt uit het verschenen onderzoek Kansrijk Armoedebeleid van het Centraal Planbureau (CPB) en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

Meer lezen? Scan de QR-code!

Kansrijk armoedebeleid voor kinderen

Door: Jurriaan Omlo

Armoede bij kinderen is een complex en hardnekkig probleem, een 'wicked problem'. Niet alleen zijn er verschillende visies op de oorzaken en uitingsvormen van brede kinderarmoede, ook de meningen over passende beleidsmaatregelen variëren. Dit blijkt uit de literatuur en uit de focusgroepen met (praktijk) deskundigen die wij hebben georganiseerd.

Op basis van de literatuur, de portretten van kinderen en de focusgroepen hebben we drie knelpunten op 'systeem-niveau' voor integraal armoedebeleid geïdentificeerd.

Meer lezen? Scan de QR-code!

► Rapportage integrale aanpak armoede in gezinnen

Door: Leonie le Sage, Mariëtte Lusse
& Liesbeth van der Ree

In Rotterdam, de stad met de meeste armoede in Nederland, groeit gemiddeld één op de vijf kinderen op in een gezin dat kampt met armoede. Omdat armoede vaak over meer gaat dan een gebrek aan geld

alleen, hebben deze gezinnen problemen op meerdere terreinen. Het ondersteunen van gezinnen in armoede vraagt daarom om een integrale aanpak die zich richt op alle leefgebieden en gezinsleden. Meer lezen? Scan de QR-code!

Handreiking omgaan met armoede op scholen

Eén op de twaalf kinderen of jongeren in Nederland groeit op in armoede. Dat zijn gemiddeld twee leerlingen per klas. Deze leerlingen groeien thuis en vaak ook in de buurt op in een omgeving die minder gunstig en stimulerend is, waardoor zij zich minder goed kunnen ontwikkelen. Het thema leeft op scholen,

omdat leraren zien dat leerlingen in armoede ernstig belemmerd worden in hun ontwikkeling en weinig ruimte in hun hoofd hebben om tot leren te komen. Meer lezen? Scan de QR-code!

Analyseer de oorzaken en focus op de gevolgen

Door: Sharon Gesthuizen

Als in de politiek over armoede wordt gesproken, dan gebeurt dat vaak door de extremen te verbeelden en te verwoorden. Het debat wordt zo opzettelijk gepolariseerd, zoals dat vaker gebeurt om politieke standpunten duidelijk te maken. Als

we echter iets aan concrete problemen en zowel de oorzaken als de gevolgen van armoede willen doen, dan moeten we elkaars analyse en visie juist serieus nemen. Meer lezen? Scan de QR-code!

Effectieve aanpak van armoede en schulden

Door: Judith Jansen & Christine Kuiper

Lege 'schappen' in de voedselbank en geen geld voor een laptop en internetabonnement voor thuisonderwijs. Mensen in armoede en/of met schulden worden onevenredig hard getroffen door de coronacrisis en het aantal mensen met schulden zal door deze crisis flink toenemen. We moeten er alles aan doen om dit niet te laten gebeuren, maar hoe? Meer lezen? Scan de QR-code!

Grip op geld: de aanpak van schulden bij cliënten in de vrouwenopvang

Door: Blijf Groep

Armoede en schulden zijn een belangrijke risicofactor voor huiselijk geweld. Dit betekent dat als er sprake is van armoede of schulden binnen gezinnen, deze tot spanningen leiden en het risico op huiselijk geweld binnen die gezinnen toeneemt.

Dat blijkt ook in de praktijk van de vrouwenopvang - een groot deel van de cliënten heeft schulden bij binnenkomst. Schulden en armoede veroorzaken stress, en deze stress is van invloed op het denkvermogen waaronder bijvoorbeeld planning, concentratie, gedragsregulatie. Cliënten die in armoede leven en schaarste ervaren, zijn vaak niet goed meer in staat om doelgericht en probleemoplossend te handelen. Beschrijving van het project In 2017 heeft de Nationale Ombudsman onderzoek gedaan naar de (financiële) situatie van cliënten in de vrouwenopvang. Daaruit bleek onder andere dat cliënten door opname en verblijf in de vrouwenopvang risico lopen op het opbouwen van (extra) schulden. Zo is het regelen van een eigen inkomen complex, duurt het lang en veroorzaakt het veel 'administratieve rompslomp'.

Meer lezen? Scan de QR-code!

MEER LEZEN? KIJK OP WWW.SOCIAALDIGITAAL.NL

Armoede en ongelijkheid: bronnen en verder lezen

Stichting Leergeld

In Nederland leeft 1 op de 12 kinderen in armoede. Deze kinderen kunnen om financiële redenen niet meedoen aan activiteiten die voor hun leeftijdsgenootjes heel normaal zijn. Zij staan vaak letterlijk aan de zijlijn. Leergeld wil deze kinderen mee laten doen! Via 111 lokale Leergeld stichtingen, die samen actief zijn in 75% van alle Nederlandse gemeenten, biedt zij

deze kinderen kansen om te kunnen deelnemen aan binnen- en buitenschoolse activiteiten. Leergeld biedt hen hiermee een springplank, waardoor zij opbloeien, kennis en vaardigheden ontwikkelen en eigenwaarde krijgen.

Zoek lokale stichting

En gerelateerd:
Samen voor alle kinderen

Buurtgezinnen

Buurtgezinnen is een initiatief gebaseerd op een oude gedachte: opvoeden doen we samen. Gezinnen die steun kunnen gebruiken (vraaggezinnen) worden gekoppeld aan een warm en stabiel gezin in de buurt (steungezinnen). Zo krijgen kinderen wat extra liefde en aandacht en worden ouders even ontlast.

Schuldenlab

Divosa

(vereniging van gemeentelijke directeuren in het sociaal domein)

Kinderhulp

In 2021 hielpen we 117.584 keer een kind dat opgroeit in armoede. Met iets groots, of iets kleins. Hoe we dat gedaan hebben, kun je bekijken in dit overzicht.

Stichting present:

Een brug slaan tussen mensen die iets hebben te bieden en mensen die daarmee geholpen kunnen worden.

De Sociale Alliantie

Voor een samenleving zonder armoede

Movisie

Hoe gaan we armoede aanpakken?

ZonMW

ATD Vierde Wereld
(All Together for Dignity) is een internationale mensenrechtenbeweging samen met de allerarmsten.

Netwerk tegen Armoede België

Pharos:

Quiet
Quiet zet zich in voor mensen in armoedesituaties in Nederland. Dat klinkt door in verschillende activiteiten. Om te beginnen de Quiet Community's. Hiermee stimuleren en organiseren we

lokale solidariteit met mensen in armoedesituaties. De community's worden ondersteund door Quiet Nederland die ook de Quiet 500 uitgeeft.

Kennisbank schuldhulpverlening

Praktische hulp: Steungezin

Lokale aanpak

Verschillende gemeenten, gelijke aanpak. Maar soms zijn er ook heel specifieke projecten en ideeën. Hoe mooi is het als je van elkaar kunt leren?

Alkmaar

Almere

Amersfoort

Den Bosch
Stichting Netwerk tegen Armoede

Den Haag

Enschede

Groningen

Den Helder

Haarlem

Dordrecht

Hengelo

Leiden

Eindhoven

Lelystad

Middelburg

Nijmegen

Roermond

Velsen

Rotterdam

Leeuwarden

Utrecht

Utrecht

Venlo

Weert

Zwolle

Instrumenten

Alles over toeslagen

Loket gezondleven

Het volgende themanummer van

SOZIO

heet

SOCIALE VEERKRACHT

Colofon

Nr. 2, 2022, 27e jaargang

Foto cover: Bigstock

Abonneeservice | Abonnementenland
Postbus 20

1910 AA Uitgeest

Tel. 0251-25 79 24

Website: www.bladenbox.nl voor abonneren;
www.aboland.nl voor adreswijzigingen/opzeggingen. Twitter: @Aboland_klanten.

Opzeggingen dienen 12 weken voor afloop van de abonnementsperiode in bezit te zijn van Abonnementenland. Prijswijzigingen voorbehouden.

Redactieadres |

Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost
(020) 330 72 00

sozio@mailswp.com

Eindredactie | Joyce Guldemond, Monique Guldemond

Uitgever | Paul Roostenstein

Uitgeverij | B.V. Uitgeverij SWP

Postbus 12010, 1100 AA Amsterdam-Zuidoost
(020) 330 72 00

admi@mailswp.com

www.swpbook.com

Uitgeverij SWP kan niet aansprakelijk worden gesteld voor het gebruik of de overname van teksten door derden in deze uitgave. De aansprakelijkheid hiervoor berust bij de individuele auteur.

Vormgeving | LandGraphics, Amsterdam

Drukwerk | Drukkerij Holland, Alphen a/d Rijn

Fotografie en illustraties | Bigstock, Arend van Dam, De Greef, Marieke Odekerken, Stichting Humanitas Rotterdam, Turquoise Ontwerp

Abonnementsprijs | Particulieren € 52,- per jaar; instellingen € 102,- per jaar; studenten € 42,- per jaar. Collectieve abonnementen vanaf 10 ex. (op één adres) € 48,- per ab. Collectieve abonnementen vanaf 50 ex. (op één adres) € 39,00 per ab. Collectieve abonnementen vanaf 10 ex. (op verschillende adressen) € 47,00 per ab. Collectief studentenabonnement vanaf 10 ex. € 34,00. Collectief studentenabonnement vanaf 100 ex. € 29,00. Toeslag buitenland € 11,50 (m.u.v. België). Los exemplaar € 14,95. Digitale losse nummers zijn verkrijgbaar via www.soziodigitaal.nl

Advertenties |

Advertentieverkoop:

Philippine Herkes

Crossmedia sales

philippine@mailswp.com

Uitgeverij SWP

Postbus 12010, 1100 AA A'dam-Zuidoost

Rechtstreeks nummer: 020 - 369 72 37

Algemeen nummer: 020 - 330 72 00

Kopij | Richtlijnen voor auteurs zijn beschikbaar en op te vragen bij de redactie. Kopij digitaal aanleveren via e-mail: sozio@mailswp.com

© 2022 Uitgeverij SWP, Amsterdam

De Algemene Voorwaarden van B.V. Uitgeverij SWP zijn van toepassing. Zie: www.swpbook.com
Alle rechten voorbehouden. ISSN 1872-0072

mvw
media voor vak
& wetenschap

HET CURSUSAANBOD VAN **LOGAVAK**

opleidingsgroep

3 dagen

LEERGANG EXPERTISE IN OUDERSCHAP

Het is belangrijk en helpend om zicht te hebben op de hardnekkige, zeer menselijke dynamieken die kunnen spelen in de communicatie met ouders rondom een kind. Worden we ergens door geraakt, dan schieten we al snel in, zoals we dat noemen: de (tegen)overdracht, wat alleen maar olie op het vuur is. Hoe stap je daar uit? Hoe kun je steeds opnieuw de verbinding (her)vinden en bouwen aan een goede samenwerkingsrelatie? Tijdens deze driedaagse training zoomen we in op de complexiteit van het werken met ouders en krijg je inzicht en handvatten om je staande te houden in lastige casuïstiek.

1 dag

CREATIEF COMMUNICEREN MET KINDEREN EN JONGEREN

Een groot deel van ons leven bestaat uit communicatie, maar dit betekent niet dat communiceren makkelijk is. Volwassenen onderling kunnen al problemen in communicatie ondervinden, maar hoe zit het dan met de communicatie met kinderen? Hoe ligt de verhouding en communicatie tussen kinderen en volwassenen? En hoe kan je kinderen benaderen op een manier die past bij hun ontwikkelingsniveau en leefwereld.

In deze training zal dr. Ben Baarda voorbeelden geven van creatieve communicatietechnieken. Die technieken kun je niet alleen gebruiken om kinderen en hun gezin te leren kennen, maar ook om moeilijke situaties met kinderen bespreekbaar te maken.

BEKIJK HET VOLLEDIGE AANBOD OP WWW.LOGAVAK.NL